

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

Национални интерес

Зоран Аврамовић

(ДЕЗ)ИНТЕГРАЦИЈА НАЦИЈЕ У
ДЕМОКРАТИЈИ

Миша Ђурковић

РУСИЈА И ОТКРИВАЊЕ МЕКЕ МОЋИ

Славољуб С. Лекић

КРАТКОТРАЈНИ РАТ У ГРУЗИЈИ

Јута Шерер

ЈЕДНА НОВА “РУСКА ИДЕЈА”?

Душан Николиши

АМЕРИЧКА ТРАНЗИЦИЈА - КА НОВОМ
МЕЂУНАРОДНОМ ПОРЕТКУ

Мирослав Ивановић

БОРБА ЗА ЕВРОПУ

Милош Кнежевић

ГДЕ ЈЕ ЕВРОПА?

Ненад Перић

МЕДИЈСКА ПОЛИТИКА, ИНФОРМИСАЊЕ
ЈАВНОСТИ

Оливер Потезица

ПОЛОЖАЈ ИСЛАМСКЕ БАНКЕ ЗА РАЗВОЈ У
СТРУКТУРИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ИСЛАМСКЕ
КОНФЕРЕНЦИЈЕ

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

ISSN 1452-2152   UDK 323.1(=163.41)

Број 1-3/2008 год. IV vol. 4 стр. 1-224

Часопис покренут поводом 200 годишњице савремене српске државности.

Часопис излазитрипута годишње.

Издавач. Институт за политичке студије
Адреса: Светозара Марковића 36, Београд
Телефон: 3039-380, 3349-204
E-mail=sni@eunet.rs

Оснивачи часописа

Милан Матић Живојин Ђурић

Главни уредник

Милош Кнежевић
Одговорни уредник
Живојин Ђурић

Редакција

Милош Кнежевић
Миломир Степић
Зоран Петровић-Пироћанац
Живојин Ђурић

Обрада текста

Смиљка Пауновић
Светлана Јовановић

Прелом

@s@log@, Београд

Штампа

@s@log@, Београд

Тираж: 300 примерака

САДРЖАЈ

УВОДНИК	3-6
<i>Зоран Аврамовић</i> (ДЕЗ)ИНТЕГРАЦИЈА НАЦИЈЕ У ДЕМОКРАТИЈИ	7-20

Тема броја:

РУСИЈА, АМЕРИКА, ЕВРОПА

ЧЛАНЦИ

<i>Миша Бурковић</i> РУСИЈА И ОТКРИВАЊЕ МЕКЕ МОЋИ	25-54
<i>Славољуб С. Лекић</i> КРАТКОТРАЈНИ РАТ У ГРУЗИЈИ	55-76
<i>Јута Шерер</i> ЈЕДНА НОВА „РУСКА ИДЕЈА“ ?	77-98
<i>Душан Николић</i> АМЕРИЧКА ТРАНЗИЦИЈА – КА НОВОМ МЕЂУНАРОДНОМ ПОРЕТКУ?	99-108
<i>Ивановић Мирослав</i> БОРБА ЗА ЕВРОПУ	109-124
<i>Милош Кнежевић</i> ГДЕ ЈЕ ЕВРОПА?	125-166

СТУДИЈЕ

<i>Ненад Перић</i> МЕДИЈСКА ПОЛИТИКА, ИНФОРМИСАЊЕ ЈАВНОСТИ, МАСОВНО КОМУНИЦИРАЊЕ И ПРОПАГАНДА КАО СРЕДСТВА МЕЂУНАРОДНЕ ПОЛИТИКЕ И ИДЕОЛОГИЈЕ	169-182
---	---------

Оливер Потежица

ПОЛОЖАЈ ИСЛАМСКЕ БАНКЕ ЗА РАЗВОЈ У СТРУКТУРИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ИСЛАМСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ	183-214
---	---------

ПРИКАЗИ

Иван Зарић

НИКОЛАС СПАЈКМАН: - ТВОРАЦ ТЕОРИЈСКИХ ГЕОПОЛИТИЧКИХ ТЕМЕЉА АМЕРИЧКЕ СУПРЕМАЦИЈЕ	217
---	-----

Милован Радаковић

Оливер Потежица: ВЕХАБИЈЕ ИЗМЕЂУ ИСТИНЕ И ПРЕДРАСУДЕ	223
---	-----

УВОДНИК

Уколико је четрдесетогодишња епоха хладног рата битно окарактерисала другу половину двадесетог века, а размеђе миленијума обележила тзв. транзиција из ауторитаризма у демократију, при крају прве деценије новог века, дошло је до упадљивих промена међу актерима у глобалним односима. Суштинске промене у распореду глобалне моћи још увек нису довољно протумачене и схваћене. Униполарни поредак који је успостављен почетком последње деценије прошлог века, и који је на наметљив и диригујући начин владао скоро две деценије, прво је доведен у питање, а онда и превладан политичким и геополитичким плурализовањем у светским односима. Разгранавањем крошње глобалне моћи свет се повратио у какву-такву историјску равнотежу коју је изгубио у периоду тзв. врућег мира који су, мора се рећи, обележили бројна трвења и сукоби, локални ратови и интервенције.

Но, и то уравнотежавање утицаја, интереса и исказа моћи одвија се у околностима кризе која се из финансијског сектора америчке економије брзо прелила на читав свет. Уздрмане су реалне економије најснажнијих држава на свим континентима, док се последице кризе појачавају међу сиромашним народима и државама по ободу светског система. Криза која је потекла из Америке - земље која је до недавно деловала као глобална економска суперсила и планетарни политички хегемон - глобализацијском закономерношћу погодила је континенталну Европу и трансконтиненталну Русију. Иако је свет глобализацијски прожет и сажет, те глобално интерактиван, угрожене европске земље и Русија изнашле су и неке специфичне па и оригиналне кризне одговоре.

Криза је, свакако, изазов и искушење, па су и антикризна очекивања разнолика. Устрашеност и паника пред ирационалним ефектима економске драме мешају се са смире-

ним и разборитим приступом узроцима тешкоћа економије у суноврату. Опадање и обустава производње, драстично смањење потрошње, све већа задуженост, неповерење у финансијске институције и банкарски сектор, драматичан раст незапослености, све то утиче на пораст друштвених напетости и све изгледнију могућност избијања социјалних немира.

Док се у Америци све наде полажу у нову администрацију, пре свих у председника Барака Обаму и све снажније регулативне и интервенционистичке функције државе, дотле су Европи Уније на пробу стављени централни механизми бриселског кризног управљања. Поред европске солидарности и наклоности ка заједничкој стратегији превазилажења кризе, очита су и егоистичка настојања најснажнијих држава ка протекционистичким мерама из домена економског патриотизма и изолационизма.

Европу, и нарочито Русију, криза је погодила у просперитетним годинама економског успона и геополитичког снажења. Русија је ефикасно и сугестивно демонстрирала војну и медијску снагу у кратком Грузијском рату. Тиме је повратила пољуљано поштовање, положај и утицај у сопственој сфери интереса и шире. Русија, наиме, тежи да буде лидерска капиталистичка држава у демократском облику на евроазијском простору. На то указује енергична реформска оријентација тандема на политичком врху. Реформски смер се очитује и у редефинисању садржаја и праваца руске спољашње политике. Умешеним управљањем енергетским сектором у гасном спору (понеко сматра и „гасном рату“) са Украјином, Димитрије Медведев и Владимири Путин нису оставили нимало сумње у то да су способни да наслеђене нетржишне економске односе сведу на реалну и профитабилну тржишну димензију. Тиме је земљама Европске уније још једном указано колико је Русија преблизу а Америка предалеко, или, бар на чињеницу да је ресурсима оскудни Стари континент стратешки зависан од обилних руских сировина.

Када је о политичком животу у Србији реч, лако је видљиво да три компликована проблема опхрвавају како грађане тако и диференцирану политичку елиту. Самопроглашена лажна држава *Republika Kosova* је далекосежни проблем

који ће утицати на унутрашњу и спољашњу политику Србије у годинама а вероватно и у деценијама које следе. Примена дипломатске девизе „И Косово и Европа“, којом је у исту раван и исто политичко време постављено постизање оба циља, наишла је на непремостиве препреке и подвајања. Тежња ка прикључењу Србије Европској унији и кретање по (пред)кандидатском „безалтернативном европском путу“, од неупитног, скоро аксиоматског политичког циља постало је проблем на који грађани Србије дају различите па и супротне одговоре.

Истовремено са деловањем косовског и европског проблема - за који већина грађана мисли да су неразлучно спојена, а политократска мањина да су сасвим раздвојена питања - Србија завршава десетогодишњу транзицију у условима све оштрије економске кризе. Криза Србију, међутим, није погодила само у садашњем тренутку, јер су грађани Србије националну и државну, као и економску и политичку кризу интензивно проживљавали више од две деценије. Ипак, нови талас кризе у понечему се разликује. Садашња глобална криза је, наиме, настала у „окружењу“, штавише управо земљи која је својим либералним економским моделом била узор источноевропским и балканским нацијама и државама у транзицији. Тиме је, наравно, у пракси и теорији нужно релативизован образац „реформског деловања“ који је саморазумљиво важио у варљивом периоду просперитета. У српском „случају“ само су се оголиле и постале видљиве све оне до недавно прикриване слабости и изопачења транзиције, која се кретала испод нивоа потреба, али и прокламованих вредности и идеала.

Овај број Националног интереса садржи студије које у кључним аналитичким токовима рефлектују управо предочени проблемски круг односа Европе, Русије и Америке, из српског интерпретативног ракурса. Истраживачки захвати у проблеме као што су дезинтеграција нације у демократији, откривање „меке моћи“ у Русији, рат у Грузији, „америчка транзиција“ ка новом поретку, борба за Европу, одређење места Европе у глобалним односима, улога медија у међународној политици, положај Исламске банке... упућују на широки тематски опсег аутора запажених и осведочених

у областима којима се баве. Као и у ранијим бројевима и овога пута Уредништво се трудило да читаоцима представи радове који доприносе бољем разумевању балканских, европских и светских прилика у којима Србија настоји да устали и учврсти свој положај и оствари своје националне и државне интересе.

УДК: 316.356.4:321.7

Примљено:

13. октобар 2008.

Прихваћено:

12. новембар 2008.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година IV, vol. 4

Број 1-3/2008.

стр. 7-20

Зоран Аврамовић*

(ДЕЗ)ИНТЕГРАЦИЈА НАЦИЈЕ У ДЕМОКРАТИЈИ

Резиме

Аутор се бави анализом чинилаца интеграције и дезинтеграције нације у демократском друштву. Подсећа се на западноевропско и германско (источноевропско) схватања нације. Према првом, посредством припадања држави наглашава се заједница грађана као суштинско обележје нације, а по другом схватању у први план се ставља заједница језика, заједничка историја, религија, култура, територија, митологија. Глобалистичке идеје о нацији прихватају грађанистичка схватања у оквиру нације идентификоване националне идеологије: анархизам, комунизам, грађански либерализам, глобализам. Овоме се додаје и грађанска демократија као систем који националне вредности потискује, а афирмише агресивни, тржишнопрофитно оријентисани индивидуализам. Основне интегративне силе нације су у култури - језик, вера, митологија. Систем образовања такође има огромну улогу у очувању културе нације.

Кључне речи: интеграција, дезинтеграциј, нација, демократија, образовање

Отворени и прикривени сукоби, као и напетости између појединаца, појединаца и група и између друштвених група постоје у сваком друштву. Који узроци доводе до ових сукоба? Да ли због неједнакости које постоје у друштву или појединачних амбиција, тежњи, очекивања?

* Научни саветник, Институт за педагошка истраживања, Београд.

Неједнакости у друштву не подразумевају само социјалне и класне разлике већ и неуједначености у економском и друштвеном развоју појединих делова друштва, области, региона, етничких група. Сама чињеница постојања ових неуједначености је довољна да изазове сукоб. Међутим, сукоб се може повећати уколико се не ускладе циљеви и средства за њихово остваривање.

Не постоје само сукоби у друштвеној целини. Свако организовано друштво труди се да смањи интензитет сукоба и да интегрише друштвену целину. Успешна интеграција друштва ограничава сукобе и борбу, као што искорењује насиље. Каквим средствима се повезује друштво? Нормативним и физичким. У првом случају нормативна структура друштва (закони, прописи, идеје) се утемељује духовном сагласношћу, а у другом физичка сила (полиција и војска) се користи као претња и као акција у случају угрожавања стабилности поретка или издвајања једног дела друштва. Питање друштвене сагласности решава се демократским изборима. Гласање је средство постизања консенсуалне већине.

Размотрићемо улогу нације у процесу друштвене интеграције. Да ли (дез)интегративни елементи могу да се појаве и у оквиру нације? Који су спољашњи «напади» на националну заједницу? У којој мери демократски поредак дез/интегрише националну заједницу?

Појмови друштва и нације нису истоветни. У Тенијесовом значењу ових појмова друштво није заједница. Национална заједница је облик друштва, део друштвене целине, социјални темељ модерне државе. Испитаћемо какав је значај нације као интегративног чиниоца. Размотрићемо и питање унутарнационалног фактора дезинтеграције. Националне установе и национална свест, као кључни елементи колективне свести, повезују чланове заједнице у релативно хомогену целину. Ипак, делови нације могу поткопавати колективну свест и нормативни поредак.

Демократија и нација

Да размотримо најпре појмове демократије и нације зато што од значења ових појмова зависи и разумевање проблема који овде испитујемо.

Основни циљ демократског поретка је да изгради систем институција којима се контролише власт и њено смењивање мирним средствима. Међутим, њена антрополошка претпоставка је различитост појединаца и група у погледу мишљења, знања, вредности. Демократија одговара непредвидљивости развоја људског знања и погрешивости знања. Она не подноси историјске законе већ је отворена за друштвена кретања и мишљења. Од демократије треба очекивати само институције, а не обезбеђење интелигенције и морала својих грађана. Она не може да обезбеди разум грађана, али може разумне институције (Попер, 1992).

У овоме раду, посветићемо пажњу проблему различитих вредности, знања и мишљења у оквиру једне нације. Колико демократија доприноси интеграцији, а колико дезинтеграцији националне целине?

Етничке заједнице су велике (глобалне) друштвене скупине карактеристичне по биолошко-емоционално-социјалним везама, језичкој блискости, политичкој организовано-сти, културном идентитету.

Нације су, после племена и народа, највиши квалитет етничких заједница. Оне су тековина XIX века европске историје. У нововековној историји доминирају два схватања националног бића: 1) западноевропско, које посредством припадања држави наглашава заједницу грађана као суштинско обележје нације, 2) германско, источноевропско схватање, које у први план ставља заједницу језика, заједничку историју, религију, културу, територију, митологију. Другим речима, постоје три теоријске оријентације у истраживању нације: природна заједница (порекло, осећања, припадност), културна заједница (језик, обичаји, вера), политичка заједница (моћ, власт, држава).

Разлике у поимању нације не могу да мимоиђу њену психичко-моралну супстанцу. У стварном животу људи и друштвених група нација у најпотпунијем смислу речи обезбеђује емоционалну и социјалну везу појединца са заједницом (друштвом). Веза о којој је реч обезбеђује комуникацију, морална схватања, специфично осећање солидарности, сећање на прошлост, културу, религију. У том смислу нација је више колективнопсихолошка појава него правно начело.

Независно од објективних (органска датост) или субјективних (добровољна интересубјективност) схватања нације,

током два последња века нација је била практично најважнији социјални темељ интеграције појединаца и група, али и организовања државе. Власт и организација државе незамисливи су без нације. Управо оваква суштина нације условила је различите односе или тумачења националних вредности и интереса. Разуман однос према нацији јесте патриотизам или љубав према нацији и отаџбини у којој је појединац рођен. Међутим, историјско искуство је показало да однос према нацији може да буде и двоструко негативан. С једне стране, реч је о односу између националних заједница који је пријатељски и непријатељски, а с друге стране, конфликтни односи унутар нације који се крећу од критичке свести о сопственој нацији до националне аутодеструкције.

Нетрпељивост или потцењивање друге нације води у национализам који може изазвати блаже или теже сукобе између националних заједница. Крајње негативни однос према другој нацији је шовинизам. То је отворено изражавање мржње према другој или другим нацијама. Политички системи који су били засновани на овим вредностима, фашизам и националсоцијализам, практиковани су у међуратном времену (1918-1941).

Радикално другачији однос према националном питању заступају разне интернационалистичке идеологије и теорије. Прва схватања су се јавила у старој Грчкој, а последњи израз је био “пролетерски интернационализам”, односно класни, братски односи. Данас се то назива “глобализација”, као један специфичан вид интернационализма.

На почетку трећег миленијума, можемо да констатујемо значај националног питања у свим његовим аспектима. Већ два века националне разлике представљају извор друштвених и политичких сукоба. Може се тврдити да су национални сукоби наслеђе расних подела и сукоба. Који су основни разлози расних и националних сукоба? Идеологија расизма се заснива на традиционалној културној свести о неједнакости беле и других раса на научним схватањима (Гобино), на потреби експлоатације неразвијених народа и региона света. Историјски корени расизма су ширење европског колонијализма од XV до XX века. У том раздобљу из Европе се иселило око 100 милиона становника.

Узроци међунационалних сукоба су: 1) етноцентризам, 2) национална затвореност, 3) неједнакости у приступу вла-

сти, моћи, друштвеним положајима, 4) етничким предрасудама. Како усклађивати националне разлике? Постоје три модела: 1) асимилација мање нације од стране веће, 2) амерички “лонац за мешање нација”, 3) културни плурализам и културна толеранција.

Значење појма нације није историјски стабилно. Промене у разумевању овог појма најчешће су биле условљене идеологијама модерног доба. Са тог становишта можемо да идентификујемо неколико спољашњих и унутрашњих идеолошких и практично-политичких претњи постојању националне заједнице. Овде треба указати само на идеологије анархизма, комунизма, грађанског либерализма, глобализма. Унутрашње слабљење интегративних моћи нације долази од поунутравања поменутих идеологија, али и од различитих приступа моћи, власти, одређеним улогама. Од савремених претећих идеологија националних заједница указујем на грађанизам као директну негацију нације.

Напади и одбрана националне целине

Социјални и политички мислиоци XVIII века били су закупљени пројектом научне организације друштва у коме ће победити истина, људска срећа и врлина. Нико од тих профетских мислилаца није ни слутио да ће једна социјална снага постати доминантна у XIX и XX веку - национализам. Као кохерентна доктрина, национализам је обликован у Немачкој у XVIII веку. Хердер је први напао идеје универзализма коју је изнедрила француска револуција и одлучно стао на страну вредности појединачних култура, као и против колонијалног брисања историјом изграђених духовних разлика (Берлин, 1993). Свака нација има властити изграђени културни образац који обликује физички, емоционални, морални развој људске јединке. Нација живи са својом историјом и традицијом као судбином: у предању се налази колективни дух, легенде, митови, приче и рационалне творевине стваралачког духа.

Покрети за културну индивидуализацију нације и пракса демократије нису могли да се одвијају паралелно и независно један од другог. Штавише, већ на самом почетку новог доба, уочила се њихова преплетеност, али и далекосежна разлика. Поставило се питање, актуелизовано током XX века:

који је политички облик најподеснији за развитак националне особености, али и спречавање друштвене конфликтности? Да ли је то демократија?

Већ је Мил упозорио да се потпуна демократија може остварити само у једнонационалним државама. У вишенационалним државама није могућно успостављање слободних институција представничке демократије (Мил, 1988). Томас Пејн (1987) је повукао крајњу консеквенцију теорије о људским правима: свака нација има право на представнички систем власти. Токвил је тврдио да је најправеднија ствар на свету када се један народ ослобађа јарма другог (Токвил, 1990). Сви ови мислиоци, који припадају реду класика мишљења о друштву, нису учили проблем односа нације и националних мањина, као и проблем настајања или самопроизвођења нације. Двадесет век ће отворити ова питања са пуно драматичности.

Ова упозорења, стара више од једног века, постаће најдинамичнија сила историје у XX веку. Одлагање актуализације нације и демократије условила је класна теорија друштва, заправо спор о примарности економских и политичких чинилаца организације друштва. Када је теорија експлоатисаног човечанства и историјске мисије радничке класе емпиријски напуштена, на дневни ред историје ступила је преобразена теорија ослобађања нација и демократских начела организације друштва.

Проблем односа интегративних и дезинтегративних капацитета нације и демократије тиче се превасходно вишенационалних држава. Са тог становишта методски је неоправдана компарација оних држава Западне Европе које су оствариле потребу за националним признањем и независношћу, са оним државама које су компоноване из неколико десетина нација и које, по речима Томаса Пејна, нису оствариле право на представнички систем.

У вишенационалним државама континуирано се одвијају расправе о дефинисању националне реалности и националних права. Нација је као историјскосоцијална појава увек повезана са неким облицима духа, свести, осећања. Однос појединаца и група према националном постојању условљен је степеном доживљаја (страст - разум), циљевима националног бића (одбрана - освајање) или употребом национализма (комунисти - антикомунисти).

Независно од одређења нације као (1) грађанско-политичко припадање заједници (држављанство) или (2) етничко-културна заједница, чињеница је да овај облик заједнице најдубље интегрише и мобилише своје чланове. Романтичарска национална душа, *la nation*, разликује се по историјским значењима, али не и по интегративним капацитетима. Романтичари апелују на емоционалне потенцијале националних вредности, а политичко-грађански мислиоци на улогу и свест независног грађанина. Њихова амбиција да универзализују властити став завршава као свака друга универзализација - шкоди реалности и чињеницама. Нити су сви припадници нације у власти народне душе, нити је сваки грађанин одвојен од националне припадности: мистификација је да грађанин није истовремено припадник и националног колектива. Он примарном социјализацијом у породици и школи преузима свесно и несвесно неке вредности националне заједнице.

Нација се појавила као облик одбране историјом изграђених културних *разлика* људских заједница (у језику, мишљењу, осећањима, понашању, религији, књижевности, политици). Нација се са тог становишта појављује у форми националног идентитета и национализма (Кин, 1992). *Национални идентитет* је зона у којој се производи и дефинише оно што је особено за једну нацију; то је облик свести који је отворенији према другим нацијама и културама. *Национализам* се храни отпором према оној нацији која омета самосталност нације или је угњетава и асимилује. Психолошка основа национализма је, поред осталог, осећај колективног понижења (патња, потцењивање, увреде). Национализам је увек повезан са страхом од превласти друге нације.

Али, разлике настају и у самој нацији. Нису безазлене по интегритет нације идеолошке и политичке разлике. Пример поделе Немачке, Кореје или Кине (Тајван) само показују превласт идеологије над националном целином. Друга врста разлика настаје када се у оквиру једне нације стварају нове нације (Бошњаци и Црногорци). Ова врста национализма могла би се назвати сепаратни национализам.

Снага нације се не проверава само у искуству одбране властите особености већ и у способности одбране од унутрашњих напада на национално биће. Политичка инструментализација нације је спрегнута са њеним легитимним

политичким интересима. Идеја националне независности се оправдавала економским, политичким и културним потребама. Међутим, њене унутрашње социјалне поделе су условиле појаву социјалног интернационализма. У неким раздобљима комунистичког интернационализма класни приступ вредностима властите нације подразумевао је одбацавање великог фонда културних вредности. Бољшевички интелектуалци су се надметали у презиру неких дела и вредности руске културе (на пример, Пушкин).

Унутар нације одвијала се социјално-политичка борба између капитализма и социјализма, диктатуре и демократије.

Интелектуалци једне нације препиру се огорчено око њене традиције, носталгије за златном прошлошћу, али и око визија будућег развоја нације. Однос појединаца према властитој нацији суштински је различит: афективно, рационално, практичнополитички. Па ипак, у односу на друге материјалне и духовне силе цепања заједнице, нација се показала као најжилавији противник распарчавања и једина идеја која може да заустави даље растакање (професионално, групно, класно) социјалних заједница. Национална заједница је она социјална групација која успева да преживи распад државе, промене политичких облика власти и друштвене односе. Интерес нације избија, мање или више, кроз сваку идеологију. (Чак је и један комуниста какав је био Николае Чаушеску, на конгресу румунске комунистичке партије 1972. подвукао да у социјализму јача развој нације на новим основама. Наведено према Исаји Берлину.)

Где су извори интегративне снаге нације? Појединац се рађа у националној култури и њој рођењем припада, као што припада својим родитељима. У примарној енкултурацији појединац задовољава потребу за припадањем некаквој социјалној целини. Моћ нације да обликује припадање угрожавају партикуларности - политичке, егзистенцијалне, стваралачке. Међутим, победа партикуларности над целином духа нације може бити само привремена или индивидуално-приватна. Појединац је слободан да напусти припадност властитој нацији или да се определи за неку другу. То су, ипак, само личне судбине.

Најдубљи корен интегративне моћи нације налази се у социјалнопсихолошкој способности нације да неутралише

појединачне и групне конфликте. Социјални живот је сплет свакодневних проблема и структурних сукоба појединачних и групних интереса и вредности. Уколико се социјални сукоб одвија у вишенационалној држави, конфликт се решава психолошким аргументом, тако што се у језичку игру уводи припадност нацији. Похвала и покуда, кривица и правда најпре се интерпретирају у кључу националне припадности субјекта.

У ситуацији чистог једнонационалног конфликта, кад нема резервних - националних аргумената, појединци и социјалне групе увек могу да олакшају конфликтност искорак у мит националне хармоније, националних осећања и меморије. Нација је прибежиште за мир, било у њеној традицији, било у сну о бољем сутра. Ниједна социјална заједница, као нација, не може да пружи сигурнији осећај мира и сигурности. Она је психолошки и социјалнополитички задњи ослонац сигурности човека.

Демократија може, по суду Џона Кина, да “убрза преображај националног идентитета у национализам”. На тлу демократије могу цветати агресивност и насиље (Манхајм, 1980).

Који социјални и политички чиниоци поспешују национализам и антинационализам у демократији?

Кин открива суштински узрок националне интерпретације демократије у самој природи демократије. У таквом политичком уређењу све је у “непрестаном покрету”, то је поредак који изазива несигурност у погледу моћи (премешта распоред моћи унутар државе) што изазива узнемиреност и страх код грађана. Та неизвесност рађа код грађана жудњу за прибежиштем у познатим и трајним облицима заједничког живота.

Киновом аргументу не може се ставити начелни приговор. Он се може само допунити искуственом анализом узјамног подстицања демократије и национализма у вишенационалним државама, а то је аспект проблема који није посебно наглашен у његовој студији.

Национални идентитет је конститутивни део демократије. Његов функционални значај за демократију огледа се у томе “што напаја грађане осећањем сврсисходности, поуздања и достојанствености тиме што соколи грађане да се

осећају као код куће” (Кин, 1992). Међутим, претварање националног идентитета у национализам није условљен само ускраћивањем заједничког осећања и свести припадника нације: национализам је у вишенационалним државама такорећи “на мртвој стражи”.

Социјалне и економске кризе, као стални пратилац друштвеног кретања, поспешују далеко више националну интеграцију него политичку и државну. Бурни историјски догађаји, сукоби, ратови, револуције прилика су да национално надвлада демократско. У таквим хаотичним раздобљима историје, национализам обезбеђује социјалнопсихолошку сигурност националне политичке заједнице.

Национализам је у вишенационалним државама у време кризе лука спаса и “златна јабука” за највећи део припадника једне нације. У једнопартијским државама, национализам се легитимише националним правима на посебност (може се инструментализовати за мржњу према другима), а у вишепартијским државама нација тежи самосталној држави. Сасвим је друга ствар како се национализам конкретноисторијски тумачи и инструментализује. Фактор “другачијег” у односу на демократски поредак вишенационалних држава дефинише се у перспективи лепе прошлости, мита о историјском континууму или извесној и сигурној будућности нације, будућности која је затворена за друге националне заједнице.

Национализам је у предности над демократијом и у погледу дефинисања кључног елемента политике – схватања пријатеља и непријатеља (противника). У демократији, политички непријатељ је променљив и недовољно прозиран. Национализам користи моћ поједностављивања: зло за нацију долази од другог, друге нације. “Ако је национализам борба против поједностављивања света, онда је национализам трајна борба да се поништи сложеност” (Кин, 1992).

Стратегија национализма је да појединца и заједницу приведе свом пројекту демократије за нацију. У раздобљима остваривања овог пројекта, парадоксално је, али истинито да предводници национализма успевају да своја недемократска средства (која имплицира колективистички програм) учине добровољно прихваћеним од стране својих “саплеменика”.

Политичка митологизација нације успева да појединца заборава на вредност личности, на појединачну визију среће,

богатства, слободе. Такав национализам успева оно што демократија не може: да сузи поље људских потреба на националну баштину или националну интерпретацију стварности.

Национализам успева, док демократија не постиже, да изгради национално униформне установе васпитања и културе. Принудни карактер тако конципираних усанова не смеа националисти.

Наравно, и национализам има своје границе, пре свега у ирационалним потенцијалима људске природе и отворености појединаца према путевима среће и задовољства. Са становишта историјског искуства и социјалне и индивидуалне психологије не може се тврдити да ће однос према нацији бити увек исти. Али сви либерални програми су показали слабост да обезбеде уверљивост и снагу демократском поретку у вишенационалним државама. У таквим државама, начело равноправности грађана практично значи да појединац артикулише интересе властите нације који се, потом, усклађују на правнополитичком терену. Исход је неизвесан.

Прича о нацији и демократији, о дезинтеграивним могућностима демократије према нацији, може се проверити на трагичном искуству распада југословенске државе. Супротно раширеној интелектуалној тези о национализму као основном узроку распада Југославије, искуство потврђује да је управо демократија отворила врата националистичком нападу на СФРЈ. Ова последица увођења демократских институција 1990. се свесно избегава, будући да мит демократије треба хранити (Аврамовић, 1998, 2002).

Као вишенационална држава, Југославија се од свог оснивања 1918. стално суочавала са проблемом усклађивања националних и државних интереса. На том путу од 72 године она је све испробала; најпре са наднационалном идејом Југославије – југословенством, после 1945. са антинационалном идејом – комунизмом и “братством и јединством”. Југославија је прошла кроз капиталистички и социјалистички друштвени поредак. Сви облици политичке власти били су испробани – монархија, диктатура, демократија.

После 1945, са доласком комуниста на власт, борба за националне интересе реализована је у партијским форумима у оквиру СКЈ, и стално су се водиле полемике о односу централне и републичке власти, што је био еуфемизам за говор о односу нације и државе. Произведена је црногорска нација.

Са дисидентством Милована Ћиласа почиње критика комунистичког монопола на власт, а 1985. разгорева се национални интерес у Србији због уставног положаја покрајина (Косово и Метохија).

Почетком 1970. јавља се покрет у БиХ који тежи издвајању муслимана као етничке а не само верске заједнице. Од тада тече залагање припадника исламске заједнице да муслиманство/бошњаштво постане нова нација.

У свим тим брзим и бурним друштвеним и политичким променама у бившој Југославији ниједан модел интеграције није успео. Институционализација политичких странака у СФРЈ 1989-1990. отворила је кључно питање: на који део југословенске прошлости треба ставити архимедовску тачку за изградњу новог државног поретка? Дилема – да ли конституисати демократску државу или се вратити континууму националног, решена је у корист националног. Такав избор се може критиковати, али чињеница је да је историја изабрала свој пут. Југословенски народи су свој оквир интеграције нашли у националној демократији а не у демократији државе Југославије. Није ли то само још један доказ да је нација објективно најпоузданији темељ повезивања социјалних заједница.

Проблем је међутим глобалан. Ако је национална демократија правац у коме се креће савремени свет, није тешко замислити слику света у коме ће право на националну државу постати оно што у XIX и XX било право на национални идентитет.

Закључак

У средишту савремене дезинтеграције нације налази се економска и политичко-државна дезинтеграција која се представља као интеграција на нивоу Европе или ширих регија. Глобализам афирмише идеју материјализма/тржишта и “тоталитарног индивидуализма”. То друштво је оријентисано искључиво на профит. Грамзивост и журба су одлике глобално капиталистичког начина стицања. Човек који се помаља на таласу глобализације заборавља на свој духовно-национални идентитет и препушта се материјалистичким уживањима светског друштва.

Демократија је основни модерни инструмент дезинтеграције држава, али и нација (пример: Србија и Црна Гора).

Идеја грађанске демократије се изводи из система права и слобода која појединцу треба да омогуће не само избор животног стила већ и облике организовања од локалних средина до државе и наддржавних организација као што је ЕУ. Овај облик демократије, класичан проблем односа државе, нације и слободе појединца решио је у корист појединца и група којима припада по слободном избору. Полази се од принципа аутономије у грађанској демократији који означава слободу и равноправност појединаца да одређују услове сопственог живота под претпоставком да не угрожавају иста права и слободе другима. У круг, тако одређеног односа појединца и колективних облика живота, страда ово друго, а међу њима је на првом месту нација. Реч је о настојању да се напусти нација као интегративни фактор заједнице и да је замени слободно плутајући појединац. Таква настојања наилазе на препреке конституционалне природе. Нацију вековима уједињује култура, а пре других чинилаца језик и вера/мит. Заправо, то је прави извор из кога је потекла национална заједница. Интегративни капацитети су сачувани у култури и то посебно у религији, језику и образовању. Степен интегративних шанси у образовању зависи од доносиоца одлука, односно од концепта образовне политике. Подвлачи се већи значај духовне и душевне интеграције од нормативне и физичке за будући развој нације.

Литература:

- Аврамовић, З.(1998): Друго лице демократије, Филип Вишњић, Београд
Аврамовић, З. (2002): Невоље демократије у Србији, Нови Сад
Андерсон (1998): Нација – замишљена заједница, Плато, Београд
Берлин, 1993): Четири огледа о слободи, Београд
Кин, Џ. (1980): «Отровна воћка демократије», Књижевна реч, 10. новембар
Кнежевић М. (2008): Црна Гора, Београд
Токвил, А. (1990): Демократија у Америци, Нови Сад
Пејн. Т. (1992): Права човека, Београд

- Попер, К (1994): Отворено друштво и његови непријатељи, БИГЗ, Београд
Манхајм, К. (1980): Есеји о социологији културе, Загреб
Мил, Џ. С 1988). О слободи, Филип Вишњић, Београд

Zoran Avramovic
(DIS)INTEGRATION OF NATION IN DEMOCRACY

Summary

In this text author analyzed factors of integration and disintegration of nation in democratic society. Firstly the author outlined Western European and German (Eastern European) understanding of nation. According to Western European understanding, belonging of community of citizens to a state is pointed out as a basic trait of some nation. According to Eastern European understanding, main traits of nation are: group of languages, common history, religion, culture, territory and mythology. Globalist ideas on nation accept civic understanding within one nation and identified (outlined) national ideology: anarchism, communism, civic liberalism and globalism. In addition to these traits, civic democracy is taken into account, as a system suppressing national values and affirming aggressive, market oriented individualism. Basic integrative forces of one nation are found in its culture – language, religion, mythology. Also it is system of education that has a great role in preservation of culture of the nation.

Key Words: integration, disintegration, nation, democracy, education

The title is enclosed in a black oval shape that is wider than it is tall. The text is centered within the oval.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

Тема броја:

РУСИЈА, АМЕРИКА, ЕВРОПА

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

ЧЛАНЦИ

<i>Миша Ђурковић</i>	
РУСИЈА И ОТКРИВАЊЕ МЕКЕ МОЋИ	25-54
<i>Славољуб Лекић</i>	
КРАТКОТРАЈНИ РАТ У ГРУЗИЈИ	55-76
<i>Јута Шерер</i>	
ЈЕДНА НОВА „РУСКА ИДЕЈА“ ?	77-98
<i>Душан Николиш</i>	
АМЕРИЧКА ТРАНЗИЦИЈА – КА НОВОМ МЕЂУНАРОДНОМ ПОРЕДКУ?	99-108
<i>Ивановић Мирослав</i>	
БОРБА ЗА ЕВРОПУ	109-124
<i>Милош Кнежевић</i>	
ГДЕ ЈЕ ЕВРОПА?	125-166

УДК: 327(470+571)

Примљено:

15. октобар 2008.

Прихваћено:

21. новембар 2008.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година IV, vol. 4

Број 1-3/2008.

стр. 25-54

Миша Ђурковић*

РУСИЈА И ОТКРИВАЊЕ МЕКЕ МОЋИ*

Резиме

У овом чланку аутор истражује питање односа Путинове администрације према проблему меке моћи. Најпре се објашњава сам појам меке моћи, и даје кратко подсећање на совјетску историју меке моћи. Затим се анализира процес опоравка и успона Русије под Путиновом администрацијом, да би се након тога истражили узроци окретања ове структуре према истраживању и примени меке моћи, које се лоцира у 2004. Аутор даје детаљан преглед извора и инструмената руске меке моћи, и дефинише подручје на коме се ова стратегија примењује, одвајајући га од других зона утицаја за које се, у недостатку ресурса, оставља ранији метод краткорочног рада са елитом.

Кључне речи: Русија, мека моћ, ЗНД, Путин, пропаганда.

Теорија међународних односа и теорија моћи улазе у веома занимљиву фазу свог развоја. Након периода апсолутне доминације Сједињених Држава и периода униполарности, чини се да низ фактора води ка новој постепеној прекомпозицији односа моћи у свету. У свега неколико месеци увезало се неколико значајних догађаја који наговештавају ову промену баланса моћи. Јесен 2008. донела је слом финансијског система у САД, који многи пореде са крахом берзе из 1929. године. У исто време, након скоро 100 година, Кина је од САД преу-

* Научни сарадник, Институт за европске студије, Београд

Чланак је део пројекта 149026, Института за европске студије који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

зела место највећег индустријског произвођача на свету. 24. септембра 2008. остварена је и прва шетња кинеског астронаута у свемиру у трајању од неких 40 минута. Русија је, такође, у септембру 2008. војно поразила Грузију, америчког штићеника, приликом краткотрајног рата око Јужне Осетије, да би брзо након тога уследило руско признавање независности овог малог ентитета, заједно са Абхазијом. Такође, наставио се процес одвајања земаља Јужне Америке од зоне директног америчког утицаја итд.

Све ово, наравно, није довољно да се ера доминације Америке у светским пословима прогласи готовом. САД су и даље у многим областима (као што је војни сектор, технологија и опште богатство) далеко испред свих осталих држава,¹ њихов глас и је и даље пресудан у већини међународних институција, посебно оних које се баве економијом и финансијама, енглески језик је званични језик међународне комуникације и интернета. Чини се да је услед постепеног привредног и војног јачања других глобалних играча, управо подручје меке моћи у најширем смислу оно што Америци и даље обезбеђује натпропорционални утицај и престиж у свету. У овом чланку ћу стога покушати да анализирам како једна од сила која се поново успиње на светској позорници, Русија, полако открива нетрадиционалне аспекте практиковања моћи, схватајући да су они подједнако важни за положај и будућност државе, као и за елементарну безбедност, у светлу сталних претњи неких делова америчког естаблишмента којима је циљ комадање Русије.

Најпре је потребно подсетити се појма меке моћи који је професор Џозеф Нај устолочио као један од хеуристички најзначајнијих стубова савремене теорије моћи, посебно у међународним односима. Затим треба указати на процес пропадања Русије током прошле деценије и њен несумњиви успон у овој декади, да би се након тога прешло на истраживање различитих начина на који Русија покушава да подигне свој

1 САД и даље имају војне базе у преко 80 земаља, а под директном окупацијом и у стадијуму протектората држе Авганистан и Ирак. У Европи су БиХ и Космет под заједничком контролом европских и америчких снага, али је свакако пресудна реч о будућности и уређењу она америчких актера. Пентагон је у 2003. поседовао више од 700 база у преко 130 земаља. Види Chalmers Johnson, *Americas Empire of Bases*, <http://www.commondreams.org/views04/0115-08.htm>

престиж у свету и да шири свој утицај. С обзиром да постоје тумачења како су Американци своју победу у хладном рату базирали пре свега на победи у идејно-пропагандном рату,² биће веома занимљиво посматрати однос према питању меке моћи у новим глобалним конфронтацијама које наилазе.

*

Природа моћи се заиста променила у последњих педесетак година, а посебно након последње информатичке револуције која је рачунаре и интернет учинила неопходним у свим областима живота.³ О тој измењеној природи моћи добро говори другачији положај који пропаганда игра у данашњем свету у односу на њен положај у Другом светском рату. Пропаганда је данас превазишла позицију ограничене специјализоване дисциплине која се користи као подршка ратним дејствима, и прелила се у све поре живота, делујући на свакодневnoj бази. Своју познату књигу *Мека моћ*, Нај управо и почиње указивањем на измењено схватање природе моћи у савременом свету: „Пре четири столећа, Николо Макијавели је саветовао владаоце у Италији да је важније да их се плаше него да их воле. Али у данашњем свету најбоље је ако може и једно и друго. Освајање срца и умова увек је било важно, али је од посебног значаја у глобалном информатичком добу. Информација је моћ, а модерна информациона технологија шири информације много шире него било када раније у историји. Међутим, политички лидери су веома мало времена одвојили да схвате како се природа моћи променила, и нарочито су се слабо бавили тиме како да укључе меке аспекте у своје стратегије за освајање моћи.“⁴

Професор Нај је термин *мека моћ* први пут употребио у својој књизи из 1990, *Bound to Lead*,⁵ следећи идеју Бакрака и Барца о „другом лицу моћи“. Још тада, у доба пуне еуфо-

- 2 Најважнија књига за разумевање поменутог процеса и даље је рад британске историчарке Френсис Стонор Саундерс, *Ко је платио гajдашу?* Видети, Francis Stonor Saunders, *Who paid the Piper?*, Granta Books, London, 1999. Видети такође и Gil Scott-Smith, *The Politics of Apolitical Culture: The Congress for Cultural Freedom, the CIA and Post-War American Hegemony*, Routledge, 2001.
- 3 За класично одређење моћи погледати, Stanley I. Ben, “Power”, у *The Encyclopedia of Philosophy*, vol. 6, The Macmillan Company & the Free Press, New York, 1967, str. 424.
- 4 Joseph Nye, *Soft Power*, Public Affairs, New York, 2004, стр. 1.
- 5 Види, Joseph Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, New York, Basic books, 1990.

рије због победе САД и Запада у хладном рату, он је желео да укаже на значај немилитарних облика моћи, који ће посебно место морати да имају и у периоду који је наилазио. Овај термин се појављивао и у другим његовим текстовима у протеклом периоду, али је своју пуну употребну вредност, као и вредност филозофије моћи коју је оличавао, пронашао у споровима насталим након избијања Ирачког рата. Штавише, и сам поглед на литературу сугерише да је читава књига настала као реакција на тада доминантну неоконзервативну филозофију међународних односа.

Након 11. септембра Бушова администрација је променила и реторику и праксу, усвајајући у свом првом мандату скоро у потпуности идеологију групе теоретичара и публициста познатих као *неоконзервативци*. Већ годинама уназад писци као што су Чарлс Краутхамер, Вилијам Кристол, Роберт Кејган или Норман Подхорец залагали су се за још агресивнији приступ САД у међународним односима, за потпуни унилатерализам, игнорисање међународних институција, кршење старих савеза и ограда, чак и занемаривања НАТО-а, за директно војно интервенисање у било којој земљи уколико је то у интересу САД и коначно, за голу, арогантну употребу силе као начина да се читав свет застраши и на тај начин одврате сви евентуални непријатељи или претенденти на слично практиковање моћи.⁶ Док је напад на Авганистан изведен уз мандат УН и подршку огромног дела човечанства, *Стратегија националне безбедности* из 2002, а посебно напад на Ирак 2003, без дозволе Савета безбедности УН и уз противљење велике већине земаља ЕУ и света, показали су да је Бушов режим решио да прибегне огољеној сили која и не покушава да за себе обезбеди било какав легитимитет у међународној јавној сфери.

Џозеф Нај је одмах указао на опасне последице такве међународне политике и по углед САД али и по њен међународни положај, па чак и безбедност. Још је Клинтонова администрација укинула некадашњу посебну *Информациону агенцију* под чијим окриљем је радио *Глас Америке*, али је својом доктрином о одлучном или убеђивачком мултилатерализму успевала да очува неки привид престижа и савезништва са другима чак и у време агресије на СРЈ 1999. године, која је та-

6 Детаљније у мом тексту „Нови амерички унилатерализам”, *Међународни проблеми*, 2-3/2008, ИМПП, Београд, стр. 226-257.

кође изведена без одобрења Савета безбедности УН. Бушов тим је у потпуности занемарио област јавне дипломатије и културне промоције, ослањајући се на постојеће тржишне ефекте доминације америчких брендова и посебно на голу силу. Управо је Најов појам меке моћи најбоље могао да опише проблем који је настао и празнину коју је Бушова администрација направила у америчкој спољној политици. Укратко, тврдио је Нај, Буш је све бацио на тврду или тешку моћ (*hard power*), док је у потпуности занемарио меку моћ.⁷

Шта би, пре свега била мека моћ? Још у књизи *Bound to Lead*, Нај је говорио о три врсте моћи: војној, економској и мекој. Ова последња одређује се као „моћ да се добије оно што се жели захваљујући привлачности а не принуди или плаћању. Она потиче од атрактивности културе, политичких идеала и конкретних политика одређене земље.“ На истој страници Нај супротставља одговарајуће методе тврде и меке моћи: док ова прва дела путем принуде, ова друга дела путем завођења. А многе вредности као што су демократија, људска права или индивидуалне могућности јесу по Нају дубоко заводљиве идеје.⁸ Ове ресурсе америчка администрација у новом миленијуму потпуно запоставља и троши 400 пута више на тврду него на меку моћ.

Као најважније изворе меке моћи Нај наводи: 1) културу, 2) политичке вредности и 3) легитимну и моралну спољну политику.⁹ На другим местима ову идеју развија, па нпр. објашњава да је под 1) реч о елитној, а посебно о популарној култури (која, додуше, може у неким земљама изазвати и обрнуте ефекте, смањења привлачности и моћи САД); ту спада и моћ коју доноси привлачност технологије и брендова неке земље. Под 2) помиње се нпр. важност идеологије, система вредности који одређена земља баштини и примењује у сопственој земљи, затим привлачност институција које у њој функционишу, или примери добрих политика, као што је случај америчког правосуђа. Нај посебно истиче такозване

7 Рацио проблема одређен је цитатом Њута Грингича: „Није кључно колико ћу непријатеља да побијем, кључно је колико ћу савезника да створим. Управо то је онај важан квантификатор успеха који они најпосто не разумеју.“, Нај, стр. IX. Или његовим сопственим речима: „Освојити мир теже је него добити рат, а мека моћ је суштинска за освајање мира“. Стр. XII.

8 Нај, *ibid*, стр. 74.

9 *Ibid*, стр. 11.

милитаристичке циљеве, као што су демократија или људска права. Под 3) је подручје односа са другима, односно питање легитимности спољне политике одређене земље. Осим самог деловања државе на међународној сцени, овде је посебно значајна могућност да се користе ресурси такозване јавне дипломатије, као што је нпр. могућност да што већи број страних студената студира у датој земљи и тако усваја њене вредности.

Овде треба поменути још два момента који ће нам у другом делу текста бити занимљиви. Нај тврди да је тероризам заснован на борби за меку моћ. Он треба да застраши противнике, да им убије вољу за борбу, али и да код својих потенцијалних поштовалаца изазове дивљење и спремност да се пође истим путем.¹⁰ Надаље, он указује на то да у савремено информатичко глобално доба све већи значај имају и приватни извори меке моћи, као што су приватне фирме и корпорације, универзитети, фондације, цркве, спортски тимови и друге невладине организације. Да би коначно држава имала користи од своје меке моћи, потребно је водити рачуна о дугорочном инвестирању, како би се стекли услови да се у важним ситуацијама корист од меке моћи остварује по принципу пропратних ефеката.

Најважније је ипак не заборавити Најов основни принцип: мека моћ има смисла само у узајамном дејству са тврдом моћи. Најважнији појам овог мислиоца заправо јесте мудра моћ (*smart power*) која се састоји од пажљиве координације и напоредне употребе тврде и меке моћи.¹¹

*

Русија је веома занимљив случај за истраживање феномена меке моћи. Постоје озбиљна тумачења према којима је СССР изгубио хладни рат пре свега на економском нивоу, на нивоу популарне културе и на плану свега онога што би Нај ставио у меку моћ. Веома је занимљиво да је све до шездесетих година престиж ове велике комунистичке империје био на изузетно високом нивоу.

Разумљиво, идеологија и пропаганда су у комунистичком покрету играле огромну улогу. Бољшевичка партија је, приликом Октобарске револуције и грађанског рата који је

10 Ibid, стр. 22.

11 Нај, стр. 32.

уследио, постала прави изумитељ у области модерне политичке пропаганде и изналажења средстава којима се освајају срца и умови обичног света. Треба се подсетити значаја који је пропагирање поделе земље сељацима имало за њихово политичко сврставање уз большевике у време када се исход рата ломио – основни слоган револуције био је *мир, хлеб, земља*. Такође, познат је и учинак који је пре свега Троцки имао у ширењу большевичке пропаганде у огромној земљи као што је Русија без савремених средстава масовне комуникације.

У одличној књизи *Рађање пропагандне државе*, Питер Кенез је детаљно обрадио огроман значај пропаганде за большевички успех и за утврђивање власти након рата. Большевичкој пропаганди и другим облицима њихове меке моћи велики простор посвећен је и у значајном делу *Историја пропаганде* Филипа Тејлора¹². Оба аутора доносе веома занимљиву историју широког дијапазона средстава која је большевичка организација смислила и користила за освајање власти, масовну мобилизацију сељака и радника и стварање Совјетског Савеза. Большевици су у кратком року створили и развили неколико нових дневних новина, као што су *Правда* и *Известија*, чији су тиражи достигали за тадашње прилике фасцинантних 400.000 примерака. Да би писана реч могла да допире до маса, организовали су читаву образовну индустрију која је у кратком року описмењавала полазнике курсева и школа.

Како је слика доступна и неписменима, большевици су максимално користили визуелне технике комуникације и пропаганде. То је златно доба плаката који се појављује у свим облицима и величинама, преносећи сведене, једноставне, директне визуелне поруке које је посматрач лако могао да усвоји. Најважнију улогу у ширењу пропаганде вероватно је одиграо филм. Многобројни журнали емитовани су широм Русије, захваљујући развијеној мрежи покретних пропагандних возова и бродова који су се кретали од места до места организујући филмске представе за хиљаде посетилаца.¹³ Сама пропаганда не би била толико успешна да садржај порука

12 Види, Peter Kenez, *The Birth of Propaganda State*, Cambridge University Press, 1985, и Philip Taylor, *Munitions of the Mind*, Manchester University Press, 2003, стр. 198-208.

13 Имена ових чувених покретних биоскопа била су “В. И. Лењин”, “Црвена звезда” итд.

и понуда нису били адекватни ситуацији гладних и од рата измучених сељака беземљаша, као и да уз ову меку моћ није ишао и брутални терор и страх који су бољшевици ширили средствима тврде моћи. Њихова комбинација меке и тврде моћи и данас изазива интересовање код стручњака, али и практичара. Тако је недавно РАНД корпорација објавила веома занимљиво истраживање Олге Оликер које се бави методама раног совјетског освајања подручја централне Азије, односно њиховом комбинованом методом употребе меке и тврде моћи у циљу овладавања датим простором и интегрисања његових побуњених становника.¹⁴

У периоду који је уследио совјетска власт је много инвестирала у ширење своје меке моћи у разним подручјима света, посебно у Европи. Трећа интернационала, Коминтерна, која је успела да под команду Стаљина стави све комунистичке партије у свету, служила је као најважнија мрежа за пропагирање совјетских интереса, идеја и успеха у читавом свету. Снажном успону совјетске меке моћи у свету одлучујуће је допринело неколико фактора: 1) заиста велики успех који је земља остварила у брзој модернизацији и урбанизацији; 2) подизање квалитета живота, ширење писмености и здравствене и социјалне заштите; 3) подизање положаја жене у друштву; 4) подршка ослободилачким и антиколонијалним покретима широм света; 5) решавање националног питања неруских народа и етничких заједница; 6) финансирање и подржавање на разне друге начине широке и јаке мреже радничких, феминистичких и омладинских организација широм света; 7) вешто прикривање масовних злочина, гулага и других облика уништавања разних етничких и социјалних група сопственог становништва.

И сам Нај се посебно бави питањем меке моћи СССР-а. И он указује на Коминтернину мрежу као на најважнију инфраструктуру коју је ова држава користила за промовисање својих интереса. Такође помиње инвестирање у високу културу (Бољшој и Киров балет, нпр.) и спорт, али указује и на друге инструменте совјетске меке моћи: „Совјетски Савез је такође трошио милијарде на програме активне јавне дипломатије који су укључивали промовисање његове високе културе, радио-емитовање, ширење дезинформација о Западу,

14 Olga Olikier, *Soft Power, Hard Power and Counterinsurgency*, Rand, фебруар, 2008.

као и спонзорисање антинуклеарних протеста, мировних покрета и омладинских организација⁴¹⁵

Херојска одбрана у Другом светском рату и одлучујући допринос у поразу фашизма и нацизма, као и каснија подршка деколонизацији снажно су ојачали престиж, углед и меку моћ СССР-а . Упркос почетку Хладног рата и брзој промени имица СССР-а у западним медијима, популарност комунистичког лидера није превише опадала јер је Америка, а не СССР, бацила две нуклеарне бомбе на Јапан. Престижу државе допринела је чак и смена на челу КП и долазак Хрушчова који је донекле отворио земљу и започео са неком врстом реформи. Врхунац раста меке моћи Совјета јесте слање првог сателита и посебно првог човека у свемир. Педесетих и шездесетих година СССР је у космичким програмима далеко одмакао Америци што се у свету уз наставак брзог развоја узимало као нека врста потврде да је СССР (односно комунизам) технолошки напреднија и „прогресивнија“ страна у сукобу.

Мека моћ Совјета почиње да опада онога тренутка када су против својих нових савезника у Источној Европи почели да користе бруталну силу. Сузбијање дешавања у Будимпешти 1956, а посебно у Чехословачкој 1968, нанело је СССР-у непроцењиву штету у погледу угледа и поштовања које је уживао код великог броја интелектуалаца и обичних људи. Насупрот симпатичним слободољубивим Чесима и Словацима стајали су тенкови који су у окупационом стилу запоседали улице Прага и разголићавали комунизам као идеологију бруталне, агресивне, империјалне силе. Последња авантура те врсте, интервенција у Авганистану, била је један од последњих ексера који је забијен у ковчег комунистичког подухвата.

У међувремену, почетком седамдесетих са објављивањем Солжењициновог романа *Архипелаг Гулаг* у свет је продрла дуго чувана истина о масовним злочинима које су комунисти спроводили над сопственим народом у којима су страдале десетине милиона совјетских грађана. Све лошија економска ситуација и заостајање СССР-а за Западом у погледу нових технологија и нове постиндустријске економије довели су до брзог колапса читавог пројекта крајем осамдесе-

15 Нај, Soft Power, стр. 73.

тих година. Упркос личној популарности Горбачова, углед и мека моћ државе су константно опадали зато што се држава и буквално распадала не успевајући да нађе начин да се трансформише.

Нај, међутим, указује на још један значајан фактор који је знатно ослабио меку моћ Совјета и пре колапса. Ради се о неуспеху да се развије популарна култура која би адекватно могла да парира доминацији западне, а пре свега америчке поп-културе. Штавише, по њему је одсуство извозно способне популарне културе знатно слабило снагу осталих, иначе ефикасних инструмената, као што су спорт, висока култура и технологија. „Затворена природа совјетског система и његови непрестани напори да искључи буржоаске културне утицаје, значили су да је СССР предао битку за масовну културу, ни не покушавајући да уђе у надметање са америчким глобалним утицајем у филму, телевизији или популарној музици. ... амерички филмови и музика упловљавали су у Совјетски Савез са значајним ефектима, док аутентични совјетски производи никада нису пронашли спољно тржиште. Није било социјалистичког Елвиса.“¹⁶

Русија је из фазе распада претходне политичке творевине ушла у једно заиста тешко десетлеће у коме се налазила у сваковрсној кризи. О статусу и третману Јељцинове Русије вероватно најбоље говори дефиниција коју је за Јељцина својевремено дао један западни дипломата: просјак са нуклеарним оружјем. Земља се налазила у сваковрсном расулу, привреда је доживела страховит пад, убрзана приватизација створила је тек ултрабогату олигархију и огромну осиромашену већину, организовани криминал је био једина просперитетна привредна грана, спољна политика је имала искључиво дефанзивни карактер, а у земљи се брзо истопио почетни ентузијазам за променама и капитализмом.¹⁷ Велики раст који је у другој половини деведесетих доживела Комунистичка партија јасно је указивао на општи пад поверења грађана у систем. Укупно стање земље је довело и до потпуног урушавања било какве идеје о некој мекој моћи Русије у то доба. Русија ни-

16 Нај, *ibid*, стр. 74.

17 О стању економског система Јељцинове Русије погледати веома илустративан чланак Стивена Холмса. Stephen Holmes, "What Russia teaches now: how weak states threaten freedom", *The American Prospect*, July 1997.

је нпр. ни покушавала да помогне својој бројној мањини у Летонији и Естонији да обезбеди макар минимум културних, образовних и језичких права. Снажан удар свом престижу и мекој моћи Русија је доживела и средином деведесетих, захваљујући рату у Чеченији. Западни медији су успешно успевали да рат прикажу као руско кршење људских права Чечена, док с друге стране руска војска није успевала да сломи побуну, да пацификује ситуацију и у потпуности васпостави поредак државе на том простору.

Крај пада и почетак подизања Русије повезује се са именом Владимира Путина. Иако улога лидера у историји може бити понекад изразито значајна, у овом случају се мора водити рачуна да Путин представља врх или изданак једне јаке структуре која је била довољно моћна да Јељцина натера да Путина постави за председника владе. Слом московске берзе 1998. и најаве могућности да руски олигарси попут Березовског и Ходорковског продају/предају контролу над енергетским сектором у Русији неким западним корпорацијама, показале су старим државотворним структурама у Русији (често повезиваним са некадашњим службеницима КГБ и војске) како је земља не само економски него и у војно-безбедносном смислу дошла на ивицу кризе која удара на саме темеље опстанка заједнице. Бомбардовање СРЈ без дозволе Савета безбедности показало је да НАТО наставља да се шири ка истоку користећи сва, укључујући и војна, нелегална средства која би сутра можда могао да употреби и против неких делова Русије. Све је ово било знак да се спашава земља.

Путин је у врло кратком року уз помоћ поменутих структура успео да реши проблем Чеченије и на таласу велике популарности постао је други председник Русије. Уследио је период постепеног завођења реда у држави и успостављања елементарног функционисања поретка. Скок цене енергената и стављање тајкуна под државну контролу (било пацификацијом или затварањем, протеривањем и одузимањем имовине), али и чињеница да су економију преузели тзв. питеровци, екипа либералних економиста чикашких ђака, довели су до уравнотежавања државних финансија с огромним суфицитом који се користио за превремено враћање спољних дугова и за извлачење Русије из канци међународне финансијске олигархије.

Током своја два мандата, Путин је успоставио систем тзв. суверене или управљане демократије, као неку врсту просвећеног ауторитаризма који ужива огроман легитимитет међу грађанима због очигледних резултата и спремности да се „родина” заштити и подигне, како у очима својих грађана, тако и на међународној сцени.

*

Читав процес подизања Русије под Путином је веома занимљив и већ је велики број домаћих и страних аутора са различитих позиција анализирао и истражио многоврсне аспекте овог политичког, привредног и безбедносног процеса.¹⁸ Ја ћу овде покушати да расветлим однос Путинове администрације према феномену меке моћи, односно како је овај аспект међународне и унутрашње политике поново откривен и како полако постаје један од приоритета руске међународне политике.

По многим оценама, окретање мекој моћи директан је производ наставка Запада да опкољава Русију. Управо се талас обојених револуција, којима су мењани режими у бившим совјетским републикама, сматра за директан повод за окретање Русије новом пропагандном, вредносном и идеолошком рату. Контекст за разумевање овог развоја чини очигледна чињеница да су Американци и Британци – супротно свим договорима и обећањима својевремено датим Горбачову – наставили да се шире ка истоку, злослутно пристижући на границе саме Русије. Велика Британија је у овој причи посебно значајна зато што баштини већ скоро два века непрестаних сукоба и борбе са Русијом за зоне утицаја, ресурсе и доминацију над стратешки значајним подручјима. Упркос руској дефанзиви деведесетих, Британци и њихови савезници Американци наставили су да угрожавају руске интересе, истискујући је из экс-совјетског региона и чак директно претећи будућом поделом Русије на европски, азијски и сибирски део. Три балтичке државе су примљене у НАТО, а у њима се подржава миноризација и асимилација руског становништва.

18 Погледати нпр. Рој Медведев, *Путин: повратак Русије*, Новости, 2006; Зоран Милошевић, *Путинова ера*, ИПС, Београд, 2006; Винко Ђурић, *Путинизам*, ИПС, Београд, 2008. За другачији приступ погледати Ана Политковска, *Путинова Русија*, Пешчаник, Београд, 2008.

Британци су посебно нервозни постали након Путиновог доласка на власт. Неколико афера као што су афера Литвињенко и Политковска, одбијање изручивања чеченских терориста, заштита Бориса Березовског и неколицине чеченских лидера које Руси оптужују за тероризам, сва могућа подршка коју британски медији указују руској опозицији, или протеривање службеника Британског савета у Москви, индицирају појачано присуство британских обавештајних структура у региону и у самој Русији. Заједно са Британцима наступају разни делови америчких обавештајних структура, које делују преко невладиних организација, студентских и омладинских организација, независних медија, фондација итд.

Ова генерална злоупотреба „цивилног друштва“, односно инструментализација и вештачко обликовање овог простора, одиграли су кључну улогу у таласу обојених револуција које су средином ове деценије под англо-америчким патронатом извођене у бившим републикама СССР-а. Реч је о грузијској ружичастој револуцији из 2003, украјинској наранџастој револуцији из 2004. и киргистанској револуцији лала из 2005. У све три земље су, по рецепту који је већ виђен у Србији 2000. године, методом ненасилних протеста и употребом цивилног друштва, након проблематичних избора оборени постојећи режими, да би на власт биле доведене нове, потпуно прозападне и по правилу антируски расположене елите.¹⁹ Елите које су, за разлику од претходних руководства, спремне да своје земље уведу у НАТО и да на тај начин помогну потпуно војно „опкољавање“ Русије.

Матрица и методе обојених револуција постали су предмет помног изучавања од стране руских научника и стратешких аналитичара и због тога што је уочено да се слични процеси припремају и спроводе и у другим ЗНД земљама, укључујући и саму Русију. Резултат тога је ново законодавство из 2006, којим је ограничена могућност рада западним

19 Како је сама идеја ненасилног отпора и цивилног друштва претворена у стратешки облик рата у интересу западних сила треба погледати на страници www.canvasopedia.org. Матрица која је развијена у Србији, а касније примењивана у другим земљама и која ће бити коришћена кад год негде треба срушити режим који превише угрожава западне интересе, детаљно је образложена и разрађена у документима, књигама и практичним приручницима који се могу наћи на овом сајту на више језика. Нпр. и на персијском што већ указује на чињеницу да је Иран један од најважнијих следећих задатака.

фондацијама и НВО-има обојених револуција јесте зборник *Како делују наранџасте мреже: наранџасте мреже од Београда до Бишкека*,²⁰ који је уредила Наталија Нарочницкаја, а објавио Институт за сарадњу и демократију, о коме ће касније бити више речи.

Константин Косачов је 2006. године признао да су ове револуције између осталог плод стратешке грешке Русије која се, по његовим речима ограничила искључиво на рад са политичким и економским елитама ових земаља вршећи на њих притисак да делују у складу са интересима и жељама Кремља, док је у потпуности занемарила рад са широким слојевима становништва, бирачима који су остали ван њеног утицаја.²¹ Дакле, најкасније 2004. године, након украјинске наранџасте револуције, администрација у Москви је схватила значај меке моћи и стратешки почела да ради на њеној изградњи и промоцији у околним земљама и у свету.²²

Треба међутим поменути да је због руских специфичних прилика примена метода за изградњу меке моћи коришћена најпре за унутрашње учвршћивање самопоуздања. Путинова администрација морала је да нађе разне симболичке и вредносне механизме којима ће се морално девастирани, збуњени, уплашени и дезоријентисани грађани Русије будити, стицати поверење у своју снагу и у снагу сопствене државе. Стога прво треба обратити пажњу на механизме меке моћи коришћене у унутрашњој политици.

20 Види, Наталија Нарочницкая, (ур.) *Оранжевые сети от Белграда до Бишкека*, Фонд стратегической культуры, 2008, као и детаљан приказ Андреја Арешева „Как работают оранжевые сети?“ на сајту Фонда за стратешку культуру, www.fondsk.ru. Код нас је о овом процесу и о руским контрамерама писао новинар Петар Поповић. Погледати „Кречење наранџастог“, *НИН*, 29. 05. 2008, стр. 75, 76.

21 Види, *РИА новости*, 06.04.2006, *Colored Revolutions – A Miscalculation on Moscow's Part?*

22 Око овога влада сагласност међу истраживачима. На наранџасту револуцију као на директан подстрек за окретање ка мекој моћи указују и Попеску, и Фиона Хил, и Питер Лавел. Хилова сматра да је први период до краја 2001. Путин утрошио на учвршћивање власти и сређивање стања унутар Русије. Од тада почиње да се озбиљније бави међународним односима, али тек 2004. почиње то да ради на сложенији и савременији начин. Као посебно значајан моменат она издваја Путиново обраћање пленарном скупу руских амбасадора у јуну те године, повучених на консултације о новим правцима и методама руске спољне политике. Види Nicu Popescu, *Russia's Soft Power Ambitions*, CEPS Policy Brief, No. 115, и Fiona Hill, *Moscow Discovers Soft Power*, Brookings Institution, www.brookings.edu/articles/2006/10russia_hill.aspx.

Изванредан пример је одлука руске Думе од 8. децембра 2001. године да се, уместо композиције Михаила Глинке која је коришћена од 1991, за званичну химну врати композиција Александрова која је била химна Совјетског Савеза. Ова контроверзна одлука, коју су осудили ранији председник Јељцин и лидери прозападних партија, показала се веома успешном. Враћање старе химне означавало је подсећање на време када је Русија победила у Другом светском рату и на херојску одбрану своје домовине. Такође и на доба када је то била једна од две највеће силе на свету, када је била поштована, уважавана, када је имала најјачи космички програм и када су спортисти у црвеним мајицама освајали бројна одличја док је читав свет слушао управо ту химну. Одлука од истог дана да се врати црвена царска војна застава и царски грб дали су довољну равнотежу и, како је Путин објаснио, сигнализирани су и национално помирење и жељу да се у будућности користи и развија оно најбоље из обе традиције (и царске и совјетске).²³

На домаћем фронту посебну улогу има развијање концепта такозване *суверене демократије*. Руски политички систем неоспорно представља одређену врсту комбинације ауторитаризма и веома отворене тржишне привреде уз, наравно, државну монополску контролу најважнијих грана и ресурса, пре свега енергетског сектора. Да би овај систем обављао своју функцију, он мора да има неку врсту теоријског оправдања и легитимизације. Управо у ту сврху је скован назив „суверена демократија” који Николај Петров види као последњу фазу у развоју „контролисане демократије“.²⁴ Сувереност овде изнад свега означава немешање Запада, односно ограничавање могућности за разне западне актере, укључујући НВО-е, фондације и сличне квазиполитичке организације да се на пресудан начин мешају у обликовање воље грађана Русије и избор власти. Подразумева се да то не може да буде демократија западног типа изграђена на универзалном формализованом поштовању индивидуалних права, мањинских права, слободе штампе, владавине права и других норми.

23 Сам Владимир Путин отворено је рекао да за њега распад Совјетског Савеза представља „националну трагедију“.

24 Nikolai Petrov, „From Menaged Democracy to Sovereign Democracy: Putin’s regime evolution in 2005“, PONARS Policy Memo, 396, децембар 2005.

Оне остају нормативно прихватљиве као циљ, али је и домен њихове примене строго надгледан и контролисан у складу са основним начелом државног разлога, односно заштите интереса државе.

Често се говори и о специфичном руском традиционалном систему вредности и о незападним, аутентичним облицима демократије. Међутим, с тим се не претерује јер је много важније да се Русија представи као демократска земља. Како Попеску примећује, најважнији задатак идеје суверене демократије јесте да „Путиновом ауторитаризму обезбеди прихватљиву ‘демократску одећу’, како би је ојачала унутар земље и заштитила од међународне критике.“²⁵

Овај нови систем вредности, који се условно може назвати идеологијом, има велику подршку од Руске православне цркве. Најважнији мислилац унутар Цркве, митрополит Кирил нпр., више пута је говорио на трагу ових идеја и залагао се да Русија развије сопствену идеју људских права како би се одбранила од западних диктаторских налога. Црква игра велику улогу у обнови патриотизма и традиционалних руских вредности. Сам Путин је одиграо велику улогу у помирењу и уједињењу раније поцепаних делова највеће помесне православне цркве на свету.

Унутар земље развијена је такође већ респектабилна мрежа оружја меке моћи. Она обухвата медијске пројекте, билтене, јавне наступе, затим омладинске покрете, интернет сајтове, експертске мреже, конференције и издавачке куће. Све ове организације су вертикално и хоризонтално повезане и јасно се уочава скуп идеја, вредности, чак и актера који се кроз њих провлаче. Попеску сматра да је реч о огромној *ПП* машини чији корени воде до кремаљских технолога власти као што су Глеб Павловски и Модест Колеров.

Колеров је веома значајан у причи о руској мекој моћи и зато што се налази на челу специјалног директората формираног у оквиру председничке администрације. Ова служба се зове *Директорат за међурегионалне и културне везе с другим земљама*. Реч је заправо о дирекцији која се искључиво бави развојем руске меке моћи и утицаја, и која заправо координира мрежу свих институција које на том таласу настају и делују.

25 Popescu, *ibid*, стр. 2.

У складу са општом психозом одбране угрожене државе јесте и промовисање позитивног имиџа традиције *чекиста*. На ово указује Виктор Јасман: „У исто време, руски таласи су прекривени стотинама филмова, серија, документарца и нових репортажа о томе како су се ранији и садашњи чекисти... борили против 'непријатеља Русије', а у којима се приказују завере западних обавештајних служби...“ У складу са традицијом КГБ-а, Федерална служба безбедности (ФСБ) је 2006. установила своје националне награде за радове у области визуелних уметности, филма, белетристике и новинарства у којима се „са значајним уметничким дојмом креира позитивна слика официра државне безбедности.“²⁶

Други и кључни фронт, ширења меке моћи јесте подручје Заједнице Независних држава (ЗНД), односно република бившег Совјетског Савеза. Ово подручје руска политичка елита сматра својом традиционалном зоном утицаја у коју су, за време њеног пропадања у деведесетим, улетеле друге, пре свега западне силе. Стога је убедљиво највећи део њених ресурса усмерен на ова подручја, као подручја од стратешког и, заправо, елементарног интереса.²⁷ Ово је сасвим разумљиво ако се, рецимо, уочи чињеница да је са промењеном спољнополитичком оријентацијом Украјине, Русија дошла у опасност да изгуби Крим и да након више стотина година остане без излаза за своју флоту на Црно море. Зато је, како Фиона Хил примећује, за Русију од есенцијалне важности да поврати утицај и ону меку моћ коју је имала за време СССР.²⁸

26 Victor Yasmann, *Soft Power Foundations of Putin's Russia*, RFE, 09, www.globalsecurity.org. 11. 2007. У истом тексту Јасман указује и на установљавање нових националних празника, као што је Дан народног јединства, 4. новембар, којим је замењен комунистички 7. новембар.

27 Ово је од посебне важности за нас зато што треба правити јасну разлику између односа Русије према ЗНД земљама и према осталим православним земљама за које се примењују другачији методи деловања.

28 Овде нема простора за детаљну анализу веома сложеног односа Русије према читавом овом простору. Дobar историјски преглед, као и анализа различитих покушаја и облика интеграција у које је Русија током претходне две деценије покушавала да увуче поједине од нових држава, може се наћи у књизи Драгана Петровића, *Русија на почетку 21. века, "Прометеј"*, Нови Сад, ИПС, Београд, 2007, стр. 399 – 448. Петровић подсећа на идеју о заједници држава са Белорусијом, затим на економски савез са Белорусијом, Украјином и Казахстаном и, коначно, Заједницу Независних Држава. За новије трендове и предвиђања трансформације руске политике према овим земљама, погледати анализу коју је урадио Андреј Суздалцев за потребе

Један од основних праваца деловања јесте преношење идеје суверене демократије на околне земље. Бројне институције основане уз подршку Кремља у околним земљама промовишу идеје о нпр. „сувереној Украјини“, којој не требају НАТО и европске интеграције и која би требало да се одбрани од деловања западних НВО-а развијајући истовремено (по руском рецепту) своје сопствене, патриотске невладине организације. Истовремено се уз помоћ дирекције Колерова развија читава мрежа проруских алтернативних институција цивилног друштва. Најважнији је *Кавкаски институт за демократију* који има своје огранке у Абхазији, Јужној Осетији, Јерменији, Азербејџану и Грузији. Под његовим окриљем одржавају се конференције, округли столови, промовишу различите културалне активности и чак је покренута радио станица у Јужној Осетији и новине у Абхазији. Треба поменути и фондацију *Слободна Европа-Молдавија* у Молдавији. Такође уз помоћ руских власти покренута је и организација за мониторинг избора (ЦИС-ЕМО) која се по правилу свуда спори са мисијом ОЕБС-а кад су у питању избори унутар ових земаља.

Како функционише ова мрежа показује Попеску: „...издавачка кућа Европа, коју је покренуо Руски институт (www.russ.ru, пројекат Павловског), уз помоћ веб сајта regnum.ru, који је покренуо Колеров, и уважени економски часопис *Експерт*. Иста група је такође организовала серију конференција и семинара под окриљем Европског форума (www.euroforum.info). Раније поменути Кавкаски институт за демократију објављује своја издања управо у кући Европа.“²⁹

Фиона Хил се у свом чланку детаљно бавила ресурсима преко којих Русија развија своју моћ у земљама ЗНД. Она је јако добро уочила фазе у постепеној консолидацији Путинове администрације и чињеницу да је за касније ширење

великог пројекта којим је руководио Сергеј Караганов. Види, Сергей Караганов (ур.), *Мир вокруг России: 2017. Контуры недалекого будущего*, Москва 2007. www.karaganov.ru. Суздальцев инсистира на чињеници да су се реалне околности промениле током деведесетих и да западни актери неће тек тако нестати. Русија је по њему принуђена да са старог мултилатералног приступа, где су све ове земље третиране у пакету, пређе на скупље али неизбежне билатералне односе где ће у свакој држави појединачно морати да ради на заштити својих интереса и да са сваком развија директне интересне односе онолико колико је то могуће (стр. 126)

29 Popescu, *ibid*, стр. 3.

утицаја најважније било да се сама Русија доведе у ред. Посебно је занимљиво да је већ у првој години свог председничког мандата Путин спровео низ радикалних економских реформи, као што су измене Закона о пензијама и о социјалном осигурању, и вероватно најважнија, спуштање индивидуалне пореске стопе на јединствену стопу од 13% (*flat line*). Тиме је постављена основа за економско оздрављење државе, али и за стварање привлачног инвестиционог и пословног амбијента. Управо ове мере и економско јачање Русије које су оне произвеле, показале се као један од најјачих адута у планском ширењу утицаја и меке моћи Русије после 2004.

Говорећи о ресурсима, Хилова се усмерава на следећа поља:

- Енергија и енергетска политика која је инструмент помоћи, али и притиска, с обзиром да већи део ових земаља зависи од руских енергената.
- Чињеница да је руски и даље *lingua franca* читавог екс-совјетског простора на којем је он и даље далеко популарнији и распрострањенији чак и од енглеског језика.
- Руска култура. Осим традиционалног значаја руске књижевности и елитне музичке, позоришне, балетске и оперске продукције, огроман значај и популарност имају производи савремене руске популарне културе. Руски филмови, књижевност, рок и посебно хип-хоп музика најпраћенији су облици популарне културе у ЗНД.
- Сателитске и кабловске телевизије на руском језику најгледаније су на читавом овом простору. 2005. је Кремљ покренуо и *Russia Today* као своју верзију телевизијске мреже са глобалним претензијама (варијанту *CNN*) која се, осим на руском, емитује и на енглеском језику.
- Мрежа информационих и културних центара намењена посебно раду са руском популацијом. За разлику од Јелцинове, Путинова администрација све више пажње посвећује бројној руској популацији у околним земљама, развијајући мреже и механизме којима им помаже да очувају свој идентитет и да се изборе за културна, просветна, па и политичка пра-

- ва у домицилним земљама. Институција двојног држављанства се све више промовише, па је тако на хиљаде грађана Абхазије и Јужне Осетије добило и руске пасоше последњих година.
- Руске робне марке поново освајају ово подручје. Истовремено, руске фирме у разним областима (као што су нпр. енергија, прехранбена индустрија или сокови) шире своје пословање и постају доминантни играчи на читавом ЗНД простору.
  - Руска привреда која бележи константни раст од 6–7% чини Русију једним веома атрактивним подручјем и за вишак радне снаге из околних земаља која долази на рад у Русију и издржава своје породице шаљући им новчане дознаке. Тиме се обнављају не само економске него и културне, персоналне па чак и политичке везе, а углед Русије и везаност популације из околних земаља за њу све су већи.
  - Москва, Санкт Петербург и остали велики градови постају праве метрополе, градови из маште који страховито привлачно делују за већину екс-совјетске популације.

Овој листи могли бисмо свакако додати и неке друге области, као што је наука. Но поменућу посебно два примера којима се постепено подижу престиж и атрактивност Русије и преко граница ЗНД. У питању су спорт и евровизијско такмичење.

Совјетски савез је међународна спортска такмичења с правом сматрао стратешким сегментом своје промоције, баш као и САД и остале велике земље. Деценијама су вођени прави ратови између совјетских и америчких тимова, посебно на олимпијским играма и светским првенствима. Спорт је био и подручје на којем су се директно испољавале политичке тензије, па су тако САД и један део западних земаља бојкотовале Олимпијаду у Москви 1980, да би СССР и друге комунистичке земље узвратиле бојкотом наредне Олимпијаде у Лос Анђелесу 1984.

Опште расуло у земљи осетило се и у спорту, те је током деведесетих Русија у ретко ком спорту успевала да задржи онај квалитет и ниво успеха који је имао СССР. То посебно важи за колективне спортове, а нарочито за оне најја-

трактивније у којима се окреће највише новца. У питању су, наравно, фудбал и кошарка. Ако се за фудбал може рећи да се и раније осетио пад у квалитету репрезентације који је био условљен лошом лигом и недостатком правог професионализма, совјетска кошарка је све до распада земље – заједно са југословенском и америчком – имала примат у свету. Током деведесетих, руски клубови у оба спорта нису играли никакву значајну улогу на међународној сцени, а кошаркашка репрезентација је чак пала у другу европску лигу.

И то се радикално мења у овој деценији. Док су у прошлој деценији тајкуни узимали клубове пре свега у сврху прања новца, утаје пореза и евентуално продаје играча, у овој су почели да улажу озбиљне суме новца у подизање квалитета играчког кадра, а тиме и читаве руске лиге. Након играча из источних земаља и неафирмисаних Јужноамериканаца, руски клубови су почели да купују и веома респектабилна играчка имена, као што су нпр. Вагнер Лав и други репрезентативци Бразила, или чак и значајни играчи из Португала и других западноевропских земаља. Најважније је што су клубови почели да ангажују и престижне европске тренере, као што је Дик Адвокат “Зенит” или Гус Хидинк (репрезентација).

Резултат оваквог рада и улагања јесу већ два Купа УЕФА које су руски тимови освојили у последње три године: најпре *ЦСКА*, а затим и *Зенит*. Руски тимови полако постају стандардни учесници Лиге шампиона, најпрестижнијег европског фудбалског такмичења. Слабији резултати у овом такмичењу резултат су чињенице да руско првенство не траје током зиме, па клубови због недостатка редовног такмичења испадну из форме. Чак се и репрезентативни фудбал полако подиже. Руска репрезентација поново постаје редовни учесник великих светских такмичења, а на последњем Европском првенству стигла је до полуфинала и била прави хит такмичења – последњи већи успех било је финале ЕП које је СССР играо тачно пре двадесет година.

Када се говори о улагању у спорт и коришћењу спорта као инструмента меке моћи, немогуће је заобићи акције руских, држави лојалних тајкуна и ван граница земље. Роман Абрамович је истовремено власник и горе поменутог *ЦСКА*, али и лондонског *Челсија*. Од када га је он преузео, *Челси* је

освојио две титуле првака Енглеске, играо једно финале и два полуфинала Лиге шампиона. На утакмицама које *Челси* игра на свом стадиону редовно се слуша *Каљинка*, популарна руска песма настала 1860. У традиционално непријатељски настројеној Британији, ова појава има револуционарне размере.

Немогуће је такође заобићи успехе руских тенисера, а посебно тенисерки. У мушкој конкуренцији Марат Сафин је успео да освоји два грен слем турнира и да крајем 2000. током девет недеља буде на првом месту АТП трке. Међутим, у женској конкуренцији већ скоро читаву деценију траје доминација руских играчица. Највећи допринос међународном престижу и угледу Русије донела је управо девојка која није постигла значајне резултате, али је пре свега својом невероватном лепотом допринела популаризацији тениса, разних брендова које је рекламирала, а и земље из које долази. Ради се, наравно, о Ани Курњиковој. Осим ње ваља поменути Марију Шарапову, која је сличном нивоу популарности и омиљености широм света додала и много боље резултате на спортском терену: три грен слем титуле, још шеснаест на другим турнирима, прво место на WTA листи итд. За њом следи права мала војска веома успешних играчица, као што су Сафина, Дементијева, Звонарјева, Кузњецова, Чакветадзе итд.

Абрамовичеву куповину клуба из најбогатијег енглеског краја и огромне успехе и популарност Руса у тенису, као спорту који традиционално симболизује и обележава живот највиших слојева, повезује још једна тенденција у изградњи меке моћи Русије: повратак руске елите на светску позорницу богатства, монденства, луксуза и онога што се данас укупно назива *life style*. Огромне количине новца које су стечене у последње две деценије омогућиле су не малом броју руских грађана да се укључи у глобални *џет сет* и да заправо поврати многе од позиција које је руска аристократија пре Октобарске револуције држала у Европи. Монте Карло, Бијариц, Кан, поново су омиљене дестинације руских тајкуна и њихових породица. Руси су традиционално на врху Форбсове листе најбогатијих источноевропљана (чак седам Руса је међу двадесет и пет најбогатијих људи на свету), и не случајно, након периода када је Русија повезивана са сиромаштвом, а потом

са криминалом, данас постају симбол за велико богатство и луксуз.³⁰

Још већи спортски успех остварен је у кошарци где Русија заиста има одличну традицију. Још од почетка деценије руски тимови су почели да улажу велики новац у довођење квалитетних играча, а затим и најквалитетнијих тренера. ЦСКА је довео чувеног српског тренера Душана Ивковића који је освојио доста тога у првенству и стигао до два финала Лиге шампиона, али га није освојио. Након тога клуб се још више појачао и постао права легија најквалитетнијих играча из САД, Русије, Грчке, Литваније, да би уз ангажовање Етора Месине коначно успео да два пута за редом освоји ово најпрестижније такмичење. Ангажовање страног тренера показало се и као прави пут за репрезентацију, која је успела да на европском првенству у Шпанији забележи тријумф и после дужег времена обезбеди руском тиму трофеј на светској сцени. Сви ови успеси знатно су допринели подизању угледа читаве земље у спортском свету, а нарочито подизању самопоуздања и осећаја задовољства међу грађанима који поново виде да се о њиховој земљи у свету говори с поштовањем.

Можда још значајнији пример директног улагања државе у престиж и меку моћ јесте дуго планирани и коначно реализовани успех руског представника на Евровизијском музичком такмичењу. Последњих десетак година ово некада досадно и занемарено такмичење добило је нов значај захваљујући већем интересовању источних земаља. Док је још током прошле деценије оно опстајало на понављању досадних анахроних класичних поп форми, у овој деценији су – захваљујући самопоуздању које су источне земље стекле у своје облике поп културе – све ове државе почеле да шаљу представнике који експериментишу са савременим схватањима и прерадама неких својих аутентичних музичких традиција. Талас популарности *world music* феномена подстакао је и такмичаре из источних земаља да понуде модерно упаковане композиције које кокетирају са њиховом музичком традицијом. Производи су најчешће на ивици између аутентичних производа, занимљивих из *world music* перспективе, и онога

30 У исту групу феномена можемо да ставимо и све већи број престижних руских модела, као што су Наталија Водјанова или Татјана Никифорова.

што се у разним земљама назива поп-фолк, турбофолк, чалга итд.

Други део објашњења за нову популарност Евровизије јесте чињеница да многе западноевропске поткултуре почињу да третирају овај догађај као облик кемпа,³¹ односно као повод за испољавање и промовисање свог хедонистичког или социјалног идентитета. Ту се пре свега мисли на све већи значај који Евровизијском надметању придају разне *геј* и *квир* заједнице у Европи. Све у свему, чињеница је да је ово такмичење после година стагнације добило на гледаности и значају. Занимљиво је навести и чињеницу да су у последњих осам година заредом победили представници земаља које то никада раније нису урадиле.³² Списак победника у овој деценији открива да су управо источне земље почеле много да улажу у припрему својих такмичара јер су у њиховом наступу и посебно могућој победи виделе велику шансу за туристичку, културну па и економску промоцију своје земље и за развијање неког облика своје меке моћи.³³

Русија је, такође у последњих неколико година, почела озбиљно да улаже у припрему својих такмичара. Ангажован је најпре женски дуо *TATOO* који је у то време већ имао завидну међународну каријеру и неколико МТВ хитова. Оне међутим нису оствариле претерано велики успех, јер су – чини се – познатије у западном свету него у екс-совјетским земљама које су се показале најважнијим извором гласова за Русију. Успех је дошао тек 2006. када је Дима Билан, веома популаран певач у земљама ЗНД, у Атини освојио треће место.

Две године касније, са истим певачем направљен је озбиљан пројекат за који је (према писању *Блиц*) издвојено

31 Довољно је навести пример победника из 2006, финске групе *Лорди* која је пре нека врста уметничке инсталације и перформанса него класичан евровизијски извођач. Још само пре десетак година било би немогуће да неко победи са таквим наступом.

32 Израел, Турска, Украјина, Грчка, Финска, Србија, Русија.

33 Део приче о међусобним односима и некој врсти геополитике Евровизије јесте све боље организовање регионалних групација, посебно екс-совјетског и балканског лобија. Земље из овог региона по правилу највећи број гласова дају околним земљама. О томе погледати чланак Victor A.Ginsburgh/Abdul Noury, „Cultural voting: The Eurovision Song Contest“, *CORE Discussion Paper No. 2005/6*, фебруар, 2005.

око десет милиона евра.³⁴ Дима, велика звезда на постсовјетским просторима, написао је врло претенциозну песму на енглеском, за продукцију је ангажован амерички продуцент Тимбаланд (човек који ради са Џастином Тимберлејком, Дјуран Дјуран итд.), осмишљен је врхунски сценски наступ, адекватан евровизијском кичу, током којег су на сцени присутни и Јевгениј Плушенко, светски и европски шампион у клизању који, наравно, изводи пируете на минијатурном клизалишту, и његов сарадник, познати виолински концертмајстор Едвард Мертон који свира на Страдиваријусу из 16. века!

Победничком наступу у Београду претходила је вишенедељна турнеја по већини европских земаља током које је ова екипа представљана, а њихов наступ и песма популарисани преко медија. Успех није изостао. Дима је – опет пре свега захваљујући гласовима ЗНД земаља – убедљиво победио испред украјинске такмичарке. Прве честитке стигле су од претходног и садашњег председника Русије Путина и Медведева. Политичкој елити из Кремља очигледно је било веома стало до тога да се следеће евровизијско такмичење одржи у Москви и то тачно годину дана након што је финале фудбалске Лиге шампиона одржано у престоници Русије.

*

У јуну 2005. године Питер Лавел је, подстакнут руским откривањем меке моћи које је започело годину дана раније, направио анкету са петнаестак руских и западних експерата која се односила на могућности Русије да развије ефективну меку моћ. Неколико закључака се може извући из свега онога што су ови људи учили. Сви су се најпре позитивно изразили о овом кретању као знаку да се и руско политичко наслеђе мења у правцу модернизовања и коришћења савременијих начина борбе за остваривање националних интереса. Друго, многи су учили проблем метода којим то треба радити. Саветује се да се свакако избегне враћање на просовјетски агитпроп. Препоруке су ишле најпре у правцу ангажовања врхунских западних *ПР* менаџера и дизајнера који би требало администрацији да помогну да научи како да проговори језиком европских норми, тако и да на адекватан начин упа-

34 Види, “Русе победа коштала 10 милиона евра“, *Блиц*, 26. 05. 2008.

кује своју поруку. Затим се указивало на питање кредибилитета онога ко шаље поруку, односно на чињеницу да мека моћ подразумева атрактивност, а не страх. И коначно као највећи проблем уочено је питање садржаја који се шаље, односно који је то систем вредности, институционални аранжман и идеолошки склоп који Русија пропагира и експортује у друге земље. Западни склоп вредносних мантри, као што су демократија, људска права и цивилно друштво, свакако је атрактивнији за савремене интелектуалце и масе од руског још увек дефанзивног позивања на суверену демократију и у најмању руку контроверзно экс-совјетско наслеђе.

Руски експерти су посебно уочили да додатни проблеми долазе од константно и изгледа наменски одржаваног малициозно изграђеног имица Русије на Западу. О Русији се говори искључиво као о ауторитарној земљи, инсистира се на причи о мафији и криминалу, а њени успеси и позитивне стране развоја се игноришу (као нпр. чињеница да је Русија трећа земља у свету по броју имиграната које сваке године прихвата). То директно утиче на одбијање једног дела потенцијалних инвеститора од улагања у Русију упркос све бољим условима за то, високом степену заштите страног капитала и високим профитима. Нови талас готово унисоног напада на Русију десио се током лета ове године након рата у Грузији и признавања Абхазије и Јужне Осетије, о чему овде немамо простора да говоримо.

Због свега реченог и због чињенице да Русија нема ни ресурса ни могућности да шири свој утицај и меку моћ по читавом свету, општа оцена је да је њено одлучно и ефективно деловање у овој сфери резервисано пре свега за подручје ЗНД, као стратешки најважније.³⁵ За остале просторе од ко-

35 Ово је кључни правац геополитичког мишљења и деловања у Русији током последње две деценије. Још 1990. у програмском чланку *Како уредити Русију*, Солжењџин је инсистирао на концентрисању и фокусирању руских снага на оно што је реално достижно. Насупрот пансловенским геополитичким идејама, оштро је одбацио свако претерано ширење Русије и свако залагање за империјално расипање снага. У том чланку Солжењџин управо каже да Русија нема снагу за империју, и да треба да је збаци са својих плећа јер империја исцрпљује и исисава снагу. Осам година касније експлицитно је напао панславизам и осудио залагање за бављење Словенима на западу и на југу. Бугарску је описао као незахвалну, а Србију као земљу због које се ушло у непотребан, али погубан рат. Види Милан Суботић, *Солжењџин, анђео историје*, "Логос", Београд, 2007, стр. 46 и стр. 52. Солжењџин се такође залагао да се Русија фокусира на четворни савез са Белорусијом,

јих су неки, попут Балкана, традиционално значајни за Русију из више разлога, и даље чини се важи деловање по рецепту који је Косачов описао као метод коришћен и у свим ЗНД земљама пре 2004: директан рад са политичким, безбедносним и пословним елитама које могу да одраде посао и реализују оно што Русија процени као њен стратешки интерес. Рецимо, на простору Балкана приметно је изостајање икаквог озбиљнијег улагања у културне и научне везе, промовисање савременог руског стваралаштва и сл. Основни правци деловања везани су за економију и то изнад свега за енергетски сектор као главну магистралу руског утицаја.³⁶

Неки помаци на глобалном нивоу примећују се са пионирским покушајима прављења мреже Института за демократију и сарадњу који своје канцеларије има у Вашингтону и Паризу. Овај Институт је нека комбинација експертског *тинк тенка* и тзв. *вочдог* организације која надзире стање људских права у западним земљама.³⁷ О генералној промени орјентације и о схватању потребе другачијег делања у измењеним околностима доста говори званични документ којим се представљају делатност и циљеви *Русзаробезцентра* (Руски центар за међународну научну и културну сарадњу), организације која данас делује у оквиру Министарства иностраних послова, а која обједињује рад система руских центара за културу и науку у свету. Постоје представништва у 63 земље, ја посебно је занимљиво да се у тексту неколико пута инсистира на сарадњи са невладиним организацијама.³⁸

Све је ово, наравно, још увек у почетној фази, али је евидентна жеља Руса да уче и да користе нове облике бор-

---

Украјином и Казахстаном, што је касније и реализовано. На сличан начин је и Александар Дугин недавно истакао да је подручје ЗНД приоритет деловања руске администрације, а да све остало има мању важност. Видети „Ништа није изгубљено“, *Геополитика*, бр. 25.

36 Осим магистралног гасовода Јужни ток, значајни су и покушаји да се купи Нафтна индустрија Србије, већ је купљен већи део нафтне индустрије Републике Српске са рафинеријама у Модричи и Броду, доста се улаже у Грчку, а ваља поменути и огромно присуство у Црној Гори (КАП као половина индустрије у овој земљи) и у Далмацији, пре свега у области некретнина.

37 Види НИИ, „Кречење наранцастог“. Шеф Института у САД је Андраник Миграњан, а у Паризу већ помињана Наталија Нарочницкаја, раније депутат у Думи, и председник одбора за међународне односе.

38 http://www.ruskidom.org.yu/pages_sr/rzc.htm

бе за моћ, оне који спадају у домен Најеве *меке моћи*, којом се, дакле, привлаче срца и умови обичног света и интелектуалне елите. С обзиром да логика деловања Запада неуспешно води у правцу нових сукоба, савладавање ових вештина ће им и те како требати. И то, чини се, веома брзо.

Литература

- Stenley I. Ben, "Power", у *The Encyclopedia of Philosophy*, vol. 6, The Macmillan Company & the Free Press, New York, 1967.
- Винко Ђурић, *Путинизам*, ИПС, Београд, 2008.
- Миша Бурковић, „Нови амерички унилатерализам”, *Међународни проблеми*, 2-3/2008, ИМПП, Београд, стр. 226-257.
- A. Ginsburgh / A. Noury, „Cultural voting: The Eurovision Song Contest“, *CORE Discussion Paper No. 2005/6*, фебруар, 2005.
- Fiona Hill, *Moscow Discovers Soft Power*, Brookings Institution, www.brookings.edu/articles/2006/10russia_hill.aspx
- Stephen Holmes, "What Russia teaches now: how weak states threaten freedom", *The American Prospect*, July 1997.
- Chalmers Johnson, *Americas Empire of Bases*, <http://www.common-dreams.org/views04/0115-08.htm>
- Сергей Караганов (ур.), *Мир вокруг России: 2017. Контуры недалекого будущего*“, Москва 2007. www.karaganov.ru
- Peter Kenez, *The Birth of Propaganda State*, Cambridge University Press, 1985,
- Рој Медведев, *Путин: повратак Русије*, Новости, 2006,
- Зоран Милошевић, *Путинова ера*, ИПС, Београд, 2006,
- Наталија Нарочницкая, (ур.) *Оранжевые сети от Белграда до Бишкека*, Фонд стратегической культуры, 2008
- Joseph Nye, *Soft Power*, Public Affairs, New York, 2004, стр. 1.
- Joseph Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, New York, Basic books, 1990.
- Olga Oliker, *Soft Power, Hard Power and Counterinsurgency*, RAND, фебруар, 2008.
- Драган Петровића, *Русија на почетку 21. века*, "Прометеј", Нови Сад, ИПС, Београд, 2007
- Nikolai Petrov, „From Menaged Democracy to Sovereign Democracy: Putin's regime evolution in 2005“, *PONARS Policy Memo*, 396, децембар 2005
- Ана Политковска, *Путинова Русија*, Пешчаник, Београд, 2008.

- Петар Поповић, „Кречење наранџастог“, *НИИ*, 29. 05. 2008, стр. 75, 76
- Popescu, *Russia's Soft Power Ambitions*, CEPS Policy Brief, No. 115
- Francis Stonor Saunders, *Who paid the Piper*, Granta Books, London, 1999.
- Gil Scott-Smith, *The Politics of Apolitical Culture: The Congress for Cultural Freedom, the CIA and Post-War American Hegemony*, Routledge, 2001.
- Милан Суботић, *Солжењицин, анђео историје*, “Логос”, Београд, 2007.
- Philip Taylor, *Munitions of the Mind*, Manchester University Press, 2003
- Victor Yasmann, *Soft Power Foundations of Putin's Russia*, RFE, 09, www.globalsecurity.org. 11. 2007

Misa Djurkovic
RUSSIA AND DISCOVERING OF SOFT POWER

Abstract

In this article, author deals with Putin's administration's treatment of soft power issue. First, the concept of soft power is explained, proceeding with short recapitulation of USSR's propaganda and soft power practice. Then, author gives an analysis of Russia's recovery during Putin's rule, and concentrates on the reasons for turn of this administration toward research and use of soft power, starting form 2004. Detailed overview of the sources and instruments of this soft power is displayed, and also the area for its deployment is being defined. Author insists that this area should be treated separately from the others political spaces in which Russia uses the old strategy based on the short-time work with political, business and security elites only.

Key words: Russia, soft power, CIS, Putin, propaganda.

УДК: 355.426(479.22)''2008''

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

Примљено:
17. октобар 2008.

NATIONAL INTEREST

Прихваћено:
25. новембар 2008.

Година IV, vol. 4

Број 1-3/2008.

Оригинални научни рад

стр. 55-76

Славољуб С. Лекић*

КРАТКОТРАЈНИ РАТ У ГРУЗИЈИ

Резиме

Грузијско питање, отворено руском војном интервенцијом 2008. године, по први пут после распада СССР-а, ставило је на дневни ред процену руске моћи. Све више јача уверење да процеси геополитичке транзиције започети распадом СССР-а нису завршени заузимањем Косова 1999. год. како се често мислило. Напротив, краткотрајни грузијски рат показао је да велика игра на евроазијској табли улази у деликатну фазу. Отуда је послератно уређење Грузије образац кога ће се Русија придржавати при решавању других спорних питања. Посебно је важно истаћи да су против Русије заратили православни Грузијци пошто су од њих желели да се одвоје Абхази и Осетини, православне и муслиманске вере. Грузијски рат поучан је за Србију пошто се два верна савезника САД, Арбанаси и Грузијци понашају слично према суседима. Изнуђена победа Русије дуготрајно је дестабилизovala Грузију и створила услове за њен распад.

Кључне речи: Грузија, Русија, САД, ЕУ, Осетија, Абхазија, Кавказ, Србија, Косово

Кавказ је подручје згуснуте историје и цевовода, зона од непроцењивог значаја за безбедност Русије. Измешани кавкаски народи, подељени крхким државним границама, вером и историјом погодни су за практичну примену начела: завади па владај. Отуда је сукоб Грузијаца и Руса у августу 2008. прворазредна тема тумача глобалних промена. Наиме,

* Универзитет у Београду.

овај сукоб има локални значај, али је показатељ геополитичких промена које су отпочеле у последњој деценији двадесетог века. Ако је геополитика мишљење у континентима или пак промишљање моћи у простору и времену, актуални грузијски сукоб само је једна нијанса велике геополитичке дуге. Грузијски рат поучан је за мале народе који се упуштају у сукоб са империјама. Важан је и као модел рата два суседна православна народа који деле заједнички простор вековима, а онда један од њих, под утицајем удаљеног савезника, ступа у сукоб са моћним суседом.

Грузија данас

Грузија се простире на површини од 69.700 km² а насељава је око 4,5 милиона становника. Грузијци чине 84%, Азери 6,5%, Јермени 5,7%, Руси 1,5%, православни 89% а муслимани 9% становништва Грузије. Граничи се са Русијом, Турском, Јерменијом и Азербејџаном (мапа 1) граничном линијом дугом 1.461 км и излази на Црно море обалом дугом 310 км.¹ Земља је подељена на девет региона и две аутономне републике (Абхазија и Ацарија). Абхазија заузима око 8.600 km² где живи око 200.000 становника. Ацарију насељава око 376.000, а Јужну Осетију око 70.000 житеља.

Мапа 1. Грузија и отцепљене територије 2008.2

1 <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html>

2 BBC, 14. 8. 2008. http://www.bbc.co.uk/serbian/news/2008/08/080813_georgia_new.shtml

Грузијци, Абхази, Осетини и Јермени стари су народи вековима насељени у кавкаском подручју. Део Осетина у средњем веку расуо се по Европи и асимиловао. Неки географски појмови који се срећу у Русији и Европи указују на њихово давно присуство на тим просторима. Има мишљења да потомци Осетина данас живе у мађарској жупанији Јас-Нађкун Солнок, а зову их Јасима, те да су имена места Јаши у Румунији и села Јасак на Фрушкој Гори у Србији осетинског порекла.³ У Јужној Осетији углавном живи православно становништво али има и муслимана, док су Абхази углавном муслимани.⁴ Грузијска православна црква држи се, као руска и српска, јулијанског календара, а грузијски се разликује од језика других кавкаских народа те је препрека њиховом приближавању. Руска православна црква, после војног пораза Грузије 2008, подржала је целовитост грузијске цркве и одбила иницијативу да у своје окриље прими осетинску и абхаску цркву које желе да изађу из састава грузијске цркве.⁵ РПЦ недвосмислено је подржала грузијску патријаршију и тако јасно одбила да дневнополитичким потезима угрози свој положај и престиж у православном свету. Уједно је умањила nelaгоду после руске војне интервенције против Грузије.

О прожимању Руса и Грузијаца говори историја Русије и Совјетског Савеза. На челу црвене империје дуго година био је Стаљин, најславнији Грузијац, вероватно осетијског порекла, који је заједно са Беријом (такође Грузијац) играо активну улогу у управљању аутономијама на Кавказу.⁶ Чини се да је Стаљин добро уочио да Грузијци, Осетини и Абхази не могу заједно удаљени језицима и културом.⁷ Кнез Багратион, славни генерал грузијског порекла, овековечен историјом великих битака (Аустерлиц, Бородино) ушао је у лепу књижевност захваљујући Толстоју.

3 Игић, Г. 2008. Геополитички кавкаски рулет. Двери српске, 12. 08. 2008. <http://www.dverisrpske.com/tekst/6280>

4 Ибид.

5 Новый Регион, 7. 10. 08. <http://www.nr2.ru/south/199623.html>

6 Стаљин је рођен у граду Гори, а ово место је 2008. године скренуло пажњу пошто је из њега грузијска војска кренула у напад и разорила град Цхинвали на југу Јужне Осетије. Стаљин је политичку каријеру започео организовањем радника у Баку (Азербејџан) и грузијској луци Батуми, на почетку 20. века, одакле се Европа снабдевала нафтом.

7 Бајндер, Д. 2008. Славни Гори. Политика, 13. 8. <http://www.politika.co.yu/rubrike/Svet/Slavni-Gori.lt.html>

Снисходљив однос Грузијаца према САД, сличан држању према Русији у време Катарине поводом турске претње, стоји у позадини руске војне интервенције од 8. до 13. августа 2008. Непосредни повод је сукоб Грузијаца са једне и Абхаза и Осетина са друге стране, а први циљ руских снага била је непосредна заштита Абхаза и Осетина у Грузији. Поред тога, руска војска имала је и друге циљеве. Пре свега желела је да одстрани грузијску армију из ових области, додели им независност и уништи грузијску војску на остатку територије. Русија је желела да заустави проширење НАТО-а и ЕУ на руске суседе и казни Грузијце и њихову владу због приближавању НАТО пакту, а другим независним бившим совјетским републикама јасно поручи да њихова спољна политика није сасвим слободна од руских утицаја. Сви ови циљеви успешно су остварени изузев свргавања грузијског председника Шаликашвилија.

Војну операцију у Јужној Осетији извели су делови 58. армије (севернокавказки војни округ) који су за шест часова извели марш од око 200 километара кроз тежак терен и ушли у Цинхвали. Вероватно су припреме трајале неколико месеци пошто је изведен низ предрадњи: образовање борбене групе, припрема наоружања, техничка и позадинска подршка, обавештајна и контраобавештајна дејства и друге неопходне мере које су омогућиле успех операције усмерене на јединице грузијске војске. Изгледа да су командоси грузијске армије (обучавани у САД) неутралисани дејством група обавештајне службе (ГРУ) која је учествовала у гушењу чеченских побуна.⁸ Артиљерија је одиграла свој задатак, а авијација је после почетног застоја дала допринос уништавању ПВО и других грузијских циљева. Успех је већи ако се има у виду релативно застарела руска техника и наоружање.

Војна интервенција показала је и слабости Русије. Поред застареле технике, ваља напоменути да су изгубљена четири авиона (два Су-25, један су оборили сами Руси, један Су-24 и Ту-22М3) што говори о почетној ефикасности грузијске противваздушне одбране коју су вероватно опслуживали искусни специјалисти.⁹ Релативно стара техника и наоружање уз добар морал били су довољни да руске снаге поразе малену

8 Шурыгин, В. 2008. Россия сделала это! Завтра, 34 (770) 20.8.2008 г. Стр. 1-2.

9 Ибид.

грузијску војску, али се поставља питање да ли би руске снаге могле да приме борбу против војске која је опремљена или обучена као израелска. Ранијих година помињани план озбиљног опремања армије није испунио очекивања што показује слабост јединица везе и снабдевања.¹⁰ Изгледа да су трупе биле састављене од редовних војника а не војника по уговору што указује на недостатке концепта професионалне војске, стране руској војничкој традицији.

Релативно лака и брза победа Руса подстиче недоумице и осуду Грузије због неуспеха, посебно код умерених русофоба и реалполитичких аналитичара на Западу. Будући да су Американци у Грузији имали војне саветнике, добро су знали намере грузијске војске али и руских трупа. Вероватно су желели, по цену страдања свог савезника, да тестирају руску бојеву готовост, да учврсте положај у Источној Европи и убрзају расплет украјинског питања док је Русија још увек слабија страна.

Тумачење ситуације

Српска интерпретација истине о рату у Грузији углавном се поклапа са партијском поделом на пријатеље Руса и Американаца. Први одобравају руску интервенцију у Грузији и подржавају њено признање отцепљених области. Са друге стране је већина медија у Србији који тумаче и разрађују становиште Вашингтона и осуду зле Русије. Будући да су јавна гласила и страначки аналитичари обузети партијашком страху, тешко их је оценити, али оваква подела, у једном класичном спољнополитичком питању, страним владама указује да се Србија још увек не бави проблемима међународних односа. Зато су занимљивија тумачења истине руске и америчке стране.

На руској страни највиши представници – председник, премијер и министар спољних послова доследно и непогрешиво тумаче интерес Русије као бивше империје која жели да се врати на светску позорницу. Чини се да је Путин био најодређенији пошто је устврдио да се поређењем Косова и Абхазије долази до закона јачег који мора важити у свим

10 Ибид.

деловима света.¹¹ Медведев се надовезује на Путинову аргументацију и лагано развија империјалну тезу на малој ствари, преиспитује утемељеност посматрачке мисије (тзв. Еулекс) на Косову и Метохији. Он учава да је арбанашка страна одбацила учешће мировних снага по мандату УН и да је тражила замену Еулексом, чему је Запад изашао у сусрет. То Русу омогућава да за Абхазе и Осетине на Кавказу затражи исто право које имају Шиптари на Балкану.¹² Пошто Абхаз и Осетини једино верују Русима, онда ће руске трупе чувати мир на отцепљеним територијама. Али нешто раније, пре немилостивог грузијског догађаја, Медведев је поручио да постојеће организације, укључујући НАТО и ОЕБС, не могу осигурати мир у Европи те је потребан нови хелсиншки споразум.¹³ Он, вероватно, не би враћао границе у пређашње стање већ би санкционисао нове. А да је Русија чврста у намерама да се укључи у цртање нових граница које је започео Запад на српским просторима, пре свих САД, Британија и Немачка, сведочи и позиција руског представника у НАТО пакту који јасно саопштава да су интегритет Србије и Грузије питања исте класе и назначавачу основу за промену граница у Евроазији.¹⁴

Док је Русија у офанзиви на терену а у одбрани у етру, Американци су на терену у дефанзиви али имају иницијативу у медијима. Амерички председник Буш оштро је осудио и жигосао понашање Москве као насилничко, а Кондолиза Рајс љутито је приметила да су се времена променила и да Русија не може да интервенише у Грузији 2008. као 1968.

11 РТВ, 30. 10. 08. http://www.rtv.rs/sr/vesti/svet/svet/2008_08_30/vest_80984.jsp

12 Политика, 16. 8. 08. <http://www.politika.co.yu/rubrike/Svet/Medvedev-Juznoj-Osetiji-omoguciti-isto-shto-i-Kosovu.lt.html>

13 Политика, 12. 6. 08. <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Medvedev-Evropi-je-potreban-Helsinki-2.lt.html>

14 Дмитриј Рогозин, амбасадор РФ при НАТО пакту, каже: „Немогуће је у исто време признавати независност Косова од Србије и упорно понављати да се територијални интегритет Грузије мора поштовати по питању Јужне Осетије и Абхазије”. И неувидено наглашава руско право реципрочне агресије: „Ако имамо територијални интегритет Србије у случају Косова, онда имамо и територијални интегритет Грузије (...) а ако неко не признаје територијални интегритет Србије над Косовом, онда боље да ћути о територијалном интегритету Грузије”. Танјуг 15. 8. 08.

у Чехословачкој.¹⁵ Раније америчко тумачење косовског *'unique case'* демантовала је *реалност на терену*. Најбољи и најјаснији тумач америчке политике према руском простору *јесте осведочени амерички патриота Збигњев Бжежински*. Из врха штаба империје, коју доживљава као чедо сопствене мисије, пан Бжежински непогрешиво погађа слабе тачке Русије, као и мере које ваља учинити да се она никада не опорави. Он руско незадовољство америчким запоседањем Источне Европе види као гест љутитог и слабог партнера.¹⁶

Заинтересовани посматрачи

Ниједна земља бившег СССР-а, као ни оне на европском Балкану, ма шта званично саопштавала, не осећа се лагодно док посматра руске тенкове на територији Грузије, без обзира што је грузијска влада покушала да истреби Осетине. Естонија, Летонија, Литванија, Казахстан, Украјина, Азербeјџан и други руски суседи са мањинским проблемом зебу док себе замишљају у улози владе у Тбилисију. Зато еуфорични прикази руске победе нису близу истине, као ни тврдње да су Руси показали своје право лице. Поред свега изгледа да су Путин и Медведев, а пре свега руски генерали, показали највећи реализам и такт. Нити су прекомерно славили нити су се правдали. Они су јасно поручили Западу: ви сте нас натерали да победимо нашег нејаког суседа који се изгубио у новом светском поретку и нећемо дозволити да мирно и без проливања крви милиона ваших житеља запоседнете нашу земљу Русију. Ова порука изазвала је бес и бригу, и зато Америка шаље морнарицу у Црно море претећи Русији новим Кримским ратом.

Европска унија подељена је на земље старе и нове Европе, западног и источног крила евроазијског рукавца. Француска, у улози председавајућег ЕУ у данима руске

15 BBC, 14. 8. 2008. http://www.bbc.co.uk/serbian/news/2008/08/080813_georgia_new.shtml

16 Један симболичан догађај, фотографисање обнаженог мишићавог цудисте Путина, наизглед неважан и достојан часописа који прате моду и текуће трачеве, послужио је оштром оку искусног старца заљубљеног у моћ и њене симболе да изрази покровитељство према слабој Русији овим речима: *'Путиново позирање прошлог лета кад се појавио го до појаса, личи на дечачки мачоизам. Мислим да није учинио ништа што је разлог за озбиљну забринутост.'* Збигњев Бжежински, интервју, НИН, 24. 7. 08. стр. 74-75.

интервенције, нашласе у посебном положају, стешњена између укореење русофобије и економског егоизма подстакнутог све слабијим политичким и економским положајем у свету. Председник Саркози морао је да пази да не претера док осуђује руски упад у Абхазију и Јужну Осетију и не угрози енергетске и друге споразуме са руским компанијама. Док одбацује промене грузијских граница, Саркози искључује дипломатску симетрију између Косова и побуњених области Грузије и правда отмицу Косова.¹⁷ Сличног је става и немачка канцеларка која иронично примећује да не мора сваки народ добити државну самосталност, али запажа да неке акције Русије нису биле несразмерне.¹⁸ Да би немачку и западноевропску немоћ неутралисала, Меркелова после интервенције изјављује да Грузија, ако то жели, може постати чланица НАТО-а.¹⁹ Промишљена и увек трезвена британска влада није пропустила прилику да позове на слабљење веза са Русијом и њену изолацију, видно забринута високом зависношћу ЕУ и Британије од руских енергената.²⁰ Овај оштар став омекшава брзо засушивање нафтних бушотина у Северном мору, те је Британија оптужена да попушта Русији и предаје јој победу у руке и награђује је за агресију.²¹ Западноевропски политичари испољили су оштру реторику и млитаве акције. У ствари, ЕУ ништа није учинила за Грузију осим што је, уз сагласност Вашингтона, пренела мировни споразум Москви и Тбилисију, настао као резултанта руских настојања да окупира целу Грузију и америчке резолутности да то спречи. Оваква, на први поглед противуречна политика

17 Саркози мисли да су “Абхазија и Јужна Осетија део Грузије”, и одмах објашњава да косовски пример није преседан, речима: „Извините, пре него што смо ми признали независност Косова, годинама су текле расправе у међународним форумима. Било је посредовања УН и ја сам председника Медведева подсетио да је Русија, кад је Европа признала Косово, осудила одлуку Европе. Не треба да се чуде кад ми сад осуђујемо одлуку Русије.” Министарство за КиМ, 1. 9. 08. <http://www.kim.sr.gov.yu/cms/item/news/rs.html?view=story&id=5331&sectionId=8>

18 Дојче веле, 17. 8. 08. <http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,3570405,00.html>

19 Дојче веле, 18. 8. 08. <http://www.deutsche-welle.de/dw/article/0,2144,3574974,00.html>

20 Радио слободна Европа, 31.8.08. <http://www.vesti.rs/izvor/Braun-Prekinuti-energetsku-zavisnost-EU-od-Rusije.html>

21 Данас, 31. 10. 08. http://www.danas.rs/vesti/svet/globus/britanija_okrivljena_za_izdaju_gruzije.12.html?news_id=144027

ЕУ, САД и Русије последица је односа снага успостављеног у августу 2008. У ствари, Немци, Британци и Французи имају скоро једнак и завидљив однос према Русији који се развио из њиховог осећања сировинског сиромаштва и културне супериорности над полудивљим словенским козацима који расипају богатства преко потребна Европљанима и прекоатлантском савезнику. Док вербално прете, јасно поручују да би били спремни да од Сибира начине Косово а од Русије Србију, а када пристају на компромис са дивљим Русима, исказују домете своје моћи.

На другој страни европски Исток, недавно похваљен од Доналда Рамсфелда, једног од најпримеренијих шефова Пентагона, рађа вође који не само што не скривају русофобију него неретко критикују западноевропске политичаре због наводне бољивости према Русији. Емоције источноевропских русофоба иду тако далеко да протоколарно тапкање по рамену грузијских вођа схватају као последњу вољу британске политике, премда је став Форин офиса одувек пробритански.²²

Настојања источних и западних Европљана сударају се са руским покушајем обједињења некадашњег совјетског простора. Све совјетске републике које су се удаљиле од

22 Евроунијатски русофоби сматрају да је прогрузијски став британског министра спољних послова промењен. Тако се у вези припрема самита ЕУ-Русија 14. 11. 08 каже: „Милибанд је био чврсто уз нас од самог почетка конфликта. Он је, међутим, у протекле две седмице направио велики заокрет у ставу само да би удовољио Саркозију. Шта се то догодило у свету што је изазвало такву промену?“ запитао се неименовани дипломата. „Саркози жели да одржи добар самит. Он је император који настоји да прослави своје победе. Он покушава да каже да Русија чини све што се од ње очекује, што је глупост“. Милибанд је инсистирао на томе да Русија мора да испуни свих шест тачака наведених у споразуму о прекиду ватре којим је окончан рат у Грузији 12. августа, пре почетка било каквих преговора о споразуму о партнерству. Министар спољних послова је пре две недеље рекао да дијалог зависи од „тога да ли Москва и даље поступа у складу са обећањима датим у августу“. Међутим, Русија је прекршила пету тачку из споразума тиме што није повукла све војне снаге на позиције које су заузимале пре рата. Вилијам Хаг, министар спољних послова из британске владе у сенци, изјавио је да ће Браунова влада бити крива за „велики заокрет у ставу“ уколико пристане да без обзира на то започне преговоре. „То ће Русији показати да се агресија исплати, да су Британија и остале европске земље неспособне да одрже чврст став против агресије и да руски суседи не могу да рачунају на ЕУ када је реч о заштити од руског угњетавања.“ Данас, 31. 10. 08. http://www.danas.rs/vesti/svet/globus/britanija_okrivljena_za_izdaju_gruzije.12.html?news_id=144027

Русије пажљиво мотре на потезе Запада и Русије и одмеравају своје акције. Руски покушај уједињења Придњестровља и Молдавије (план Козака из 2003) у лабаву федерацију пропао је под притиском Запада. Предлог је отказао Владимир Воронин, председник Молдавије, неколико дана после револуције ружа у Тбилисију пошто му је обећан кредит вредан 41 милион долара.²³ Запад је придобио Молдавију тврдњом да би се отпор Придњестровља могао угушити блокадом. Али власт у Кишињеву суочава се и са сепаратистичким тежњама Гагаузије (југ Молдавије).²⁴ Ипак ситуација у Молдавији је релативно мирна што се објашњава чињеницом да ту САД немају непосредне интересе као на Кавказу. Од бивших совјетских република једино је Украјина отворено стала на страну Грузије и укључила се у рат као заступник америчких интереса.²⁵ Рат у Грузији учинио је утисак и на Казахстан који је одустао од великих инвестиција у Грузију.²⁶

Поређење Србије и Грузије

Поређење Грузије и Косова, подстакнуто различитим мотивима, темељи се на интерпретацији међународног права и начелу неповредивости граница. Међутим, сукоби на Балкану и Кавказу нису изазвани радикалном променом међународног правног поретка већ насилном изменом граница, вољом великих сила. Отуда, умесније су паралеле између Јужне Осетије и Републике Српске или Кореје и Осетије него Косова и Грузије. Србија и Грузија погодне су за поређење, будући да су обе релативно мале земље смештене на двама Балканима, тј. на етнонационално и политички

23 УТРО.ru, 23. 9. 2008. <http://www.utro.ru/articles/2008/09/23/769397.shtml>

24 Ибид.

25 КМ.ru, 8. 10. 08. http://news.km.ru/kiev_uchastvuet_v_sekretnoj_torg

26 Месец дана после окончања ратног конфликта у Грузији, Казахстан је одлучио да се повуче из посла вредног неколико милијарди долара. Вредност неоствареног пројекта се процењује на целих пет милијарди долара. Посматрачи у руским медијима су мишљења да је одлука казахстанске компаније донета на притисак Москве. Истовремено, казахстански министар пољопривреде Акилбек Куришбајев саопштио је да се неће градити пшенични силос у другој грузијској луци, Поти, наводно због политичке нестабилности у региону. Емпортал, 26.9.08. <http://www.emportal.co.yu/vesti/svet/63973.html>

фрагилним ободима великих империја. Али поређење има две димензије: глобалну и локалну. Ако се пореде као делови евроазијске шаховске табле, реч је о геополитичком дискурсу. Но, локални учесници у првом плану воде рачуна о свом опстанку и следе реалполитичко користољубље спрема суседа, често невешто прикривено или прилагођено кретању великих фигура.

Рат НАТО-а против Србије и рат Русије против Грузије крајње су тачке косовског преокрета. Прва је потврда америчког господства 1999. године, а друга је знак америчког оклевања и прекида доказивања неодољиве моћи. Између ове две временске тачке збили су се: тихи преврат у Русији када је на власт дошао Путин, одлазак Милошевића и успостављање проамеричких режима у Београду, Грузији и Украјини. Напокон, стицајем околности распад Грузије 2008. поклопио се са крахом Волстрита.

Посредовањем између Србије и Запада, Русија је 1999. на посредан начин помогла да се НАТО савез претвори у квазимировну међународну организацију. Али руска војска изазвала је инцидент и на трен покварила тријумф нових мировњака: из Босне и Херцеговине послала је трупе на приштински аеродром Слатина. Међутим, овим потезом није спречен геополитички преседан - први пут у двадесетом веку Срби и Руси нису консултовани око српских граница. Новина САД и ЕУ зачала је рат Русије и Грузије, те нико није стигао да постави питање: колика је стварна моћ Руса? Након рата одмеравање снага обузело је Вашингтон и Брисел. Америчко и европско омаловажавање ставова Русије у косовском проблему, али и Кине и Индије као пажљивих посматрача, утрли су пут рату у Грузији. Запад је превидео да Русија више није под непосредном контролом, да је ојачала своју војну моћ и да је НАТО на терену исказао снагу у покушају али не и стварну силу која је изгледала нерањива 1999. Отуда је Русија рат водила по кланцима Грузије, а Запад у медијима. Реалполитика се вратила на велика врата док је НАТО изоштравао политичку реторику, а Русија јачала своју армију.²⁷

27 Friedman, G. 2008. Georgia and Kosovo: A Single Intertwined Crisis. Stratfor, 25. 8. 08. http://www.stratfor.com/weekly/georgia_and_kosovo_single_intertwined_crisis

Ако се посматрају актери кризе: Грузијци, Срби, Арбанаши, Осетини, Абхази уочава се да их све повезује оспоравање староседелаштва противнику. Ако један народ докаже да је старији од другог са којим дели простор, онда следи увођење првенства старинаца у односу на придошлице а потом и захтев за правом на прогон дошљака.

Али бројне су и разлике међу њима. Пре свега, Срби Косово и Метохију доживљавају као свој завичај и срце српске културе и цивилизације, док Грузијци немају такав однос према Јужној Осетији или Абхазији. Отуда је положај Грузијаца погоднији него положај Срба који вољно или невољно пристају да се одрекну колевке и будућности. Разлику наглашава чињеница да су Грузија, Јужна Осетија и Абхазија приступиле одвојено руској царевини у различито време, а Стара Србија припојена је Србији као ослобођени део српског простора после повлачења Турске. Грузија није пристала да организује референдум већ је вољом владе иступала из СССР-а док је то право ускратила Абхазији и Јужној Осетији. Мада Косово и Метохија никада нису имали обележја државности (осим у време комунистичке власти), арбанашка национална мањина подигла је побуну и у помоћ позвала стране трупе мимо воље српске владе.

Српска и грузијска влада различито се односе према пријатељу и непријатељу. Наиме, српска прозападна елита и поред уврежене подозривости према Русији, није склона да јавно вређа Русију али ни америчке окупационе снаге. У исто време грузијске власти отворено провоцирају Русију и показују лојалност према Вашингтону који узвраћа моралном и војном подршком. Дакле, српска власт у међународним питањима избегава да повуче шмитовску границу између пријатеља и непријатеља, док грузијска то чини самоуверено, јасно и недвосмислено. Грузијци се бучно суде са Русијом и траже накнаду штете, а Срби стидљиво моле за саветодавно мишљење Међународног суда правде о илегалном признању Косова премда су претрпели неупоредиво веће материјалне и биолошке губитке у рату са Америком него Грузијци у рату са Русијом.

И Србија и Грузија, понете емоцијама и надом, игноришу историјско искуство при установљавању савеза и контра-савеза. Изгледа да је грузијска елита више желела да нанесе

штету Русији него што се плашила пропасти своје земље. Драже јој је било да помогне Пентагону него да придобије Кремљ. Са друге стране, српска власт више је желела да угоди Западу него да сарађује са Русијом на косовском питању. Грузијци, стари кавкаски народ, желели су да се пред Западом докажу као непријатељи Руса, а Срби, главни Балканци, као пријатељи Запада, како би њихове елите постале омиљене у европским салонима. Али то се није догодило јер је Кавказ ближи Балкану него овај Европи. Раторечиви Срби су се после нестанка униполарног света показали као малограђански мекушци, а гостољубиви Грузијци као ратници-камиказе. Оба народа сметнула су са ума да Американци са довољно комфора и без последица могу да потврђују старо правило да се велике силе никада не повлаче заувек са простора на којима су имале послове.

Сличности и разлике између српског и грузијског случаја видљиве су и при вредновању сопствених интереса. Изгледа да је грузијска политика погубнија од српске пошто се отцепљене територије могу директно ујединити са Русијом и тако успоставити уставно-правно јединство са империјом, док се отцепљени делови Србије и БЈР Македоније, у најбољем случају, уз одобрење САД, могу ујединити са Албанијом, која се у пролеће 1997. распала а потом ујединила уз помоћ 7.000 војника НАТО пакта. Отуда је након признања Косова и Абхазије паралела између Грузије и Албаније умеснија пошто су се оне, мимо европских континенталних сила, у потпуности подале хировима Пентагона. И не само то, самозваној влади Косова Америка вероватно никада неће дати независност, потпуну слободу и самосталну унутрашњу и спољну политику. За разлику од потенцијалне наркофедерације под називом Велика Албанија, Абхазија и Осетија поред брзог признања (мери се данима) за неколико месеци биће интегрисане у Руску федерацију и самим тим ослободиће се проблема признања са којим кубуре арбанашки побуњеници. Надаље, руска војна интервенција и касније признање нису коначни циљ Кремља већ узредна станица на путу заокруживања континенталне империје која баштини традицију прожимања и преплитања различитих народа. На другој страни, Арбанаси и Грузијци нису довољно разумели природу атлантске империје која на таласима мора осваја свет без жеље да са савезницима, осим војних и економских,

устопостави дубље односе. Уосталом, у политичкој традицији Америке нема места саживљавању и прожимању са удаљеним народима изван западноевропског културног круга. Препрека није само култура већ и географија. Будући да су Грузија и Украјина тек пуко средство у борби против Русије а Абхазија и Осетија део мозаика руског империјалног бића, број признања независности скоро је занемарљив. Када буду уставно-правно интегрисане у састав империје, отцепљене територије добиће признање на некој новој међународној конференцији као саставни део Русије. Међународно признање Јужне Осетије и Абхазије за Кремљ има моралну димензију због успомене на моћ совјетског хартланда. После руског, стигло је и признања од сандинистичког побуњеника Данијела Ортеге.²⁸ Порука из Никарагве топло је примљена у Москви којој је ово признање скоро сасвим довољно.²⁹ Ипак, на Западу мисле да је подршка Ортеге, Хамаса, Хезболаха, молдавских региона Придњестровља и Гагаузије недовољна за план Русије да постане велика и независна сила у мултиполарном свету.³⁰

И поред злокобног деветогодишњег тактизирања Америке да призна Косово, Арбанаси истрајавају и јавно се декларишу као амерички сателит у интересној зони Русије и Немачке. Грузијци после изгубљеног рата не показују спремност да учине заокрет у својој политици, као што је то безуспешно покушала Србија 2000. Тако су грузијска и албанска влада, делимично и српска, своје народе осудиле на спољнополитичку монокултуру. Али после консолидације Абхазије и Осетије нејасна је судбина Ацарије и понашање Јерменије која памти прогоне не само из Турске већ и Грузије. Русија има довољно инструмената да постепено слаби Грузију и довољне демографске потенцијале да потпуно апсорбује део грузијског становништва, као што САД могу

28 ДНИ.РУ, 6. 9. 08. <http://www.dni.ru/polit/2008/9/6/148583.html>

29 Руски председник Дмитриј Медведев послао је телеграм никарагванском председнику Данијелу Ортеги у коме изражава задовољство због одлуке да призна отцепљене грузијске аутономије – Јужну Осетију и Абхазију. “Било ми је задовољство да сазнам о храбром и одговорном потезу братске Републике Никарагве, која је направила историјску одлуку признавањем независности Јужне Осетије и Абхазије”, истакао је Медведев у телеграму Ортеги. Танјуг, 8. 9. 08.

30 The Axis of Moscow. The Wall Street Journal, 18. 10. 2008. <http://online.wsj.com/article/SB122428250434746035.html>

да прихвате, како су то до сада чиниле, арбанашке емигранте. Али између удруживања и прожимања Руса са суседима и америчке интеграције усељеника постоји значајна разлика која одражава природу ових империја. Док су Американци, ограђени морима, били сами на континенту који су постепено освајали крчећи шуме, коров и домороце (који сада постоје у резерватима или музејима), Руси су ратовали, гинули и убијали, рушили и градили симбиозу и прожимали простор и народе које су сретали на путу ка Владивостоку. Сусрет са Американцима на Аљасци није их подстакао на даља освајања већ су се повукли и продали је. Из овога стања ствари произлази велика предност америчке империје зеца над руском империјом лишаја пошто кавкаску симбиозу народа Америка безобзирно користи ради краткорочних циљева против господара хартланда. Као и Грузијци, Арбанаси немају много разлога за оптимизам. Њихови савези су пирова победа, те ће обе, за разлику од Абхазије или Осетије, морати више да мисле о својој будућности. Јер руска исправка граница у областима Абхазије и Осетије више је признање неуспеха совјетског покушаја да се граничним инжењерством створи комунистичка империја него израз историјске неправде Грузијцима и нарушавање кавкаске симбиозе. У случају територијалног и демографског умањивања српског простора на Балкану успостављена је неравнотежа која се на дужи рок успешно може одржати новим ратовима и коначним разбијањем и укидањем српске државе.

Зато ситуација настала 2008. на европском и азијском Балкану наводи на помисао да постоје значајне сличности између Грузијаца и Арбанаса, два кавкаска народа скоро једнаке бројности. Додуше, Арбанаси неколико векова не живе на Кавказу већ на европском Балкану. Савремени Грузијци и Арабанси, поред заједничке постојбине, деле истог савезника и противника – Америку и Русију. Оба народа показала су склоност ка етничким чишћењима при чему су самоуверени Арбанаси скоро потпуно истребили или асимиловали словенско становништво, док у Грузији још увек има Јермена, Азера и Руса.

Занимљив је захтев српских политичара да Србија призна Абхазију и Осетију и суспендује непостојеће начело међународног права а призна начело разумног реалполитичког

разлога. У овом случају сломљена земља би, у тренутку дипломатске и политичке немоћи, призвала начело силе без икаквог војног, економског и политичког упоришта. Овај захтев има дипломатску оштрину, али је питање да ли има смисла пошто још увек није на видику нови хелсиншки споразум. Садашње српско признање било би преурањено, а после нове међународне конференције о миру у Европи одоцнело и беспредметно.

Биланс успеха

После одбијања да прихвати отцепљење Косова и Метохије и изјаве да неће признати Абхазију и Осетију Русија је најавила оштар курс.³¹ Тиме је оставила Грузији довољно времена да се предомисли и нагоди са Москвом, али грузијска влада је пошто пото желела да постане платформа Пентагона. Проширењем опсега дипломатског деловања, заснованог на старом поретку и примени средстава тајне дипломатије и тајних операција, Русија је стекла велики маневарски простор без много обавеза. Само под посебним околностима, а оне су наступиле у августу 2008, Москва је могла разматрати признање Абхазије и Осетије. Учинила је то одлучно и хитро.

Кина је из овог сукоба изашла ојачана јер је добила драгоцено време за несметану изградњу економских и војних снага док Американци потискују Русе. Ћутљиви и одмерени добитник даје необавезујућу подршку Москви и смирује руске бриге за Далеки исток. Далај Ламу заменио је Шаликашвили у ударним вестима западних медија.

Криза на Кавказу ставила је на кушњу турско-америчке односе. Данас је америчко-турски савез слабији него у време хладног рата, а чини се да ни отварање питања независног Курдистана није далеко. Зато је Турска искористила сукоб да ојача своју позицију, те је америчкој ратној морнарици омогућила улаз у Црно море пошто је Русија одбила Ердоганов

31 Први заменик руског премијера Сергеј Иванов изјавио је фебруара 2008. у Минхену: „Русија неће признати Абхазију и Јужну Осетију дан након што се прогласи независност Косова,” и додао да Русија жели да „остане на пољу међународног права и да се не ствара преседан.” Политика 11. 02. 2008. <http://www.politika.rs/rubrike/Svet/Ivanov-Rusija-nece-priznati-Abhaziju-i-Juznu-Osetiju.sr.html>

предлог поделе интересних сфера на Кавказу.³² Ипак, Турска је одбила да се чврсто определи између свог традиционалног савезника САД и блиског суседа Русије чиме је обезбедила погодну позицију у расправи о будућности Грузије посебно ако се отвори питање Аџарије и турско-месхетинске мањине.³³

Велики ирански бегунац на трен је умирен пошто је нестао са екрана водећих западних телевизија, а заоштравање у Црном мору ослабило је изгледе да ускоро буде нападнут. Очигледно је да Русија високо цени улогу Ирана у све заплетенијим односима на Кавказу и на све вреднијем светском тржишту енергената.

Западноевропске земље такође покушавају да умање амерички политички и економски притисак подстицањем сукоба Вашингтона и Москве како би снизиле цену руских сировина. Путинова најаву ограничења увоза америчких производа превентивно је упозорење ЕУ и Америци да не претерују са претњама Русији која је спремна на контрамере.³⁴ За разлику од Британаца и Американца, Европљани помажу руске противнике из потаје и, забринути за топлину својих домова, русофобију ограничавају на јавне изливе гнева и дипломатију муцавих протеста. Руске најаве диверсификације извоза нафте на штету ЕУ указују да јењава руско стрпљење, те да Медведев и Путин после августа 2008. желе да прошире акцију у Украјини.

САД су на први поглед губитници, будући да је амерички пројекат у Тбилисију пропао.³⁵ Али Америка је добила више него што је могао очекивати удаљени подстрекач и умешач. Кључне речи америчког успеха су: ракетни штит, русофобија и лојалност колебљивих савезника на који је благу сенку ставио руски активизам и углед код антиамеричког дела човечанства. Пре свега, Америка је успела да код својих савезника и потенцијалних противника учврсти неповерење према Русији и њеним намерама и без много на-

32 УТРО.ру, 8. 9. 08. <http://www.utro.ru/articles/2008/09/08/765506.shtml>

33 ДНИ.РУ, 29. 9. 08. <http://www.dni.ru/polit/2008/9/29/150060.html>

34 КМ.ру, 29. 08. 2008. <http://www.km.ru/magazin/view.asp?id={EB23A1B6-5A77-463D-99C1-B7207CF8CC01}>

35 Интервју Владимира Чижова. Политика, 22. 9. 08. <http://www.politika.rs/ru-brike/Svet/Nishta-ne-moze-zameniti-ruski-gas.lt.html>

пора ојача свој утицај и снагу НАТО пакта.³⁶ На Западу је очврсла русофобија, али нису јасно назначене мере које ваља предузети против Источних Словена. Тврдокорнији амерички инсајдери мисле да би Русији могли запретити замрзавањем стотина милијарди долара које руски тајкуни чувају у западним банкама и бојкотом олимпијских игара.³⁷ Потајно праве комбинације како истопити руске девизне резерве у некој новој хипотекарној кризи. Помажу им консултанци из Јељцинове епохе и либерални реформисти.³⁸ Истовремено грузијска криза осигурала је позиције Пентагона у Источној Европи што је прворазредни успех Америке. Ваља рећи да је значај независности Абхазије и Осетије занемарљив спрам важности ракетног штита који треба да пристигне у Источну Европу. Поред тога, земље под прозападним режимима важне за руску политику Америке још ће се снажније окренути НАТО-у и Америци.³⁹ Проамерички председник Украјине

36 Мало је америчких коментатора који то не истичу. Видети на пример: Монтгомери, В. 2008. Повратак хладног рата. НСПМ, http://www.nspm.org.yu/koment_2007/2008_monti8phr.htm

37 Бжежински, З. 2008. Не затварати очи пред Русима. НИН, 28. 8. 08. стр. 69. Поред њега ову претњу развија и утицајни представник америчке елите Џ. Бајден, будући Обаин потпредседник, и други утицајни представници Конгреса.

38 Министар финансија Русије Алексеј Кудрин, у августу 2008. изјавио је да је Русија зарадила на хартијама две посрнуле хипотекарне корпорације Фени меј и Фреди мек у које је америчка влада почетком септембра 2008. увела принудну управу пошто ове контролишу око пола тржишта америчких некретнина које се процењује на око 12.000 милијарди долара. У Москви су многи у недоумици зашто Русија улаже у америчке хартије ако влада САД пружа војну помоћ непријатељској Грузији. Према проценама неких руских економиста, Русија је у протеклих неколико година изгубила нецелисходним инвестицијама у лоше америчке вредносне хартије приход од 30 милијарди долара. Б92, 21. 8. 08. http://b92.net/biz/vesti/svet.php?yyyy=2008&mm=08&d=21&nav_id=314629&fs=1

39 Јушченко је јасно ставио до знања да је Кијеву потребан јасан сигнал о перспективи за ЕУ и НАТО. У условима дисбаланса система колективне безбедности Украјини су потребни јасни сигнали о перспективама сарадње са Европском унијом и НАТО, изјавио је украјински председник Виткор Јушченко у телефонском разговору са председником Пољске Лехом Качињским. Јушченко је рекао да у том контексту нарочит значај има 12. самит Украјина – ЕУ, који ће бити одржан 9. септембра у француском граду Евијану, пренела је агенција Итар-тас саопштење прес службе украјинског председника. Јушченко и Качињски су, такође, разменили мишљења о ситуацији око руско-грузијског конфликта и изразили наду да ће „ЕУ на ванредном самиту 1. септембра оценити ситуацију и одредити могуће путеве њеног регулесања”. 30. 8. 08. Танјуг.

Јушченко сада нема избора и пуном снагом ће покушати да увуче Запад у сукоб са Русима на простору Украјине. У неколико наредних година САД и НАТО морају донети одлуку да ли ће се упустити у сукоб пошто немају избор – или да организују нови Кримски рат или да препусте (поделе) Украјину. Уз све, Грузија је беспоговорни партнер Америке пошто је краткотрајним ратом учвршћена нетрпељивост православних Руса и Грузијаца. Ослабљени Американци на великом и малом Балкану могу се против Руса и Немаца борити до последњег Грузијца и Арбанаса. Напади на полицију у Ингушетији, након руског признања Абхазије и Јужне Осетије, поуздан су знак да САД и Британија чврсто стоје на позицији опкољавања и поделе Русије.⁴⁰ Али Венецуела и Куба отварају простор за преношење игре са евроазијске табле на неприкосновену англосаксонску интересну сферу - Латинску Америку. Ово потврђује намера Русије да пошаље ратне бродове у Карибе.⁴¹ Но, после потонућа подморнице Курск 2000. године на руској подморници догодио се тежак инцидент 2008. године који казује да велики замах државног руководства тегобно прати руска морнарица.⁴²

Русија је на кратко повратила кураж и у исти мах одредила границе своје акције спрам непоколебљивог Запада. Ова интервенција, после две деценије тихог пропадања армије, руском војном врху показала је слабости противника,

40 Бета, 7.9.2008. и Утро.ru, 23.9.08. <http://www.utro.ru/articles/2008/09/23/769459.shtml>

41 Русија ће упутити групу ратних бродова у Карипско море где ће до краја године извести заједничку војну вежбу са Венецуелом, саопштило је данас министарство иностраних послова у Москви. “Планирано је и привремено стационирање противподморничког авиона руске морнарице у Венецуели, изјавио је портпарол министарства Андреј Нестеренко, а пренела државна новинска агенција Итар-тас. Танјуг, 8. 9. 2008.

42 Отуда не чуди поучан тон бившег команданта британске нуклеарне подморнице Мајкла Магинтија: “Ако погледате руску морнарицу у садашњем стању - она се налази у периоду масивне експанзије. План је да се 45% флоте замени новим бродовима и подморницама до 2015. године. Руси су у последње време одржали пуно вежби у Медитерану и Карипском мору са циљем да њихова морнарица, као некада, буде присутна у целом свету. Руски вицепремијер и бивши министар одбране Сергеј Иванов је недавно изјавио да ови бродови и подморнице треба да буду изграђени за три уместо за пет година. Када се овако сложене ствари раде под великим притиском и у журби увек постоји могућност да ствари крену наопако.” BBC, 10. 11. 08. http://www.bbc.co.uk/serbian/news/2008/11/081109_russian-submarine.shtml

али и сопствене недостатке. Кавказ је за Русију важнији од Косова, али и за САД, што говори у прилог мишљењу да су овим потезом Руси у свом дворишту надиграли Американце. Ако Америка остане на Бондстилу, без Кавказа и Украјине, сва њена настојања и досадашње успехе истопиће време а терет садашњег бескорисног напрезања, у некој новој кризи финансијског система, пашће на плећа америчког народа и малобројних савезника. Овај идеални сценарио урушавања америчке премоћи прижељкује Кремљ и зато своје акције пажљиво планира и избегава замке расквочане западњачке реторике. Ако успе, кавкаске заваде могле би бити залечене а Грузија, Украјина, Азербејџан и Молдавија, уместо русофобије, учврстиле би добросуседске односе са Русијом. За победу Кремља потребно је време и наставак америчке хладноратовске политике.

Држање руског руководства у време и после напада на Грузију говори да је цела операција успешно изведена и да Русија није чинила грешке, те је њена победа чиста како на војном тако и на међународном плану. Ипак, рат је изазвао масовне антируске демонстрације у Грузији.⁴³ Успех Русије у Грузији више је моралне а мање политичке природе, пошто ће Тбилиси примити додатну америчку помоћ да лакше заштити нафтовод Баку-Чејхан. Неизоставно, Русија може постати равноправан геополитички партнер Американаца и Европљана тек када придобије Украјину и Казахстан. Све дотле она је геополитички рањива и економски нејака. Ни по једном параметру у области финансија, производње наоружања, вођењу ратова, истраживању, посебно у примењеним наукама, Русија није равна са САД и ЕУ. Земља која нема прехрамбену индустрију спремну да подмири домаће потребе и извози храну не може бити претња великим светским играчима са Запада. Русија је из положаја принципијелне (слабије) стране изашла из једне битке као победник, пригрливши начело да ће сваки спор у будућности решавати у складу са својим интересима.

Будућност Грузије

Мала земља Грузија савезништво са Америком није успела да материјализује већ је претрпела директне

43 Танјуг, 1. 9. 2008.

територијалне губитке и суочила се са неспокојном будућношћу. Разлог је јасан – сукоб са великом словенском силом која је непосредно заинтересована за садашњост и будућност кавкаских држава и народа. Али руске бриге мање изазивају кавкаска племена а више удаљени конкуренти као што су Америка, ЕУ а можда и Кина. Отуда свака земља региона, по правилу, пази да својим спољнополитичким аранжманима не изазове нелагоду у Москви. О овоме није водила рачуна Грузија, те је доспела у положај земље плена. У првој фази Руска федерација одузела јој је Јужну Осетију и Абхазију где ће изградити војне базе. Поморска база у Абхазији биће стратешка резерва, али не и замена за велику базу у Севастопољу.⁴⁴ Чим се стабилизују ове две новонастале државе, руска политика према Грузији ући ће у другу фазу – дробљење остатка грузијске територије. Послужиће се мањинским питањима. Мингрелија, Ацарија, Цавахетија, Гурија или Сванетија могу постати грузијска Косова.⁴⁵ Руске базе у Абхазији и Осетији олакшаће обавештајно и субверзивно деловање против проамеричког руководства у Тбилисију. Бројна грузијска емиграција у Русији могла би олакшати извођење друге фазе. Конфузно стање савремене Грузије додатно ће отежати руско оспоравање грузијске прошлости која се све чешће жигосе као псеудоисторија, те ће Грузијци постати, као и Срби, оспорена нација.⁴⁶ Савезник руске политике је географија земље чији делови и становници нису најбоље повезани. Напокон, у трећој фази Грузија би могла добити нов изглед, после прекрајања граница бивше совјетске републике и њеног свођење на стратешки безначајан простор за Запад и суседе.

44 Дугин, А. 2008. 'Грузия может распаться'. КМ.ру, 26.9.08. http://uncensored.km.ru/magazin/view_print.asp?id={427B485A-F43A-4191-9AAE-4ACDC1469787};

45 Ibid.

46 КМ.ру, 26.9.08. <http://www.km.ru/magazin/view.asp?id={FCA8CDFA-B0DB-40B8-9007-BE26A91D957B}>;

Slavoljub S. Lekic
A SHORT TERM WAR IN GEORGIA

Summary

By bringing the issue of Georgia into light through Russian military intervention in 2008, Russian power has been put to estimation. In contrast to earlier widespread belief, it seems that geopolitical processes that started by disintegration of the Soviet Union were not finished by occupation of Kosovo in 1999. Contrary to that, the short term war in Georgia has proved that the great game on Euro-Asian board has reached a delicate phase. Hence, post-war shaping order in Georgia is being considered as an exemplar that Russia will keep in mind when solving other disputable issues. It is important to underline that Orthodox Georgians made war against Russians due to separatist aspirations of Abhasians and Osetians of Orthodox and Muslim faith. The Georgian war serves as a lesson for Serbia, considering the fact that both Arbanasi and Georgian peoples, as two faithful allies of the United States of America, have treated their neighbors in similar manner. This enforced victory of Russia has destabilized Georgia for long period and created conditions for her disintegration.

Key Words: Georgia, Russia, United States of America, European Union, Osetia, Abhasia, Caucasus, Serbia, Kosovo

УДК: 323.1(=161.1)

Примљено:

14. октобар 2008.

Прихваћено:

17. новембар 2008.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година IV, vol. 4

Број 1-3/2008.

стр. 77-98

Јута Шерер*

ЈЕДНА НОВА „РУСКА ИДЕЈА“ ?

*„За једну нацију уроњену у патње опадања,
историја је лек који треба да омогући
да се поврати идентитет и будућност.“
(Moshe LEWIN, Le siècle soviétique, Paris,
Fayard/ Le Monde Diplomatique, 2003, p. 490.)*

У октобру 2003, сајам књиге у Франкфурту је Русију учинио почасним гостом. Две сале огромних размера (4.800 м²) стављене су на располагање две стотине руских издавачких кућа и десет тематских изложби. Сто тридесет писаца било је „одаслано“ из Русије у Франкфурт, већина о трошку руске државе, која је мобилисала шест милиона долара како би достојно представила своју „културу“. Велика витрина на улазу хале број 5 почастовала је председника Владимира Путина и заслуге које је показао издањем престижних дела о руској Држави и Цркви. Према вице-министру Галини Кареловој, присуство Русије у Франкфурту било је „рођендански поклон“ за председника њене земље.

Под општим насловом „Русија-нове странице“, организовано је на десетине округлих столова. На њима су учество-

* Белешка о ауторки: Јута Шерер је предавач на Школи високих студија друштвених наука у Паризу (EHESS). Својевремено је била саветник канцелара Хелмута Кола за руска питања. При Центру за историјска истраживања EHESS-а „покрива“ област Централне и Источне Европе. Главне теме њених истраживања су: друштвена и културна историја Русије, функционисања и коришћење историје и историјског културног сећања у данашњој Русији, повратак религиозног и статус Руске православне цркве. У Паризу су запажена њена предавања под насловом „Конструкције друштвеног и културног идентитета у Русији XIX и XX века.“

Изворник: “IDEOLOGIÉ, IDENTITÉ, MÉMOIRE: UNE NOUVELLE, IDÉE RUSSE?”, TRANSITIONS, XLIV, II, 2005, PARIS, pp. 123-138.

вали готово искључиво руски писци, са, сваки пут, једним или двојицом немачких гостију уз њих, који је требало да послуже као декор, или да симболизују место сусрета. Садржај ових расправа-разговора сводио се готово искључиво на питања попут „Ко смо ми?“ (*Кто ми?*), или пак „Камо иде Русија?“ (*Куда идет Россия?*) – као да су руски писци дошли у Немачку само да би дискутовали међу собом о руском идентитету. Посматрач није могао да се суздржи од помало мучног утиска како је руски дискурс, есенцијалистички и метафизички, у потпуности био самодостатан.

Некада се питање идентитета уопште није постављало *homo sovieticus*-у. Појам *идентичност* није се налазио ни у једном речнику совјетске епохе. Разлози за то били су очигледни: јединствена идеја – „совјетска идеја“ – прописивала је једном за свагда оно што је нови човек требало да буде. Али, од доба урушавања Совјетског савеза, појам *идентичност* (помало просто на руском) је не може више у моди. Медији, политичке партије, културне елите, нарочито историјске, филозофи, социолози, политолози, антрополози и литерати, реферишу се на национални, културни и верски идентитет, на географски и технички идентитет, на професионални идентитет итд.

Елем, на крају крајева, они немају у виду ништа друго до ли питање судбине Русије. Обичан поглед на приручнике руске историје постсовјетске школе у ових последњих десет година у овом погледу је откривачки: историја Русије је ту представљена као „судбина“ (*судба*). У позадини онога што ђаци треба да науче о руској прошлости, они су позвани да лично учествују у избору „будуће судбине“ њихове земље. „Судбина земље, и човечанства, зависи од сваког“, упозорени су.¹

Питање руског идентитета је отворило пут једном импресивном, и каткад зачуђујућем преиспитивању прошлости. Но, о којој прошлости је реч? Није никако реч о томе да се на себе прими скорашња прошлост, социјалистичка или комунистичка, а још мање о ономе што Немци подразумевају под непреводивим појмом *Vergangenheitsbewältigung*. Од пре већ једне деценије, улог руског „колективног сећања“ састо-

1 Јуриј Владимирович ЈАКОВЕЦ, *Историја цивилизациј*, Москва, ВлаДар, 1995, стр. 146.

ји се пре у градњи онога што је британски историчар Ерик Хобсбаум карактерисао као *useful past*, да не узимамо његов израз *invention of tradition*.²

Подсетимо на период перестројке и позива који је упутио Горбачов руској интелигенцији, задуженој да попуни „беле мрље“ совјетске и руске историје и књижевности. Изванредном брзином, медији су супротстављали руску јавност са открићима, често трауматичним, о њеној скорашњој прошлости. Критика злочина Стаљина и његовог режима брзо је одвела до критике Лењина као творца система; чак и пре рушења Совјетског савеза, његов темељни мит – „Велика социјалистичка Октобарска револуција“ – била је уздрмана историјском *публицистиком*, до те мере да постане пуки државни удар (*переворот*), или још контра-револуција коју је извршила шака болшевистичких авантуриста. Дакле, свођењем Октобарске револуције на државни удар не само да је совјетска држава губила свој извор легитимности већ је још историја совјетског периода била стављена, за неке, у заграду, као да она више није чинила део историје.

У 1988, у читавом средњем образовању у Совјетском савезу, испити из историје били су суспендовани јер ниједан предавач није био у стању да замисли шта би могао или требало још да предаје и шта је постало „превазиђено“. Совјетски приручници нису више служили богзна чему, а нови приручници још нису били написани. Једни за другима, „догађаји“ и чак „чињенице“ бивали су преиспитивани малте не свакодневно, али је *establishment* историчара свеукупно све своје време посвећивао отварању „нове мисли“ (*новое мишление*) коју је прогласио Горбачов.³

2 *The Invention of Tradition*, Eric Hobsbawm, Terence Ranger (éds.) Cambridge, Cambridge University Press, 1983. Подвучимо да је знатно пре промена које ће се одиграти у Источној Европи и СССР-у Хобсбаум објаснио процес *изумевања традиција* као последицу једне брзе друштвене промене која је ослабила или разорила друштвене моделе за које су „старе“ традиције биле створене. По примеру пракси симболичког и ритуалног реда, Хобсбаум је показивао трагање за континуитетом са једним историјским *useful past*.

3 Што се тиче историје поновног процењивања совјетске и руске прошлости од перестројке до садашњег времена, видети Jutta SCHERRER, „Sehnsucht nach Geschichte“ : der Umgang mit der Vergangenheit im postsowjetischen Russland“, у *Die Nation schreiben: Geschichtswissenschaft im internationalen Vergleich*, Christoph Conrad et Sebastian Conrad (eds.), Gottingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2002, pp. 165 – 206.

Деконструисање совјетских митова, онако како је било најпре распоређено „истраживачким новинарством“ неослобођен ловом на сензационално, ишло је укорак са реконструисањем митова царистичке епохе. У ствари, већ од краја перestroјке и паралелно са најужасавајућим новинарским открићима о совјетској прошлости, медији су све више ширили идеализовану и стилизовану слику Русије некадашњег режима: државници и друштвене групе које је совјетска идеологија бацила у „канту за ђубре историје“, појављивали су се сада у потпуно новом светлу. Заслуге Романових, посебно оних Николаја II и његове породице, поново су откривене како би се убрзо ушло у ново „колективно сећање“. Њихов трагични крај побуђивао је више саосећања широке јавности него оно за жртве таласа совјетске репресије, чији се број, до тада држан у тајности, све више установљавао. Политичке фигуре царске Русије, попут премијера Витеа и Столопина, које је историографија, у пратњи званичне идеологије, сматрала „реакционарима“, биле су превредноване; висока аристократија и племство, велики предузимачи и индустријалци, козаци и, изнад свега, Православна црква, били су поново успостављени у својим историјским „правима“. Експлозија историјских дела која популаришу заборављене хероје „велике Русије“ сведочила је о спонтаном развоју слободног тржишта. „Русија коју смо изгубили“ (*Россия, которую ми потеряли*), наслов једног документарног филма који је снимео С. В. Говорукин 1992. у патриотском духу, постајала је кључна формула која је карактерисала атмосферу тих година.

Александар Јаковљев, бивши члан Политбироа задужен за идеологију, истински теоретичар перestroјке и гласности, позивао је од 1992. на „враћање у историју“, јер комунизам није чинио део историје и није имао историју.⁴

Као што је то подвукао у својој скорашњој аутобиографији, представљеној на Франкфуртском сајму, једини излаз за Русију био је повратак на Фебруарску револуцију, „јединствену перспективу једног слободног и демократског развоја“.⁵

4 Александар Николаевич ЈАКОВЛЕВ, „Уроки одној револуцији“, *Свободнаја мисл*, 7, 1992, п. 93.

5 Alexander JAKOWLEW, *Die Abgrunde meines Jahrhunderts: eine Autobiographie*, Leipzig, Faber und Faber, 2003, п. 129; оригинално издање: *Омут памјати: от Столипина до Путина*, Москва, Вагриус, 2000.

Председник комисије за рехабилитовање жртава политичких репресија Јаковљев основао је Међународни Фонд Демократија који је задужен, од 1997, за најважнију публикацију архива совјетске државе: *Росија XX век: Документи*.⁶

Већ од времена перестројке, попуњавање „белих тачака“ и идеализовање царске Русије довели су до поновног откривања њеног философског и духовног наслеђа. Религиозни мислиоци попут Берђајева, Соловјева, Флоренског и пуно других, који су били у марксистичко-лењинистичкој идеологији омаловажени, чак и презирани, одсад доживљавају код широке публике сјајан успех.

Ширењем њихове мисли у народу, поново се појавио и један од њихових великих атрибута: „руска идеја“ (*рускаја идеја*), концепт-метафора који је ушао од тада снажно у јавне расправе. Истовремено, није се нимало указивала пажња особеном концепту у коме су Достојевски, Владимир Соловјев, Николај Берђајев, Семјон Франк, Вјачеслав Иванов, Пјотр Струв или Николај Лоски, користили овај појам, не више него у прецизном смислу који су му давали, свако са своје стране, у њиховим размишљањима о особеном карактеру Русије и специфичности њене историје. На крају перестројке, „руска идеја“ је постала обавезни садржалац у потрази за новим руским идентитетом. За неке је она постала кључни концепт саме идентитетске изградње. Историчарка Бетина Зибер је избројала више од две стотине текстова и есеја о „руској идеји“ који су се појавили у Русији између 1985. и 1997. године.⁷ Бројне антологије окупиле су класичне текстове о „руској идеји“, укључујући ту и оне писаца емиграната, попут Илијина и Федотова. Уводна поглавља често мобилишу то наслеђе за потребе садашњости. Нови уџбеници представљају ђацима „руску идеју“ као црвену нит историје Русије и њене особености. У 1992. години, Фонд Горбачов је организовао округли сто на тему: „Руски идентитет и нова руска *государственост* (темељи, форме, култура Државе)“⁸

6 До данашњег дана, ова колекција обухвата 34 тома докумената необјављиваних архива.

7 Bettina SIEBER, „*Russische Idee“ und Identität: „philosophisches Erbe“ und Selbst- thematisierung der Russen in der öffentlichen Diskussion, 1985 – 1995* (теза, Universität Bochum, 1997), Bochum, Projekt Verlag, 1998, p. 1.

8 Објављено под истим насловом „Рускаја идеја и новаја росијскаја госуларственост“, *Новиј мир*, 69, 1, 1993, pp. 4–43.

У 1994. години, полуванична *Росијскаја газета* подсетила је на другом округлом столу на „изванредну важност“ једне националне идеје за Русију данашњице, предлог кога се дочепао Јељцин мало касније.

Од тада, „руска идеја“ служи новом идентитетском дискурсу најразноврснијих тенденција, патриотских-националистичких и комунистичких, као и либерално-демократских и реформаторских: све желе да се препознају у вишевековној историји Русије како би у њој пронашли легитимност својих планова. Тако се у јавним расправама проналазе референце са месијанским и есхатолошким садржајем „руске идеје“ (Москва Трећи Рим, предестинираност руског народа), али такође и са њеним економским значајем. На пример, сеоска заједница (*мир*) и занатска задруга (*артел*) би отелотворавале идеал заједништва и солидарности измиритељског духа (*соборност*), појма који је једнако поново откривен и придружен „руској идеји“. Што се тиче њене политичке димензије, она се отелотворавала у националној свести, идеји нације, идеји једног особеног пута Русије (*самобитност, своеобразие*), најзад у идеји позива руског народа.

Ма каква била идеолошка варијанта, „руска идеја“ је позвана у помоћ како би му пружила тачке ослоња, чак и моделе. За све њихове заступнике, упркос њиховим политичким разликама, реч је о разјашњавању места и улоге Русије у свеопштој историји на основи њеног националног и културног идентитета. Најочитији модел је онај супротстављања оксиденталиста и славофила XIX столећа. Страсти које су се некад побудиле контроверзама између Белинског и Гогоља налазе сада своју реплику у контроверзама између Сољженицина и Сахарова. Појавиле су се нео-словенофилске и нео-оксиденталистичке сфере утицаја. Парадоксално, као у XIX столећу, два табора су сагласна око јединственог карактера Русије. Али, ако је, у доба перестројке, „руска идеја“, откривена тек однедавно, била још расправљана у својој позитивној димензији као и у негативној, онда је нарочито после распада Совјетског Савеза „руска идеја“ задобила тело као митска фигура. И као таква она замењује другу фигуру, чији митски садржалац изгледа да је дефинитивно застарео – социјалистичка или комунистичка доктрина.

Уско везане за „руску идеју“, друге нације, једнако неодређене и расплинуте, почињу да опремају нови идентитетски језик који не престаје да се надахњује вокабуларом XIX столећа, попут „рускости“ (*рускост, росииност*), „руске мисли“ (*рускаиа мисл*), „руске душе“ (*рускаиа душа*), „руског духа“ (*рускии дух*), „руског ума“ (*рускии ум*), „руског пута“ (*рускии пут*), „руског питања“ (*рускии вопрос*), „руске судбине“ (*рускаиа судба*), „руског менталитета“ (*рускаиа менталност*), или пак „руске природе, „руског карактера“ итд. А распад Совјетског Савеза, и дефинитивно напуштање званичне догме коју је нови човек требало да отелотворује, отварали су пут трагању за новим идентитетом који је требало да попуни идеолошки и морални вакуум и да смени дискредитовану марксистичко-лењинистичку идеологију. „Духовни идеал или менталитет својствен руској души, у постсовјетском контексту, ‘руска идеја’ се јавља као очигледност, непорецива датост.“⁹ „Руска идеја“ пружа „смисао“ једној ситуацији чији је исход далеко од тога да буде јасан.

Од тада, „руска идеја“ постаје *Денкстил*, како то подвлачи социолог Клеменс Фридрих¹⁰. Она служи као основа ономе што је заједнички означено у данашњој Русији као *историософија* („историософија“). Овај појам, позајмљен из XIX столећа¹¹ и без права грађанства у совјетском добу, није идентичан са нацијом, уопштенији и неутралнији, да не кажемо са универзалнијом конотацијом, од филозофије историје¹². Историософија означава особен и спекулативни начин

9 Alexandre BOURMEYSTER, *L' Idée russe entre Lumières et spiritualité sous le règne de Nicolas Ier*, Grenoble, Ellug, 2001, pp 7–8.

10 Clemens FRIEDRICH, „Mentale Blockade gegen eine gesellschaftliche Modernisierung: die Differenzierungsfeindschaft der russischen Philosophie“, у *Ost – und Südosteuropa zwischen Tradition und Ausbruch: Aspekte der Umgestaltungsprozesse in den postsozialistischen Ländern*, Herwig Roggemann & Holm Sudhausen (eds), Berlin – Wiesbaden, Harrassowitz, 1996, pp. 51 – 52.

11 Види August von CIESZKOWSKI, *Prolegomena zur Historiographie*, Berlin, Veit, 1838 (reprint: Hambourg, Felix Meiner, 1981; франц. Превод: Paris, 1973). За *Чиешковског*, појам *Historiosophie* је значио дефинитивно превазилажење филозофије у корист историје која је била оглашена за формирање будућности. У Русији, „филозофија акције“, коју је зачео Чиешковски, или „стварање признате истине“ која је заступала пророчки карактер историјске науке и социјализацију филозофије, особито је развио Александар Херцен.

12 Тек од сасвим недавно је појам *историософија* коришћен у ширем смислу.

промишљања историје Русије почев од њеног специфичног историјског искуства, чији су смисао и циљ окарактерисани моралним (и често религиозним) аспектом сазнања својственог „руској души“. Она произилази из „духовних услова баштине, из националних особености“, закључио је Базил Зенковски, признати филозоф емиграције¹³. Она концептуализује „чудесни смисао руске историје“, писао је недавно Венјамин Новик, теолог у Сан Петербургу¹⁴.

У свом говору о „руској идеји“ изговореном на француском у Паризу 1888. године, Владимир Соловјев је формулисао најбоље оно што мора да се појми под историозофијом: „Идеја једна нације није оно што она мисли о самој себи у времену, већ оно што Бог мисли о њој у вечности“.¹⁵ Берђајев је преузео и развио ову мисао у свом делу *Рускаиа идеиа*, објављеном у емиграцији у Паризу 1946. Већ од првих редова, он најављује поруку: „Ја нисам толико заинтересован за питање да сазнам шта је Русија била емпиријски, колико шта је створитељ намеравао за Русију, јасном сликом руског народа, његовом идејом.“¹⁶ И да се још издигне славним кватреном песника Федора Тјучева: „Русија не би требало да се појми разумом, она не може да се мери заједничком мером, она је од особеног ткања, у то се може једино веровати“.¹⁷

Ослањајући се на „руску идеју“, историозофија је данас позвана да гради будућност Русије на основи својих пререволуционарних историјских искустава и духовног наслеђа. Прибегавање руским „историозофским“ идејама XIX и почетка XX столећа, као и идејама руске емиграције треба да оснажи идеју континуитета између старог Руског царства

13 Vasilij Vasilievich ZENKOWSKIJ, *Histoire de la philosophie russe*, 2 vol., Paris, Gallimard, 1953 - 55, 4e éd., vol, Ier, p. 11.

14 О(тец) Игумен ВЕНЈАМИН (Новик), *Православие, христианство, демократија*, Санкт – Петербург, Алеитеиа, 1999, стр. 168.

15 (Vladimir SOLOV'JEV), *Deutsche Gesamtausgabe der Werke von Wladimir Solowjew*, Freiburg/ Br., Erich Wewel Verlag, 1954, vol. 3, p. 30. Овај текст појавио се најпре на француском 1888, а на руском тек после смрти Соловјева (1909).

16 Николај БЕРЂАЈЕВ, *Русскаја идеја: основние проблеми русској мисли XIX века и начала XX века*, Paris, YMCA – Press, 1946, p. 5.

17 Умом Росију не поѡат', / Аршином обшчим не измерит', / У неј особеного стат', / В Россију тол'ко можно верит'. Федор Иванович ТЈУТЧЕВ, *Лирика*, Москва, Издател'ство художественној литератури, 1963, стр. 170.

и нове Руске Федерације. Некадашњи „историозофски“ концепти трпе „ресемантизацију“ (*пересемантизация*) у контексту нових идеолошких, политичких и социо-културних датих, како то тумачи Галина Зверева, руководилац катедре нове дисциплине културологије (*културологија*) на руском Државном универзитету за друштвене науке (РГГУ) у Москви.¹⁸ Они попуњавају вакуум који је створило напуштање званичног грађанског образовања (*обществоведение*). Они попуњавају уџбенике историје пре свега културологијом, где су концепти сматрани неком новом евентуалном државном идеологијом. Нарочито је та нова дисциплина, културологија, уведена почетком деведесетих година,¹⁹ она која је од руске религиозне мисли створила свој главни *credo*, и која га замењује као историозофију уместо старог дискредитованог *вјерују* – „историјског материјализма“. Ретки су, међутим, оне присталице културологије који, попут историчара Игора Јонова, издижу „руску идеју“ са плана руског етоса (како то придев „руски“, или *рускии*, сугерише) на виши план „руске идеје“ (или *росиискаиа идеиа*), појам који је тешко дочарати у француском и који имплицира идеју Државе, или пак идеју руског Царства. За Јонова, „руска идеја“ има непосредан однос са идејом царства и империјалне свести (*имперское сознание*).²⁰ Међутим, непорециво је у Јелџиновом, и нарочито Путиновом коришћењу „руска идеја“ садржи ову референцу на Царство.

Нови систем вредности и категорија промишљања које се данас реферишу на „руску идеју“ исцрпљене су, видели смо то, у дугој историји, старијој од самог концепта, и у њеним различитим филозофским традицијама. Пописивање бројних модела њене рецепције развијених од времена пере-

18 Види Галина ЗВЕРЕВА, „Присвоение прошлого в постсоветской историософии России“, *Новое литературное обозрение*, 59/ 1, 2003, стр. 540 - 56. *Пересемантизация* значи за Звереву коришћење речи и метафора које су позајмљене од историографије, попут *Раскол* (шизма), *орда* (Хорда), *смута* (раздор, Време смутњи), *самодержавие* (аутократија), *Рус'*, а које код аутора попут Ахнезера, Јаковенка, Пелипенка, Фурсова, Пивоварова, итд., добијају статус „анисторијских универзалности“.

19 Види Jutta SCHERRER, *Kulturologie: Russlands auf der Suche nach einer zivilisatorischen Identität*, Gottingen, Wallstein Verlag, 2003.

20 Игор Николаевич ИОНОВ, *Росијскаја цивилизација IX – наћало XX века*, Москва, повешчение, 1998, стр. 8 и 309.

стројке, не може да буде циљ по себи. Идентификујмо на против неке од кључних фактора који конституишу изградњу идентитета или „историјске свести“ постсовјетске и посткомунистичке Русије, попут националне обнове, православља и *самобитности*. Оно што нас овде занима на првом месту је однос између идентитета и идеологије како се она налази отеловљена у „руској идеји“. Другим речима, за нас је реч о томе да се запитамо да ли „руска идеја“ не служи више изградњи нове идеологије него изградњи новог идентитета.

Ново поимање историјског идентитета Русије засновано на концепту „руске идеје“, уско је повезано са другом кључном формулом деведесетих година, формулом националног „препорада“ (*возрождение*), духовног (*духовное*) и моралног препорода посткомунистичке Русије. Национални „препород“ (а каткад и духовни) постао је програматски појам за коришћење Држави и политичким партијама. У лето 1996, Борис Јељцин, који је управо био поново изабран за председника Руске Федерације, после вођења кампање против повратка комунизма, лансирао је конкурс за „бољу националну идеологију за уједињење нације“. Председник је сматрао да ће „већ од 2000. године, за следеће председничке изборе, Русији бити потребна једна нова национална идеја. Најављен у полузваничном дневнику владе, *Росијскаја газета*, у њеном издању од 30. јула 1996, конкурс је требало да одговори на најгорљивија питања, попут „Ко смо ми?“ и „Камо идемо?“ Јељцинова аргументација је била следећа: у руској историји XX столећа било је различитих периода, „*монархизма, комунизма, перестројке и, најзад, демократског пута. Свака епоха имала је сопствену идеологију; само ми, данас, немамо идеологију.*“²¹ Једна национална идеологија требало би да створи, према Јељцину, ту везу између Државе и друштва која је сурово недостајала постсовјетској Русији; она би тако допринела „препороду Русије“ и њеном националном идентитету (који

21 *Росијскаја газета*, од 30 јула 1996; *Le Monde*, од 10. августа 1996. У једном упитнику, *Росијскаја газета* је предложила путеве за конкурс, набрајајући серију питања: „Може ли Русија да превлада кризу уз помоћ само сопственог потенцијала? Мора ли она да одустане од помоћи Европе? Може ли руска национална идеја да постане идеја земаља бившег СССР-а? Мора ли Русија да буде одговорна за Русе који живе ван њених граница? Је ли једина ствар која недостаје земљи отац нације? Је ли постојање јаког руководиоца довољно за уједињење свих грађана? Је ли време да се заврши са демократијом ?“

је Јељцин видео као континуитет са пререволуционарном историјом руске Државе). Годину дана касније, читава једна збирка, *Русија у потрази за идејом*, одсликавала је спектар различитих предлога онога што би „руска идеја“ требало да значи данас.²²

Путин је такође убеђен да би подела између Државе и друштва могла да буде превазиђена једино једном националном идејом, „руском идејом“, која би била ваљана једнако за татаре, Башкире и Чечене.²³

У тренутку свог именовања за председника *par interim* и током своје кампање за председништво Руске Федерације у марту 2000, Путин је поредио идеолошку, духовну и моралну шизму руског друштва са грађанским ратом који је следио за Револуцијом 1917. По њему, „руска идеја“ је требало да створи један нови друштвени консензус. Она је требало да конституише везу између нових и старих вредности попут јаке Државе, патриотизма, суперсиле и друштвене солидарности.²⁴

За Јељцина, као и за Путина (који је поставио свој радни сто у Кремљу испод једног портрета Петра Великог, цара реформатора и модернизатора Русије), национални препород иде под руку са рестаурацијом Државе. Због овога, два председника мобилишу дуго трајање руске историје, засновано као време моћне Државе (државне моћи). Идеја континуитета Државе и руске *государственности* требало је да пронађе свој симболични израз током сахране Николаја II и његове породице, чији су остаци покопани 18. јула 1998. у цркви Светог Петра и Павла у Санкт Петербург, тачно у дан осамдесет година пошто су били стрељани по наређењу Лењина у Јекатеринбургу.²⁵

22 *Росија в поисках идеи; анализ преси*, Г. Сатаров *et al.* (eds), Москва, Група консултантов при Администрацији Президента РФ, 1997 (Рабочије материјали, вип. 1).

23 Консултовање интернет сајта од 27. децембра 1999, који је створио Путин у име руске владе (www.pravitelstvo.gov.ru).

24 Види Ingo MANNTEUFEL, „Russlands Interimpräsident Vladimir Putin“, *Osteuropa*, 50/2, 2000, pp. 126 – 229; такође Вадим А. ПЕЧЕНЕВ, *Владимир Путин – последниј шанс Росии?*, Москва, Инфра – М, 2001, стр. 162.

25 Истог дана, Патријарх Алексеј II славио је у манастиру Тројства- Светог Сергија службу за покој свим жртвама большевичког тероризма.

У свом поздравном говору, Јељцин је поменуо „историјско сећање народа“: „Градећи нову Русију, ми морамо да се ослонимо на историјско искуство. Пуно славних страница у историји отаџбине везано је за име Романових.“ Масакрирање Романових било је, према Јељцину, „резултат непомирљивог одвајања руског друштва између ‘нас’ и ‘њих’, чије су последице још увек очите данас“.²⁶

За демократу и реформатора Бориса Њемцова, тада вице-премијера и одговорног за организовање ове националне церемоније, реч је била о томе да се легитимише континуитет између историје царске Русије и нове Русије. Успостављање колективног сећања на традиције руске моћи (*росијскаиа држава, државност*) – стављајући историју комунистичког периода готово у заграду – било је за Њемцова као и за друге тадашње „демократе“, „државни разлог“.

Канонизовање последњег цара (и његове породице) као „мученика комунизма“, које је објавила Руска православна црква током свог последњег националног концила 20. августа 2002, и уз одобравање Путина, уписано је у исту линију јединства руске историје као основа руског историјског идентитета. Слика „светог цара“ као националног симбола савршено се интегрише у концепт који оглашава Путин о рестаурацији руске државе на основи онога што он назива руским (*росиискии*), другим речима на њеним старим историјским и политичким структурама.

У време Јељцина, совјетска прошлост је била, са изузетком „Великог патриотског рата“, евакуисана из колективног сећања до те мере да се могло готово мислити како је дистанцирање од комунистичког режима могло да постане основа једног новог идентитета. Путин, на против, враћа сећање совјетске епохе – јаку Државу, индустријализацију, светску моћ СССР-а – на своје место. „*Ни моје срце, нити мој разум не би требало да прихвате како су наше мајке и очеви живели ни за шта.*“²⁷

Тим речима, Путин је оправдао, у новембру 2002, поново преузимање мелодије националне химне која је била уведена под Стаљином 1943. а коју је напустио Јељцин. Писац

26 „Росија проводила в последниј пут’ своего последнего императора“, *Независимаја газета*, од 18. јула 2001.

27 Види Руска прес агенција, од 18. јула 2001.

Сергеј Михалков, аутор текста из 1943. и њеног модификовања 1977, задужен је од Путина да прилагоди текст по трећи пут: „непогрешива партија“ је сада замењено са „Русија – света моћ“. У 2001. Путин је поново увео совјетску црвену заставу, коју је укинуо Јељцин, која је сада постала застава армије. Његово одбијање да затвори Маузолеј и да покопа Лењина на једном гробљу у Санкт Петербургу (као што је то покојник био желео), Путин је оправдао следећим речима: „То би значило за читаву једну генерацију да је живела свој живот ни за шта.“²⁸

Не без вештине, он пита зар није „заиста ничег било током свег времена постојања Совјетског Савеза, а што је било достојно сећања изван репресија?“²⁹ Под режимом Путина гради се нека врста „мешовитог руско-совјетског идентитета“ (*Mischidentitat*)³⁰, који једнако добро разуме империје царева, Октобарску револуцију и велики заокрет 1991. Ова „симбиоза“ се рефлектује такође у „политици сећања“ (*Erinnerungspolitik*): тако Путин истог дана полаже венац у част дисидента Андреја Сахарова и венац Феликсу Ђержинском, који је основао репресивни апарат чија је жртва био Сахаров.

Уместо одбацивања комунизма, мит јединства руске историје постаје основа националног идентитета Русије ових последњих година. Но, управо ова представа јединства историје Русије спречава сваку диференцијацију и критичку анализу прошлости, пошто су једини критеријуми величина и моћ руске Државе, што се у ери Путина појми као „руска идеја“. Значајно је што Путин у том погледу интервенише лично у расправи о уџбеницима историје. Пошто је затражио, пре две године, да се боље истакну заслуге победничке Русије и њених генерала током Другог светског рата, Путин се супротставио, крајем новембра 2003, поводом једног сусрета са историчарима, политизовању уџбеника историје који, према његовим речима, не би требало да постану бојна политичка

28 *Ibid.*

29 *Interfax*, 4. децембар 2000; наведено према Gerhard SIMON, „Russland: Historische Selbstvergewisserung und historische Mythen“, необјављени рукопис, август 2001.

30 Израз припада Isabelle de KEGHEL, која га илуструје у свом чланку „Die Moskauer Erloserkathedrale als Konstrukt nationaler Identität“, *Osteuropa*, 49/2, 1999, p. 159.

и идеолошка поља.³¹ У јануару 2004. Академија наука је била задужена председничким наређењем да преузме одговорност за идеолошки садржај уџбеника историје. После једне деценије слободног тржишта, које је искористила производња уџбеника историје, „неће више бити места за псеудо-либерализам намењен деформисању наше прошлости“, иде још даље министар образовања Владимир Филипов, пошто је прогласио један уџбеник руске историје XX века „политички некоректним“, зато што је побуђивао ђаке да расправљају о позитивним и негативним аспектима политике актуелног председника.³² Као што то наређује председник, уџбеници историје морају да консолидују друштво.

У контексту изградње нове националне прошлости и новог историјског и културног идентитета, Руска православна црква заузима положај од прворазредног значаја. Јељцин је непосредно позивао Цркву да пружи свој „допринос духовној и моралној обнови Русије и консолидовању унутрашњег мира Државе“ (формула која је до сада део реторичког ритуала).³³ У ствари, национална обнова коју заступају политички лидери имплицира баштину руског православља. У интервалу од само неколико година, Православна црква је постала језгро патриотског консензуса и ризничар појма отаџбине. Пуно Руса види у њој природно идеолошко ђубриво кога је нација била вештачки лишена, писао је већ 1992. Сергеј Филатов.³⁴ Данас се Црква појављује као готово обавезан услов припадања руској нацији.³⁵

Сви политички табори – комунисти, националисти и оксиденталисти – показују се као да су под утицајем хришћанства и православља и позивају на „духовну и моралну обнову“.

31 *Време Новостеј*, од 18. децембра 2003, стр. 6.

32 *Новие Известија*, од 28. јануара 2004, стр. 7. Реч је о уџбенику *Отечественнаја историја: XX век* Игора Долуцкија, који се први пут појавио 1993, са ознаком „Препоручено од Министарства образовања“ и од тада је објављено у седам наврата.

33 Gerd STIRCKER, „Die Zusammenarbeit tragt gute Fruchte“: Staat und orthodoxe Kirche unter El'cin und Putin“, *Osteuropa*, 52/11, 2002, p. 1424.

34 Сергеј ФИЛАТОВ, „Православие в контексте посткомунизма“, *Век двадцатимј и мир* (месечник), 1, 1992, стр. 36 – 42.

35 Irène SEMENOFF – TIANCHANSKY, *Printemps de la foi en Russie*, Versailles, Editions Saint – Paul, 2000, p. é-, :

Политички миљеи ослањају се на Цркву како би на првом месту створили недостајућу везу између Државе и друштва. Али, сећање једне моћне Државе, како је оно помињано у свим политичким дискурсима независно од њихових сопствених оријентација, је такође интимно везано за сећање једне Цркве која је била током читаве историје тесно везана за Државу. Комунистичка партија, под руководством Генеди Зјуганова, извршила је огромну промену парадигми у односу на верске вредности, тврдећи званично да је православна вера била репрезентативна за национални карактер руског народа. За Зјуганова, духовност православља и моћ Државе су два стуба рускости (*рускост*): „*руска идеја*“ је „*духовни темељ руског суверенитета и патриотизма*.“³⁶

Браћајући се на посвећену формулу министра образовања Николаја I, грофа Уварова – аутократија, православље национални дух (*самодержавие, православие, народност*) - формулу која је била основа идеологије руске Државе XIX столећа, Зјуганов поново ствара еквивалент од кога прави нови национално-патриотски циљ Комунистичке партије: „*државна моћ, духовност, заједница*“ (*государственность, духовность, соборность*).³⁷

Нови закон о „Слободи савести и верских удруживања“ од 24. септембра 1997. признаје „*специфичну улогу православља у историји Русије и у успостављању и развоју њене духовности и њене културе*“. Преамбула потврђује да је „*Федерација Русије секуларна држава*“, али такође признаје „*посебан допринос православља у формирању государственности Русије и у развијању њеног духовног развоја и њене културе*“.³⁸

Националисти и комунисти се реферишу на овај закон у својој апологији независности Русије у односу на Запад и у њиховом одбијању да стране верске заједнице на руском тлу које би могле да утичу на Русију. Али интелектуалци, и

36 Генедиј Андреевич ЗЈУГАНОВ, *Росија и современиј мир*, Москва, Обозревател', 1995, стр. 15.

37 Видети следећа дела Генедија А. ЗЈУГАНОВА: *Држава*, Москва, Информпечат', 1994; *За горизонт*, Москва, Информпечат', 1995; *Росија – родина моја: идеологија государственного патриотизма*, Москва, Информпечат', 1996.

38 *Собрание законодател'ства Росијској Федерацији* (Москва, Официал'ное изд. Администрации Президента РФ), бр. 39, 25-го сентјабрја 1997 г., стр. 766 – 78.

не обавезно ватрени православци, такође бране овај закон, јер за њих Православна црква отеловљује „рускост“. Тако су политолози Андроник Миграниан и Александар Ципко објашњавали да би Црква, отеловљење историје и културе Русије, могла да породи једну руску националну свест и тим чином један руски идентитет.³⁹

Црква преноси традицију и вредности Државе. Поводом великих политичких и дипломатских догађаја, Патријарх истиче своје извршне односе са државном власти. Он је дао свој благослов Јељцину током његовог поновног бирања у председништво 1996. године. Он је благословио Путина током преношења власти између Јељцина и њега у ноћи 31. децембра 1999. Он се изјаснио пред руским народом у корист његовог избора у председништво марта 2000, и он га је благосиљао после избора за председника у цркви Богојављења у Кремљу. Најзад, патријарх је позвао поново руско становништво да учествује у изборима за председника 14. марта 2004. Свакако, Устав стимулише да постоји раздвојеност Цркве и Државе, али је историјско сећање руске Православне цркве као званичне Цркве свеprisутно. Црква настоји да се приближи Држави, а ова се стара да вреднује Цркву (коју становништво сматра, према извесним анкетама, за „најважнију друштвену организацију“), помало као да је „симфонија власти“ постала поново идеал.

Највидљивија ознака новог савезништва између Државе и Цркве у циљеве националног идентитета била је обнова цркве Светог Спаса. Овај најславнији уметнички израз идеологије Руског царства на свом врхунцу био је саздан у XIX столећу, у знак сећања на „Патриотски рат“ против Наполеона, у званичном стилу православног царства. Стаљин је наредио да се она уништи 1931, као симбол Русије старог режима. На њено место требало је да буде саздано ремек дело архитектуре комунистичке Москве, Палата совјета на којој би стајала огромна Лењина статуа⁴⁰ – пројекат који међутим, никада није био остварен.

39 Андроник М. МИГРАЊАН, Александр ЦИПКО, „Слабаја власт?, слабаја Церков’ и слабое общество могут бит’ сил’ними толко вместе“, у *Росија: от хаоса к порјадку? 1995 – 2000 г.*, Андроник Миграњан (изд.), Москва, Московскиј обществениј научниј фонд, 2001, стр. 192.

40 Видети Димитри ШВИДКОВСКИ, „Напред ка прошлости! Архитектура у Москви“, *Критика*, бр. 644/645, 2001, стр. 25.

Обнова цркве, од 1995. до 1997, део је „ренесансе“ Москве и Русије, коју су прогласили Јељцин и патријарх Алексеје II. У 1992. години, Јељцин је већ био указом дао најочитији приоритет овом подухвату.⁴¹

У 1994. години, он је изјавио са заносом: „Русији данас треба црква Светог Спаса. Она је свето руско национално место и мора да васкрсне.“⁴²

Патријарх је, са своје стране, подсећао на место сећања које је представљала црква динамитована по Стаљиновом наређењу, „један симбол величине моћи Русије“. За њега, обнова „најважније цркве Русије“ морала би да буде „симбол обнове Русије“.⁴³

Да би се подржао овај екстремно скуп пројекат, упућен је позив свима „којима је драга велика историја наше отаџбине“. У првом реду, обнова цркве Светог Спаса требало је да служи окончању „катастрофалног прекида између русијске државности и културе“. Различите фазе њене обнове, коју су пратиле заједничке манифестације председника Јељцина, патријарха Алексеја II и градоначелника Москве Лужкова, показивали су све очитије, како то показује Изабел де Кегел,⁴⁴ да црква Светог Спаса не представља једино светилиште за народ Русије већ и да она подједнако служи као инструмент државне репрезентативности, један предмет идентификовања, другим речима државно светилиште.⁴⁵ Данас црква Светог Спаса, која доминира центром Москве, симболизује континуитет и јединство историје Русије. У интервалу од само неколико година, она је постала тачка кристализовања националног и духовног идентитета. Један од уџбеника историје који се највише користе у првим разредима, посвећује јој читаво једно поглавље.⁴⁶

41 41. Указ бр. 785 председника Федерације Русије, од 17 јула 1992.

42 Борис ЕЛЏИН, „Обращение Президента Российской Федерации к членам Общественного наблюдательного совета по воссозданию Храма Христа Спасителя“, *Росијскаја газета*, од 7. септембра 1994, стр. 3.

43 „Патриарх Московскиј и всеја Руси Алексјј II : Нине к Нему возвращаемся“, *Луниј художник*, 6, 1996, стр. 2.

44 Isabelle de KEGHEL, „Die Moskauer Erlöserkathedrale“.

45 *Ibid.*, p. 156.

46 Н.И. ВОРОЖЕЈКИНА, В. М. СОЛОВ'ЕВ, М. Т. СТУДЕНИКИН, *Раскази по родној историји*, Москва, 1993, стр. 200 – 04; цитирала Isabelle de KEGHEL, „Die Moskauer Erlöserkathedrale“.

Поменимо само узгред да је црква Светог Спаса свакако најспектакуларнији архитектонски споменик који симболише континуитет руске историје и актуелни однос између руске Државе и Цркве. Али, архитектонска политика последње деценије, коју води градоначелник Москве, Лужков, који жели да од ње начини „руску престоницу“ са рестаурисањем историјских здања и изградњом зграда у псеудо-руском стилу, одсликава зачуђујуће стапање нове и старе Русије, по лику нове званичне идеологије.

За Путина још више него за Јељцина, „руска идеја“ подразумева Православну цркву. За разлику од Јељцина, Путин је православца који се држи верских обреда – и ту припадност он видно истиче. Током благослова Патријарха после његовог именовања за председника 7. маја 2000. године, овај је уверио председника *„да ће се Руска православна црква наћи непоколебљиво уз власт и Државу у свему што се тиче обнове отаџбине.“* Као одговор, Путин је уверавао Патријарха: за њега, *„један од фактора стабилизовања друштва Русије (росијског обшчествa)... јесте активност Руске православне цркве.“* У дужност Цркве спадаће *„огромни задатак духовног окупљања региона Русије после једног тако дугог периода без вере“*.⁴⁷

Да би осветлио своју православну веру, Путин редовно одлази у посете – „ходочашћа“ – старим манастирима земље. Тако се он обрео у августу 2001. у манастиру Соловки, значајном месту православне духовности Северне Русије, да би тамо сусрео Патријарха. У заједничкој молитви, пред камерама телевизије, они су уздизали похвалама миленијумске традиције руског православља. Напротив, уопште није долазило у обзир подсећање на први совјетски концентрациони логор, који је овде основао Лењин, нити на народ страдалника комунизма. На конференцији за штампу после молитве председника и Патријарха, Путин је изјавио: *„Већ вековима, наша земља је звана Светом Русијом, и то име пре свега садржи један дубоко моралан смисао. Тај појам подвлачи особиту улогу коју је Русија себи добровољно наметнула као чувар истинских хришћанских вредности... Без православне вере, без културе засноване на тој основи, Русија не би могла да постоји. Због*

47 Цитирао Gerd STRICKER, „Die Zusammenarbeit tragt gute Fruchte“, p. 1427.

тога, данас, када ми трагамо за моралним основама нашег живота, веома је важно и актуелно да се вратимо на ова полазишта.⁴⁸

Православље, које је један од најмаркантнијих идентитетских фактора на коме се гради „руска идеја“, служи такође као најчистији израз особености (*самобитност*) Русије. Ма какво било њихово политичко поље, сви актуелни дискурси подвлаче да је православна вероисповест симбол специфичног руског пута (и такође, за извесне средине, супротстављености између Русије и Запада). Према испитивањима јавног мњења која се редовно врше од деведесетих година, за велики део становништва појмовно „руски“ и „православни“ су поново синоними, као у доба званичне Цркве пре 1917. Свештеници тврде да овај идентитет постоји по праву.⁴⁹

Концепт *самобитности*, позајмљен од словенофила из XIX столећа, омогућује поново данас да се истури особена историјска вокација Русије и да се одреди њен национално-културни идентитет. Он се изражава специфично руским вредностима, попут *соборности* – смисао заједнице, чак колективизма – супротстављен индивидуализму и материјализму Запада. *Соборност* је била, у ствари, једна од главних категорија коју је добитник јелџиновског конкурса за „најбољу националну идеју“ развио у свом излагању насловљеном „Шест принципа успеха“: „Колективизам је наша национална особеност“, и ту се може прочитати да „он никако није баштина совјетског периода. Јер, живот у колективитету био је, у тешким условима наше климе, одлучујући метод за преживљавање.“⁵⁰

У једном другом доприносу „руској идеји“, Судаков тумачи једнако традицију колективизма (*соборност*) мноштвом народа који суживе у Русији; руско колективно биће (*бит*),

48 Према Agnieszka MONIAK – AZZOPARDI, „Le rôle de l’orthodoxie dans la formation de la nouvelle identité russe après 1982, рукопис једне докторске тезе, f. 72, белешка 165 (www.russian-orthodox-church.org.ru, 30. јануар 2002).

49 На пример, архисвештеник В. ПОДГОРНИЈ, у *Кубанские новости од 15. јула 1995.*

50 Гуриј СУДАКОВ, „Шест принципів рускости, или Когда в Росии појавитсја праздник Датскогo королевства?“, *Росијскаја газета*, од 17. септембра 1996, стр. 4.

рођено у особеним климатским условима, овде је „генетска навика“.⁵¹

Категорија за пример рускости (русства), *соборност* чини, са „руском идејом“, један од сатубова нове или старе „историозофије“ поменуте раније.

Овде се још реферишемо на Берђајева, за кога је „*руска идеја идеја комунитаризма (комунотарност) и братства међу људима и народима*“ – што је у супротности са „*германском идејом која је идеја моћи, доминације, силе*“.⁵²

„Еуроазијска идеја“ је једна нова „историозофска“ стратегија, рођена из тврдње о „*посебности руске историје и особености руске културе*“.⁵³

Ова идеологија коју је засновала руска емиграција двадесетих година игра данас веома важну улогу у расправама о руском идентитету. Особена мисија Русије састојала би се у уједињавању народа Азије и Европе у један државни и културни ентитет.⁵⁴

Данас је реч пре свега о томе да се поново развије у постсовјетском простору један изгубљени државни континуитет и да се рехабилитује, на философском и геополитичком плану, појам царства. Концепт „Русија-Еуразија“ је доброно допринео, у овој последњој деценији, развоју „цивилизацијског приступа“ (*цивилизациони подклад к историји*), који је супротстављен методу званом социо-економске формације, или структуре: цивилизацијски фактори чине реалну судбину народа. Русија је у томе сматрана за особену цивилизацију, која чини део универзалне цивилизације.⁵⁵ Али, еуроазијска перспектива служи такође као утук на понижење које се осетило уништавањем Совјетског савеза и сужавањем Русије на границе пре друге половине XVII столећа, које је за по-

51 Гуриј В. СУДАКОВ, „Својство беспокорној руској души“, *ibid.*, од 11. фебруара 1997, стр. 4.

52 Николај А. БЕРДЈАЕВ, *Рускаја идеја*.

53 Sergej HORUŽIJ, „Nicht nur Eurasiertum: drei Modelle russischer Geschichtsphilosophie im 20. Jahrhundert“, у *Russisches Denken im europäischen Dialog*, Maria Deppermann (ed.), Innsbruck – Wien, Studien Verlag, 1998, pp. 55- 65.

54 Видети тим поводом Marlène LARUELLE, *L'idéologie eurasiiste russe, ou comment penser l'empire*, Paris, L'Harmattan, 1999/

55 Видети Jutta SCHERRER, „Das zivilisatorische Paradigma im neuen russischen Geschichtsdanken“, у *Sprünge, Brüche, Brücken: Debatten zur politischen Kultur in Russland*, Martina Ritter & Barbara Wattendorf (eds.), Berlin, Duncker & Humblot, 2002, pp. 19 – 34.

следицу имало да од 1991. године 25 милиона Руса живи ван граница Русије, у „блиском иностранству“.⁵⁶

Бројни су они, у ових десет година, политиколози, филозофи, књижевници, културолози, који мобилишу „специфично руске“ вредности. Свакако, оне често служе као „одговор“ Западу, за који се сматра да отеловљује сирови материјализам. Али, још је важније готово очајничко трагање за „смилом“ које се очитује у овом разметању „рускошћу“. Реч је о бегу „уназад“, зато што се не уме суочавање са стварношћу. Бег у идеализовану прошлост, мит и митоизовану прошлост, зато што је готово непозната. „Руска идеја“, тако често мобилисана да би произвела патриотски консензус и том чињеницом консолидовање руског друштва јесте огледало једног идентитетског трагања, са више егзистенцијалистичким или есенцијалистичким него идеолошким конотацијама. То што политичари, а у последње време Путин, то користе у своје политичке циљеве – изградњу државног патриотизма (*государственный патриотизм*) – не чини још нову или стару „руску идеју“ новом државном идеологијом. Али толико дуго колико један конкретни пројекат будућности, или, као што то каже етнолог Валериј А. Тишков, „једна нова формула конструктивна за Русију“, која ће схватити њен национални проблем (*nation-building*),⁵⁷ неће угледати дана, „руска идеја“ ће наставити да пуни једну идентитетску функцију – „кад бољег нема“.

„Ко смо ми?“ и „Камо иде Русија?“ – „најрускија „питања која би заменила „Чија је грешка?“ (*Кто виноват?*) и „Шта да се ради?“ (*Что делат?*)⁵⁸ сачуваће дакле своју прикладност. Под „најужаснијом претњом“ (да би се „Русија сама изгубила“ недостатком идентитета,⁵⁹ та питања оставиће као претходно слободно поље свим врстама спекулација националног или патриотског реда, за коју ће „руска идеја“ служити не само као идеолошка „капа“ већ и једноставно ре-

56 Видети тим поводом наставак чланка о „историјском преживљавању“ Руса у „блиском иностранству“, који је *Литературнаја газета* објављивала под насловом „Рускиј вопрос“ у првој половини 2003. године.

57 Валериј Александрович ТИШКОВ, „Что ест’Росија? Перспективы нации – строитель’ства“, *Вопроси философии*, 49/2, 1995, стр. 3 – 18.

58 Видети белешку редакције часописа *Рубежи* (месечник партије Демократическаја ал’тернатива) 1/1, 1995, стр. 4, која помиње „најстрашнију претњу“ пред којом се налази Русија данас: претњу да се изгуби...

59 *Ibid.*

ференца за емоцију и евоцирање „*патоса историје*“.⁶⁰ У том смислу, значајно је да сваки трактат који се позитивно односи према „руској идеји“ не може да не помене истовремено чувену народну изреку коју је већ цитирао Тјучев: „*Русија не треба да се појми разумом*“.

*Превод са француског и белешка:
Зоран Петровић Пироћанац*

60 Видети Игор ЧУБАЈС, *От Руској идеи – к идее Новој Росии: как нам преодолет’ идејниј кризис*, Москва, Социал’наја зашчита, 1997 (2.изд.).

УДК: 327(73)

Примљено:

16. октобар 2008.

Прихваћено:

14. новембар 2008.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година IV, vol. 4

Број 1-3/2008.

стр. 99-108

Душан Николиш*

АМЕРИЧКА ТРАНЗИЦИЈА – КА НОВОМ МЕЂУНАРОДНОМ ПОРЕТКУ?

Резиме

Глобални, омамљујући талас обаманије запљуснуо је почетком новембра 2008. године Србију! Сама завршница америчких председничких избора („америчка изборна ноћ“) ванстандардно је политички обележена и готово идеолошки-пропагандно праћена у телевизијским масмедијима у Србији на такав начин као да се радило, и када се ради, о изборима у Србији и као да је телевизија тек тих дана као медиј ушла међу Србе: истоветни сценариј и сценографија претпоноћних и постпоноћних разговора, анализа, процена, предвиђања у студијима са учешћем неколицине истих (да ли и јединих у нас?) актера.

Кључне речи: Америка, избори, обаманија, светска криза, међународни поредак

Феномен Обама изазова и изазов пред Обамом

Амерички изборни финиш, тај медијско-политички новум, спонтано је, међу осталим, отворио суштинско и далекосежно питање: нису ли најновији председнички избори у САД, комерцијално-тржишним интересом домаћих масмедија и(ли) наметнутим спољним интересом, били, и можда постали, по први пут, и као преседан, „наши“ избори? За које,

* Научни саветник, Институт за европске студије, Београд

као да је било везано нескривено настојање да се подвуку под свест грађана као да је у питању нешто домаће, нешто што је део нас, као да се радило о изборима у Србији. Избори, у које се желело да будемо увучени као да се ради о нама: да навикамо, да се кладимо и гласамо (што је тзв. домицилна политичка елита, између осталог, и чинила у организацији Амбасаде САД у Београду). Да се, и дословце преко ноћи и током ноћ, људи са ових простора убеди да поверују у то да се ради о њима, о њиховим судбинама. Илити, да судбина и цивилизацијски хабитус Сједињених Држава треба да постану део нашег идентитета и постојања. Да сви треба помало да постанемо Американци! Американизација света – као глобализација! Као идентификација са САД или, барем, симпатија са овом силом и активно саучествовање у дељењу њене судбине.

Откуда, дакле, и одакле код актуелне власти и медија у Србији такав један изненадни и до тада непознати, незабележени домаћи „обама-помама“, плимски удар заноса и покушаја идентификације са изборима за председника у држави чији је глобални утицај познат, али која није једина, иако још увек најјача, глобална сила и са једним кандидатом за председника? Како то да таквог полета, на пример, није било пре четири године када је W обнављао свој мандат и када се чинило да су САД у самом апогеју своје планетарне свемоћи? (Пре осам година, у првом месецу еуфорије доласка на власт нове, петооктобарске опозиционе, власти, финансиране и обучене и од стране САД, главног агресора у рату против Београда и Србије 1999. године, то је могло бити прерано).

За лаике и површне експерте и за тзв. аналитичаре и посматраче америчке спољне, односно глобалне међународне, политике оваква запитаност и недоумица у погледу изненадне мегамедијске популарности „америчке изборне ноћи“ у домаћем политичком пропагандном телевизијском простору имају неког смисла, могу се и разумети. За оне сериозније, упућеније и искуством и знањем опскрбљене дубље познаваоце који себи, такође, постављају многа питања, „тајна“ је читљивија, одгонетљивија. Имајући пред собом најприоритетнији *константни и дугорочни историјски витални глобални национални интерес и циљ Сједињених Држава*, а он је од II светског рата – *очување водећег, или минимум суводећег, ста-*

туса и улоге владајуће глобалне суперсиле која „остатак“ света обликује војном, економско-финансијском, научно-технолошком, медијско-забавном и пропагандно-идеолошком силом према сопственим вредностима и потребама – САД, ма колико војно надмоћне или, како то понекад може изгледати, свемоћне у реализацији ове своје планетарне, цивилизацијске мисије, имају константну потребу за сталном подршком-потврдом, особито политичком, јавном, медијском, својој глобалној политици и својим војним акцијама и ратовима које воде широм света. Подршком у било ком виду. Макар и симболичном. (Војна подршка, узимајући у обзир њихову војну супериорност, за САД је од секундарног значаја.).

Потреба за подршком, као што је случај данас, експоненцијално се увећава и прераста у тихи вапај када се амалгимирају један већ изгубљени рат и једна доведена у питање темељна егзистенцијална филозофија система. САД нису могле, нити данас могу, да воде ратове, а још мање добитничке, без подршке политичких, идеолошких или ресурсних савезника и пријатеља, демократских или диктаторских, свеједно. При томе, посебну специфичну тежину и драгоценост за Сједињене Државе има подршка-потврда малих, од САД зависних и полувазалних земаља, дојучерашњих жртава ратне, агресорске милитаристичке међународне политике САД (познати феномен „идентификације са агресором“). Подршка великих савезника из натовско-трилатералне заједнице некадашњег „слободног света“ за САД је најважнија и подразумева се по себи.

Без такве обезбеђене трајне подршке, САД су биле, јесу и биле би у опасности да, као планетарни „светионик и бастион демократије“, буду доведене у везу са европским класичним тоталитаризмима и силама 20. века. Та опасност је била перманентно присутна реалност у свим већим ратовима које су САД водиле у последњих шездесет и три године од окончања II светског рата: у корејском и вијетнамском, који су се дешавали у епохи и у међународном поретку биполаризма и хладног рата са Совјетским Савезом; у првом Заливском рату против Ирака, у рату против Србије (СР Југославије) и у, данас актуелним, другом рату против Ирака и рату у Афганистану, у постбиполарној, постсовјетској ери америчког унипо-

ларизма која управо остаје за нама, као и у наступајућем добу новог мултиполаризма.

Новоизабрани шеф Сједињених Држава, Барак Хусеин Обама, пред собом има задатак и глобалну одговорност типа „немогуће мисије“. У извесном смислу, Барак Обама је „плебисцитарно“ изабрани планетарни лидер-демократа. По први пут у историји један амерички председнички кандидат је ентузијастички, „са надом“ у једне боље САД, „биран“ и од стране „остатка“ света. За спољну, тј. глобалну међународну политику САД он ће „одговарати“ својим бројним симпатизерима и „гласачима“ не само у САД већ и широм планете, у данас далеко распрострањенијем и комплекснијем „слободном свету“ од оног који је затекао Џон Кенеди 1960. године, када је ушао у Белу кућу. И Американци и свет желе да председника Обаму виде као лидера-миротворца и човека дијалога каквим се као кандидат представио. Засићење америчком политиком силе и унилатералним ратовима достигло је, изгледа, за САД и унутрашњу и међународну тачку критичне масе промене. Промене од ратова, агресија, интервенција, инвазија и окупација - ка дијалогу и стабилности.

Једноставно речено, „немогућа мисија“ новог америчког и „нашег“ председника САД могла би бити у настојању да, у демократском мултиполарном глобалном „окружењу“, премреженом старим и новијим критичним „луковима нестабилности и криза“, *задржи и унапреди доминантну глобалну лидерску позицију и улогу и ауторитет Америке као суперсиле за 21. век – без рата, војних интервенција и насиља „тврдом моћи“*. Да САД уведе у „транзицију“ – од рата ка дијалогу и демократском капацитету и ауторитету Сједињених Држава. Односно, да САД уведе у „транзицију“ - од ауторитета војне силе и ароганције ка сили и „ароганцији“ демократског ауторитета у светским односима. Својевремено, у јеку хладног рата, на почетку свога мандата, председник Кенеди је поставио за циљ – „нове границе“, „нове хоризонте“ (new frontiers) за „слободни свет“. Мисија новоизабраног председника Обаме, ако се између њих двојице жели правити нека аналогија, неупоредиво је тежа, сложенија и опаснија. Нада, реторички и декларативно тако присутна као слоган-водиља у његовој изборној кампањи, биће му, без сумње, и те како потребна у наступајућим годинама председниковања.

Најновији глобални поредак у настајању и САД

Слично „пробоју“ берлинског зида који се догодио крајем 1989. године, финансијско-кредитно-берзанска криза која у 2008. години из самог фундамента потреса и протреса Сједињене Америчке Државе а са њима и „остатак“ света, појава је и процес неупоредиво сложенији, дубљи, свеобухватнији и далекосежнији у погледу пресудних последица по међународне односе, глобални поредак и геополитику света од саме њене површинске, предоминантне економске „вулгарне“ појавности.

Прва асоцијативна поређења са великом економском друштвеном кризом у САД од 1929. године и надаље, која у овом тренутку и даље преовлађују у перцепцији и аналици, недовољна су, превазиђена и застарела. Тада, и све до крајем 1941. нису одлучиле да непосредно војно уђу у II светски рат (до 1943, кроз рат вођен са Јапаном на Пацифику) и у огољену, у Европи започету, глобалну битку за расподелу светске моћи и за овладавање светом, САД су биле само најјача привреда капиталистичког света, и света у целини, са успостављеним доминантним утицајем само у својој западној, „монроовској“ хемисфери, а војно, политички, дипломатски и обавештајно-безбедносно слабија и мање утицајна сила од „европских суперсила“ Британије, Немачке, Русије.

Данас, када се, као са „искреним“ одразом у огледалу драматично и немилосрдно суочавају са својим реалним, а не више само виртуелно-реалним, социјалним, финансијско-економским, па и војно-геополитичким бићем, САД су глобално свеprisутна суперсила за коју се до ових дана мислило да још није достигла своју крајњу тачку апогеја. Економско-финансијска криза америчког капиталистичког „постисторијског“, неолибералног, „постнеолибералног“, економског, и сасвим могуће, и друштвеног и политичког модела и система - који је последњих неколико деценија попримио унутрашња и међународна својства, карактер и димензије једног новог, демократског тоталитаризма, „беневоолентне глобалне демократске хегемоније“, униполарног, монополарног, унилатералног глобалног милитаристичког интервенционизма – *структурална* је и без сумње *тектонска*. Као таква, криза

није само америчка, већ је и криза светског капитализма (односно, глобалног, међународног капиталистичког поретка) каквог га данас познајемо. Како „централног“, капитализма тврдог језгра, тако и „периферијског“, који је од 1989. године, од „Горбачовљевских“ тектонских геополитичких, војно-безбедносних и идеолошко-политичких заокрета и промена, тако тријумфалистички наплавио Евро-РусоАзију, од Источног Берлина до Владивостока.

Криза која, међутим, само на први поглед супрафицијално делује из другог плана и која се само привидно може тумачити као „последница“, „исход“ прве, јесте – криза геополитичке, војне и политичке (све)моћи САД. Односно, свеобухватније речено, на делу је, *in vivo*, као у некој мега планетарној експерименталној реторти, урушавање готово две деценије трајућег глобалног постсовјетског, постгорбачовљевог, америчко(-натовског), униполарног међународног поредка. Поредка моћи који је почивао на постисторијској „победи“ САД и Запада демократије, људских права и либерално-тржишног фундаментализма над „комунизмом“ и „империјом зла“.

Таква једна урушавајућа, „унутрашња“, системска криза, криза одоздо, из епицентра, у таквим САД, тешко да ће моћи више да одржи у животу међународни поредак креиран и спровођен од стране САД и лојално подупиран од стране њених старих и нових савезника и поданика, првенствено из Европске уније и НАТО-а. Систем, и његов примордијални „духовни“ и цивилизацијски креатор и његова ударна агонална песница - начети додуше последњих година „убодима“ са светске мултиполарне „геополитичке, периферије“, (Путинова нова демократска капиталистичка Русија, социјалистичко-капиталистичка Кина, Индија, Иран, латиноамерички левичарско-социјалистички „пикадори“) – добили су главни, изгледа најозбиљнији, дуго очекиван матадорски удар који се тако „изненада“ („ненадана“ је била и „револуционарна“ Источна Европа 1989) и „пре времена“ догодио тамо где је то једино и било могуће, изнутра, из самог прегрејаног, ужереаног језгра свих језгара.

Вашингтонски новембарски самит 2008. новопроизведене и америчком светском кризом новоизнуђене Групе 20 (тј. 21, са накнадно позваном Шпанијом), симболично је означио

крај епохе униполаризма у глобалним међународним односима, оивичене последњом деценијом 20. и недовршеном првом деценијом 21. века. Од неприкосновеног, ни од кога изазиваног и оспориваног глобалног лидера и глобалног унилатералног „демократског хегемона“, Буш-Обамина администрација је на самиту пристала, по први пут у новијој историји, на статус Сједињених Држава као једног међу осталима и то у главном граду САД, у дојучерашњем новом Риму, епицентру светске моћи и глобализације.

Најјачи изазов и ударац Сједињеним Државама дошао је од њих самих, „одоздо“. Светска „приферија“ се приближила „центру“, освојила неке његове квартове и ексклузивне зоне, центар мора да их дели с њом а и да се у нечему повуче на периферију. Са драматичним унутрашњим тектонским слабљењем центра светске моћи, моћ се дисперзује, разлива, препушта плуралистичкој моћи „периферије“ која израђа, издиже се, надире и тражи своје место. Све утицајнија, нарастајућа „мултиполарна периферија“ и ослабљени али још увек моћни „униполарни, унилатерални центар“ долазе у нови „цивилизацијски“, новохеленистички додир – у анти-хантингтонски додир цивилизација.

Пред нашим очима формира се ово ново, „кризно“ глобално неуронско, стем-ћелијско, мултиполарно умрежавање, стапање (*merger*) – у нови мултиполарни плурализовани међународни поредак. Геополитички, па и у погледу војне моћи, он још није профилисан. У тој својој димензији он је и даље „стари“, из донедавне униполарне епохе међународних односа, и та његова архитектоника доћи ће на дневни ред на крају. У том смислу, нови плуралистички међународни политички поредак као да је „спорији“ и могао би бити постепенији од претходног, са мање изражених тектонских ломова. За релевантну нову геополитичку реорганизацију, „реконфигурацију“, биће му потребно време, учвршћење и сагласност око нових правила игре и новог односа снага.

Сједињене Државе и сви остали светски актери, укључујући и мале играче на планетарној мапи какви су и Србија и остали њени „уситњени“ ексјугословенски суседи, резидуи униполарне ере, биће суочене са релативно новим феноменима (или, пак, освеженим старим од којих су неки последњих година у настанку и наговештају) регионалних, макро, интра и трансконтиненталних, *интересних геополитичких, геоеко-*

номских, ресурсних и војних макро окупљања, организовања, коалиција, савеза, стапања и сл. на *ad hoc*, краткорочној или дугорочној, трајнијој основи. Биће то једна сложенија, динамичнија, поливалентна, мултиполарна констелација са већим бројем мањих самосталних или крупних, агрегираних центара глобалне моћи која ће од Сједињених Држава, као само једног од најснажнијих међу њима, захтевати максималну флексибилност и далеко већу политичку и дипломатску способност, мудрост и знање од оних којима су располагале у хладноратовско, детантско и новохладноратовско време биполаризма, тј. биполарне равнотеже моћи две суперсиле и њихових блокова, или, пак, у постсовјетско, „посткомунистичко“ време униполарне неравнотеже моћи, тј. „демократске, доброћудне, усређитељске хегемоније“ и доминације једне суперсиле и њене сачуване европске војно-политичке алијансе и супериорне позиције у Европи.

„Усређитељска униполарна хегемонија“ биће „демократизована“ – дисперзована, диверзификована, распоређена на *више макро центара-целина глобалне моћи* које ће, *volens-nolens*, морати да буду у релативно стабилној равнотежи која, као што је већ сугерисано, неће моћи да трпи блокирајуће-вето односе периферија-центар, изнад-испод, надређеност-подређеност и сл. Стожери око којих ће моћи да се формирају овакви *макро регионални-унутарконтинентални-трансконтинентални интересни (гео)политички, (гео)економско-ресурсни и војно-безбедносни „ентитети“*, или који ће те целине можда тежити да формирају и између себе, несумњиво су у овом тренутку већ од раније издиференциране силе из глобалне „премијер лиге“: *Кина, САД, Русија, ЕУ, Индија* (или, евентуално, понаособ, издвојена *Немачка*) и, евентуално, *Јапан*. Сви ови „стожери“ су, да се помене, војне нуклеарне (изузев Немачке и Јапана), ракетно-космичке (осим Немачке), силе и све се налазе међу првих десет привредно најмоћнијих држава света. Остале државе из Г-20(21), са још једним мањим бројем које нису биле позване, чиниле би други прстен актера.

На крају, оваква једна нова, флексибилна и пулсирајућа функционална структура глобалног поредка у међународним односима захтевала би и *нове заједничке универзалне светске институције, органе, тела и механизме* који би „сервисирали“ и олакшавали међусобну коегзистенцију и одржање целина и такву хармоничну расподелу постојећих ограни-

чених, или будућих новооткривених, виталних планетарних ресурса и остварених богатстава, у пропорцијалном интересу свих.

Dusan Nikolis
AMERICAN TRANSITION – CREATING A NEW INTERNATIONAL ORDER?

Summary

Global enticing wave of Obamania got into Serbia at beginning of November 2008! Finish of American presidential elections (“American electoral night”) was unusually politically marked and in an almost ideological-advertising manner followed by TV - mass media in Serbia, as if it was the word about Serbian elections. Also, it seemed as if only from this period Serbian television as the media started informing: there was the same script and setting prepared for the evening and after midnight talks, the analysis, estimation and making predictions in TV studios by same old (and the only one?) participants.

Key Words: America, elections, Obamania, world crisis, international order.

УДК: 327(497.11)

Примљено:
30. октобар 2008.

Прихваћено:
3. новембар 2008.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година IV, vol. 4

Број 1-3/2008.

стр. 109-124

Мирослав Ивановић*

БОРБА ЗА ЕВРОПУ

Резиме

Разматрамо питање шта значи борба за Европу у данашњој Срији. Одговор се креће у две равни: културној и политичкој. Показујемо да ми у културно-цивилизацијском смислу не припадамо Европи, то јест романо-германској цивилизацији. Ми смо засебна, словенско-византијска цивилизација. Политички интереси за улазак у ЕУ и НАТО не постоје. Осим губитка независности, територијалних губитака и даљег распада нације не можемо имати никакве користи. Економски интереси такође не могу бити гарантовани приступањем ЕУ. Актуелно стање, противно овим аналитичким констатацијама управо је супротно. Процеси евроинтеграције су достигли такав степен да је политичка и културна независност земље сведена на минимум, што је заправо стање окупације.

Кључнечерчи: словенска цивилизација, романо-германска цивилизација, политичке институције, Европска унија

Данас код нас као да постоји потпуни интелектуални и политички консензус када је реч о Европи. Уметници, писци, филозофи, научници, утркују се у свом истицању европејства, а једина признања која прижељкују јесу она која долазе споља, из Европе. Сваки и најмањи успех, било да је то објављена прича, постављена позоришна представа или објављен научни рад негде у Европи, преувеличава се до неслућених размера, као да је реч, у најмању руку, о Нобеловој

* Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд

награди. То што та дела тамо у Европи попуњавају провинцијални простор и налазе се на скали шесторазредних догађаја, овде нема значаја. И то што их тамо нико не узима претерано озбиљно, овде се не схвата или прећуткује. Довољна је магична реч “Европа” да изазове усхићење код наших медиокритета.

Да ли је суд Европе заиста “Страшни суд”, имамо ли ми права на свој поглед на ствари, или се морамо препустити том “страшном судилишту” на милост и немилост? Да ли смо ми незрела деца, закржљале јединке у развоју које вечно касне за Европљанима? То су питања на која је потребно одговорити када је реч о интелектуалним вредностима.

Још трагичније стоје ствари када је реч о политици, о политичкој судбини нашег народа. Нема ни једне организоване политичке силе, покрета или партије, која би се јавно супротстављала Европи, нашем прикључењу овој, никог ко би видео перспективу и могућност самосталног живота или живота у неком другом савезу, другој заједници. И овде као да постоји општи консензус. Да ли је заиста наш државни и народни живот немогућ без прикључења Европи, да ли је то прикључење добро или штетно за нас, да ли је оно ствар наше воље, може ли се избећи? То су друга питања на која би требало разумно одговорити ако хоћемо да добијемо смислено објашњење наше борбе за Европу.

И тако, Европу нико код нас не пориче, нико не доводи у питање сјај и величину ове цивилизације, нити ико сматра непожељним да се прикључимо овој надржави, заједници држава, Европској унији. Да ли то значи да је у питању ноторна истина, или је јавни консензус последица прераде свести, идеолошког лудила које је дошло на смену истрошеном марксизму?

Та општа гомила наших проевропејаца може се поделити у две класе. Једни који мрзе и поричу сваку вредност властитом народу, те улазак у Европу виде као избављење од сопствене самомржње, властитог комплекса ниже вредности. За њих је чињеница што још нисмо у Европи неподношљива, знак да смо је недостојни, или, још чешиће, да је то последица ретроградних политичких деловања која приписују својим стварним или умишљеним политичким противницима.

Другу класу чине они са више достојанства, али и са комплексом више вредности. И они не доводе Европу у питање, али сматрају да смо ми већи Европејци од тамо неких Немаца, Француза, Холанђана итд. Европа је рођена на Балкану, веле они, њени корени су у античкој Грчкој, наш средњи век је наставак античко-византијске традиције, те данашња Европа по свом европејству може само да се нама прикључи, а не ми њој. По њима, Европа ће то увидети и скрушено нас примити као себи равне; данашњи “неспоразуми” биће заборављени, европејство ће бити остварено у својој целини, без нас је оно недостатно, крње.

Довољно је рећи да су то две стране исте медаље, исте фалш-монете која прелази из руке у руку, из главе у главу, као највећа и најтрагичнија заблуда нашег времена, суноврат једног покољења без части и достојанства, без разумне вере у своје сопствене снаге. Ово покољење интелектуалаца и политичара својом сервилношћу пред Европом, својим активним учешћем у предаји наше судбине у европске руке, биће означено у далекој будућности као најодговорније за одрођавање и декаденцију српског народа. Али, и то само под условом да као народ опстанемо, јер ако нам се за неколико векова затре сваки траг, и ово покољење велеиздајника биће заборављено као да никада и није постојало. Да овакви сценарији нису пуке катастрофичке визије, учи нас историја. Када је Србија ушла (додуше невољно) у састав Отоманске империје и тамо провела готово пет векова, тај период је с правом означен као клиничка смрт народа, као период великог застоја у народном животу. С друге стране, бројна словенска популација која је чинила гро пруске државе потпуно је поништена током неколико векова. Њихова крв данас тече у немачким венама, али народног сећања ни имена више нема. Каква нас судбина чека у Европи, тешко је категорички одговорити. Размотрићемо, аналитички, различите аспекте ове наше борбе за Европу.

Културно–цивилизацијски аспект

Да ли ми припадамо по својој култури, карактеру цивилизације, Европи? Ово питање је старо, постављено је експлицитно у XIX веку од стране неколицине руских мислилаца¹,

1 О овоме сам и сам писао више пута, као у чланку “Ми нисмо Европа!”, а сада се доста тога може наћи у мојој књизи *Идеологија у доба велике прекретни-*

и на њега је одговорено негативно. Суштина одговора се своди на следеће: Европа представља романо-германску цивилизацију коју су створили народи ових двају племена, романских и германских. Словени не припадају овој цивилизацији већ чине властиту цивилизацију, словенско-византијску, баштине византизма као своје генеричко наслеђе. Чињеница што су Западни Словени, као и Словенци и Хрвати, примили католичку веру, те потом делимично и протестантску, није довољна улазница за романо-германску цивилизацију. Оно што јесте чињеница, то је, да Словени нису дали никакав значајан допринос овој цивилизацији.

Приближно од XVII века најраније, Словени преузимају од Европејаца, романо-германских народа, различите културне форме, у уметности, архитектури, музици итд. и почињу да стварају дајући тим формама властити садржај и уносећи елементе властитог народног живота у њих. На тај начин, ствара се синкретичка цивилизација што не значи да су Словени ушли у романо-германску, европску цивилизацију. Преношење културних форми је било присутно и раније. Европејци су, на пример, преузели током ренесансе многе форме од античког света, али нису постали део те, већ тада мртве цивилизације.

Већ пар векова упоредо постоје две велике цивилизације, европска и ова наша, словенска, упоредо, наравно, с другим великим светским цивилизацијама. Словени у XIX и XX веку показују завидан ниво културног уздицања и стваралачког полета. На Западу се осећа декаденција, трансформација класичне европске културе у други облик, који, следећи А. Зиновјева², можемо назвати развијеним западњаштвом. Данас се у Европи, на Западу уопште, развија нови тип цивилизације коме је класична европска цивилизација и култура у многим аспектима супротна, али он се развија управо међу

це. Позивао сам се, између осталог, и на најзначајније књиге руских мислилаца који су писали о овоме, то су пре свих, Н. Данилевски, *Русија и Европа*, К. Леонтјев, *Просечни Европејац, Византизам и Словенство*, те у XX веку, Н. Трубецки, *Европа и човечанство*. Ово су култне књиге које би требало да буду обавезна лектира у српским школама, али, како стоје ствари, бојим се да ће ускоро такве књиге бити законом забрањиване. Ово није тек још једна катастрофичка визија, то је реална политичка могућност.

2 Зиновјев А, *Запад*, „Наш дом“ Београд, 2002, нарочито поглавље “Запад и западно-европска цивилизација” и неколико ближих поглавља.

тим народима мењајући и њих саме. У култури се, на пример, напуштају класичне форме и поспешују се нови изражајни видови, нове технике, спектакли, квази сликарство, музика са елементима електронске музике итд. Са продирањем политичког утицаја у Источну Европу и на Балкан, почело је и пресађивање ових нових форми, с тенденцијом (и јасном намером) да се класична словенска уметност и народни живот измене.

Ако желимо да вреднујемо и супротставимо овом развијеном западњаштву класичне форме, не само наше цивилизације, већ и класичне европске, ја бих дао предност овим постојим. У том “савременом” изражавању запажамо психолошко сиромаштво, убогост, недаровитост под видом “новог”, све до отвореног пропагирања неморала и намерног рушења друштвених табуа.

Закључимо, словенско-византијска цивилизација се разликује од романо-германске цивилизације, како у њеном класичном облику, тако још више у њеном најновијем облику који се развија последњих пола века и који се сада, свим средствима, покушава пресадити и на словенско тле. Већ сама чињеница разлике ових двеју цивилизација јесте довољан разлог да не улазимо у Европу, да не напуштамо нашу цивилизацију и културу и преобраћамо се у нешто друго. Управо зато што то није наше, никада у озбиљним размерама, небројећи мали број појединаца, нећемо заузети пропорционално место у тој новој цивилизацији. То значи да ће Словени бити само етнички материјал за туђу културу, а у стратификацији европског друштва заузећемо, *eo ipso*, одговарајуће ниже слојеве друштва. Бићемо испод романо-германских народа, а изнад Рома, Турака и разних азијско-афричких дошљака, делећи са њима мануелне послове и партиципирајући у маскултури намењеној нижим слојевима. Да ли ми желимо такву судбину?

Политички аспект

Борба за Европу у политичком смислу има посебну предисторију у односу на словенске народе, па и нас. Европску унију као надржаву формирале су земље романо-германских народа. То уједињење није текло без отпора, а и данас

протиче у добро познатим противуречностима. Чињеница је, међутим, да њено језгро чине најмоћније западне државе Европе, Немачка, Француска и Велика Британија, у другом реду су Италија и Шпанија, па остале земље. После распуштања Варшавског пакта и других уговора између земаља Источноевропског блока, као и после разарања Југославије и Совјетског Савеза, приступило се поступном и селективном укључивању ових земаља у Европску унију, и паралелно у НАТО-пакт.

Формално ЕУ има тобоже своје критеријуме за пријем, од економских показатеља до политичког и државног уређења земаља будућих чланица. Но ти критеријуми су само кулиса на позорници, а тачније речено, чиста фарса. Пријем балтичких држава, те Румуније и Бугарске пре Хрватске, потом агенда кандидатуре за пријем земаља-патуљака као што су Македонија, Албанија, Црна Гора, а сад већ и Косова као тобоже независне државе, показују јасно да ти критеријуми не важе и да се пријем врши по закулиским мерилима која се базирају на геополитичким и стратешким интересима чврстог језгра западноевропских земаља и (!) САД. Нема бољег доказа да је толико хваљени правни карактер ових земаља заправо чисто изругивање праву када се ради о проширењу ЕУ.

ЕУ, као и свака империја не прима нове чланице, она их осваја! То што карактер освајања није видљив и бруталан као у време Римске империје, не мења суштину. Сада се осваја пропагандом, поткупљивањем, заузимањем медијског простора, економском колонизацијом и томе слично. Али ове методе нису тако нове по својој суштини како се чини на први поглед. И у ранијим вековима било је прикључивања и заузимања земаља без отвореног рата. С друге стране, добровољност приступа империји јесте идеал сваке империје, то је економичније и мање се ресурса троши. Но, и крвави ратови нису искључени ако је то потребно. На примеру бивше Југославије и рата НАТО-пакта против Србије, то је већ демонстрирано. Слично би могло следити и у Украјини, бојим се са непредвидивим последицама.

ЕУ прокламује тобожњу добровољност: “На вама је да одлучите, ми вам само дајемо шансу”, веле њихови демагози. Код нас се ствара представа да то што ми нисмо још

увек члан ЕУ јесте жалосна последица делатности бившег режима Слободана Милошевића. У стварности ствари стоје сасвим другачије. Одмах после 5. октобра и губитка власти тадашњег режима, европски емисари долазе масовно у Србију, и то као ревизори и контролори у свим министарствима. Противно томе што је законом јасно одређено да странци, то јест они који немају наше држављанство, не могу бити запослени у државним органима, ово се фактички десило и траје до данас. На тај начин ми смо већ под контролом ЕУ и тешко је проценити колико се државних одлука доноси под њиховим директним диктатом. Како сада ствари стоје, ми не можемо избећи судбину припајања ЕУ.

Прикључење неком савезу чак и у много безазленијој форми, подразумева крупне и одговорне одлуке владе, па и тако обухватне механизме као што је референдум. Својевремено се Шведска референдумом поделила на два дела и тако је створена Норвешка. У нашем случају се прикључење подразумева као свршена ствар. Никоме не пада на памет да “пита народ”, као да је то чињеница око које постоји консензус. Ако наравно до референдума дође, исход ми је унапред познат. Референдуми се проводе када је јавно мњење већ припремљено за пожељну одлуку. Ако се случајно догоди да референдум “не успе”, то јест да народ гласа супротно од оног што су архитекте ЕУ замислиле, онда се он понавља док народ не гласа “како је исправно,” као што је био случај у Данској.

Формално гледано, све партије које се залажу за присаједињење Србије ЕУ требало би забранити јер крше Устав и независност земље доводе у питање. У стварности, чули смо недавно претње са најузвишенијег места у парламенту да ће се предузети мере против свих који “спречавају европске интеграције Србије”. Пошто говорница није правник већ психијатар, можда објашњење треба тражити унутар ове друге бранше. Шта то заправо значи и како је то могуће спроводити можемо тек нагађати, но да је то могуће противно сваком праву, не сумњам.

Зашто би се постављало уопште питање о уласку Србије у ЕУ? Шта је довољан разлог да се покрене тако крупно политичко питање? Да ли је било уличних протеста и масовних захтева за улазак у ЕУ? Да ли је ЕУ поставила званично и формално ултиматум Србији? Када се овако поставе ства-

ри, онда је јасно да је цео проблем само фарса, у стварности све се закулисно решава по већ замишљеном и чврсто утврђеном, сценарију. У ово не треба сумњати ма како нас наши “научници” у друштвеним наукама убеђивали да је такво гледање “теорија завере” и “ксенофобија” тобоже дубоко усађена код Срба, а што су ови “научници” својим “непогрешивим” тестовима установили. Све је то бацање идеолошке прашине у очи са циљем да се оствари зацртани циљ.

У пропаганди која је споља наметнута, а сада је спроводи актуелна влада, као што су то и претходне владе чиниле већ дужи низ година у мањој или већој мери, прикључење се представља као нека врста “уласка у рај”, и то потрошачки! Никада се не говори о могућим лошим последицама. Прво, да ли је, када се једном већ уђе, могуће изаћи? Противно правној регулативи ЕУ, сумњам да би се то толерисало *освојеним* земљама, словенским, као и таквим као што су Румунија и Мађарска, на пример. Можда би се то дозволило Ирској или Португалији, они су њихови!

Затим, сматра се да само чланством у ЕУ можемо економски напредовати, то јест побољшати материјални положај државе и друштва, грађана. Случајеви великих економских криза, као што је садашња претња, нису контра пример за наше европејце. Мада би релативна неукљученост у економије западне заједнице могла бити брана сопственом економском краху, противно свакој логици ово се не прихвата. И даље се тврди да је спас у прикључењу – економском краху! Познато је да је Краљевина Југославија избегла економску кризу из 1929. године, будући да као претежно аграрна земља није била инволвирана у систем западних економија.

Не увиђа се да када једном уђемо у ЕУ, ми нећемо више имати механизме да изађемо из ширег друштвено-економског модела. Нећемо имати свој новац, нећемо моћи да дозирамо свој развој, нећемо моћи да мењамо законе који нам евентуално не одговарају. О напуштању стриктно либералног економског модела могуће је само сањати. Може постојати друштвени интерес, па чак може бити и консензуса да дође до ублажавања социјалних разлика, али то нам неће бити дозвољено – уласком у ЕУ добијамо обавезу да производимо богаташе и сиротињу! Ко има интерес да се енормне количине богатства слију у руке неколицине домаћих и страних богаташа – само та неколицина!

Код нас се ствара илузија да је довољно “прекопирати” европске законе и да ће се тиме решити готово сви проблеми, а друштво идеално регулисати. Не схвата се да закони нису никли на пустом месту већ су производ једне конкретне традиције и обичајности, као и одговор на конкретне проблемне друштва. Да ЕУ има много добрих закона који су и нама пригодни, није тајна, заиста није потребно измишљати рупу у саксији. Међутим, далеко да је све идеално. На пример, ЕУ има закон којим се прописује да плодови воћа који се продају у трговини морају бити уједначени, остали се бацају или искоришћавају евентуално на друге начине. После ове кризе, они намеравају да такав ирационалан закон промене, да би и сиромашни могли да се нахране. Далеко од тога, дакле, да су закони ЕУ савршени! Али, ако једном будемо обухваћени свим тим законима, бићемо затворени у дати модел. Шта тај модел гарантује? Једина сигурна гаранција је несамосталност нације и државе, све друго је под знаком питања.

Један важан моменат уласка свих бивших социјалистичких држава везан је за чланство у НАТО-у. И овде имамо хипокризију на највишем нивоу. У критеријумима за чланство у ЕУ није нигде наведено да је предуслов чланство у НАТО-пакту. Међутим, фактички то јесте био услов свим новопримљеним чланицама са Истока. Будући да је НАТО организација која има за првенствени циљ неутралисање Русије (раније СССР-а), а у идеалном случају њено уништење као државе, те уништење руског народа, поставља се најдубље морално и егзистенцијално питање за нас: Да ли ми треба да постанемо члан таквог савеза? Будући да су Руси и Русија наш историјски савезник, заштитник и братски народ, што је више него пријатељски, одговор је несумњив – никада! Међутим, код нас се или не схвата или прикрива овај злочиначки карактер НАТО-пакта против Русије. Са нестанком Русије са историјске сцене, врата светског господства САД и ЕУ би била широм отворена

И не само то. Чак и када не би постојао овако мрачан циљ, текућа пракса НАТО-а је довољна да нас одврати од учења. Као чланица овог пакта Србија би морала своје војнике да шаље широм света да гину за туђе интересе. Тим је чудније што се неке мисије већ одвијају (по свему судећи, засад учествујемо само као логистика), док се истовремено војска

слаби, деморализује, отворено се говори да неће бити употребљена у одбрани наше територије, а унутрашњим противницима евроинтеграције и натоинтеграције се отворено прети чак и у иступањима високих чиновца ВС. Поставља се питање под чијом је контролом наша Армија?

Актуелно стање евроинтеграције

Видели смо да ни са културолошког, ни са политичког аспекта нема основа за улазак Србије у ЕУ. Културно-цивилизацијски ми не припадамо Европи, а Европа је синоним за романо-германску цивилизацију, уколико пренебрегнемо географску чињеницу да се једно полуострво азијског копна назива континентом Европа. Да је овом полуострву неоправдано наденут помпезни назив “континента”, нема потребе истацати. Политичке штете од предавања своје судбине у туђе руке мора увек бити, поготову ако се та судбина предаје у руке политичком непријатељу.

Противно овим очигледним увидима, сведоци смо да се ово штетно деловање систематски проводи. Не без помоћи и диктата са једне стране, овај процес назван “евроинтеграцијом” системски се намеће. Започето је у сфери културе, пропаганде, идеолошке обраде мозга преко мас-медија, литературе, уметности, научне делатности, па се прешло на деловање и контролу наших институција, од правосуђа, војске, полиције, до парламента и владе.

У сфери пропаганде деловања су у тој мери масовна да су потребни томови књига да би се побројала. Пођимо од невероватне чињенице да се државни телевизијски канали најављују као “медијски јавни сервис *европске* Србије”. Замислите само тај ефекат на свест просечног човека ако је принуђен да ову поруку слуша сваки дан на десетине пута. Такво испирање мозга није забележено ни у најгорим тоталитарним системима ХХ века. Ко је дозволио да се ова пропаганда лаж, табоже тако наивна, бесомучно понавља? Како је могуће да на то не реагује ниједна влада (вероватно су све у овоме биле сагласне), не протестује чак ниједно удружење, ниједан интелектуалац од јавног угледа. Очекивали бисмо да бар “отац нације” скрене јавно пажњу да није пристајно да се тако представљамо јер *de facto* нисмо члан ЕУ. Ништа се од тога није догодило, консензус је постигнут! Да не говоримо

о емисијама као што су “Евронет” и сличнима које нас непрекидно извештавају како тај европски свет живи, дише, осећа, ради и умире. У исто време ни речи о Србима који су остали као таоци у Хрватској, готово ништа о Србима у Босни, да не говоримо о нашим сународницима у Албанији, Румунији, Мађарској? А имамо Министарство за дијаспору које додуше нешто ради, али недовољно одређено: понека репортажа уз помоћ овог Министарства о нашим у Аустралији, на Новом Зеланду, Папуи Новој Гвинеји....

Пропагандно деловање у прилог евроинтеграција се проводи дословно кроз све телевизијске куће, штампу и друга средства информисања. Оно се, природно, нарочито интензивно проводи преко ТВ-станица у власништву западног капитала. Ту и тамо појављује се и по нека радио или ТВ-станица која дозвољава и супротно мишљење, али оне су ретке, брзо се гасе и није јасно у чијем су власништву. Мислим да се оне формирају *ad hoc* да би се створио привид слободног друштва и да би се отворио “вентил” за многобројне незадовољнике. О пропаганди нећу више ништа рећи осим констатације да се систематски проводи, да је информациони простор под контролом евроинтегралиста 98 одсто, да су медији који то систематски проводе у рукама странаца барем 50 одсто, те да за другачије мишљење више нема места, осим у књигама и стручним часописима што апсолутно нема утицаја на масе.

Култура је важан сегмент преко кога се формира свест човека, чак и просечног, поготово у модерно доба масовне културе. Филм, позориште, телевизијске емисије данас стварају и формирају укус, преференције, вредности, па и предрасуде. Постоји култура елитистичка, за уски слој најобразованијих људи, и постоје подножја те културе, народна култура за широке слојеве народних маса. И једна и друга су стављене под контролу, нарочито када је реч о финансирању и популарисању производа културе.

Данас се као озбиљна дела представљају недаровите књиге, филмови, позоришне представе, само ако афирмишу вредности западњаштва или ниподаштавају националну традицију. Невероватан број медиокритета је заузео културни простор, као што су “књижевници” М. Видојковић, В. Арсенијевић, З. Тирић, Б. Србљановић и њима слични. Готово це-

локупна филмска индустрија већ готово две деценије прави филмове са тезом, изопачује стварност, представља наш народ у карикатуралном или изразито негативном светлу. То је поготово случај када је реч о ратној тематици деведесетих година прошлог века. Једини частан изузетак јесте режисер Е. Кустурица који је направио два ремек-дела, *Андерграунд* и *Живот је чудо*, обрађујући ову тематику без идеолошког набоја, не осуђујући стране у сукобу и не политизујући плитко. Говорим о делима филмских стваралаца која су задобила шири публицитет, немам увида у све што је створено, но за утицај у култури релевантно је оно што је доживело рецепцију.

Класичне изражајне форме све се више потискују и маргинализују, а њихово место заузимају којекакви мултимедијални пројекти, хепенинзи, спектакли, квази-изложбе итд. На овакве, дословно, бесмислице троше се огромне паре, док истински ствараоци углавном тешко преживљавају уколико већ нису доживели афирмацију и раније се материјално осигурали. Даровити млађи ствараоци на тај начин се гурају на странпутицу упропашћавајући и багателишући свој таленат. Врхови националне културе се тако подрезују, прерађују се поступно у форму где национални, и шире словенски, израз више неће бити препознатљив. Све ово је израз те опште борбе за Европу чије освајање ће заправо бити почетак смрти аутентичне нације и њене културе.

Што се тиче масовне културе, народне, она такође доживљава тешко изрођавање. Осим потпуног напуштања традиционалне културе, како фолклора, тако и народних рукотворина, те наивног сликарства, скулптуре итд. догађа се и својеврсна псеудоморфоза где се елементи традиционалне, такозване народне музике, задевају у европске форме, све до увођења елемената порнографије. Овакво изрођавање доприноси све већем одвајању од традиције и доноси један нови производ који ће стварати једног културног кентаура са главом Европејца и телом Србина. Срозавање традиционалне културе значи и срозавање традиционалних вредности. Уместо изражавања лепоте, стида, честитости, смерности, узвишености, јунаштва, племенитости итд. ове нове, назови народне форме, све више изражавају охолост, подлост, надменост, нискоост, притворност, конформизам, егоизам, бестидност, распуштеност и све друге замисливе негативне особине које се

уздижу у ранг пожељних вредности. Овако формирана јединка, вођена нискошћу и властитим егоизмом, постаје погодан објекат манипулације. Такве јединке постају поуздани конзументи свих бесмислених и безвредних производа који им се намећу, те назаинтересовани и неспособни браниоци општег националног добра које за њих више не постоји.

Ово је жалосни израз европеизације у култури који је припрема за политичку европеизацију, а он затим постаје још више оснажен и учвршћен таквом политиком – то је својеврсна дијалектика друштвених процеса. А како стоје ствари у политичкој сфери данас?

Од 2001. године Европљани се директно и активно мешају у наш политички живот и делују на владе. После одласка Милошевића са власти ствари су представљене тако, као да су они, Европљани, били непријатељи једног злог режима, а да против српског народа и државе немају ништа против. Међутим, ускоро се проводе масовне и лукаве закулисне операције са циљем одвајања Црне Горе од Србије, а потом и Космета. У случају Црне Горе евидентно је била активна улога Европљана, а припреме за одвајање трајале су готово две деценије. Потом је на ред дошло Косово и Метохија. Тај процес који је започет директно ратом НАТО-пакта против Југославије сада треба да добије коначну законску форму, ако је међународно право уопште могуће назвати правом.

Имали смисла евроитеграција Србије с гледишта заштите њених територијалних интереса? Европа је уз главну улогу САД, све учинила да што већи број исконско српских земаља припоји новоформираним државама Хрватској и Босни (у овој су Срби добили неку квазидржаву Републику Српску, што је опет мање зло од горег). Потом је одвојена Црна Гора што не треба посматрати као коначан процес стварања нове нације и засебне државе. Поновно уједињење би у повољним околностима било релативно лако. Проблем је у томе што те нове повољне околности никада неће настати унутар ЕУ!

Случај Космета је још тежи. ЕУ је преузела мисијом Еулекса контролу, такорећи потпуну, над овом нашом територијом. Крајњи циљ је да се Косово и Метохија под именом Косово предају Шиптарима, да се Срби што више иселе, те да се тај простор етнички очисти. За неколико деценија би се повезао с Албанијом у једну државу или европску регију,

свеједно, и тиме би се створио велики број малих, подједнако слабих држава које не би представљале никакав активан фактор у ЕУ. Геополитички простор Балкана би био потпуно потчињен моћнијим структурама ЕУ. И у овом случају повољног решења косметског проблема за нас нема унутар Европе. Противно овим очигледним замислима и реализацијама наша влада се и даље активно бори за Европу. Крајњи и милитантни евроинтегралисти на нашој политичкој сцени исправно истичу да је немогуће сачувати Космет и истовремено ући у Европу. Стога предлажу радикално решење – предају наше законите земље Шиптарима.

Ако су наше владе после 2001. године заиста искрено желеле да очувају Космет, њихова политика је морала бити антиевропска и антиамеричка. Ја овде говорим са становишта идеалне политике, а не такозване реал-политике која је саздана од ситних компромиса, обмана и самообмана, а проследице су обично горе од принципијелног вођења једне промишљене и доследне политике. На пример, било је потребно у више махова тражити у УН затварање незаконито успостављене америчке базе Бондстил. То никоме на памет није падало, а то је први услов ослобађања Космета од евроамеричке окупације. Наши политички односи са ЕУ и САД показују све знаке слабости, сервилности и крајње потчињености њиховој политичкој вољи. Ми имамо Канцеларију НАТО за информисање при Министарству одбране што Хрватска нема. То је јасан показатељ наше добре воље и пристанка да Американци у својству незваних гостију, то јест окупатора, остану на нашој земљи. Па још којекакви уговори о слободном проласку НАТО трупа преко територије Србије итд. све то даје крајње песимистичну слику о ставу наших влада према војном и политичком присуству ЕУ и САД на нашој земљи. Са становишта реалне политике поставља се питање да ли смо могли учинити нешто боље? На ово питање нећу одговарати, оно има хипотетички карактер.

Као што сам већ нагласио, на политичкој сцени Србије изгледа да је консензус о уласку Србије у ЕУ прећутно постигнут. Једина озбиљна политичка снага унутар затеченог стања парламентарне демократије која је показивала колико-толико евроскептицизам бије је СРС. Међутим, недавно се и она распала. Прве изјаве лидера који су се одвојили јасно

су ставиле до знања правац будуће политике: (1) евроинтеграције, (2) одустајање од исконско српских земаља. Другим речима, потпуна сагласност с политиком ЕУ и САД према нашим нерешеним проблемима. Колико се може видети у овом тренутку, следећи избори ће само потврдити да је свест маса већ обрађена у процесу потчињавања Европи и напуштању легитимних националних интереса. Ма какав исход био, чак и ако се донесе референдум о уласку Србије у ЕУ и НАТО, савест нам налаже да јасно саопштимо истину о последицама уласка у ове структуре. То интелектуално поштење може се срести и на Западу, премда све ређе. Сасвим је друго питање што изношење истине нема делотворног учинка без владања мас-медијама и другим ресурсима.

Дакле, општа капитулација пред Европом видљива је у култури, мас-медијима, промени стила живота, на политичкој сцени, у државним одлукама најодговорнијих људи, једном речју, она је тотална и свепрожимајућа. Какав закључак из свега овог можемо извући?

С обзиром на све наведене чињенице намеће се неизбежан закључак да је *Србија окупирана држава*. Премда се некоме може учинити да је овој закључак претеран, разлог може само лежати у неразумевању смисла окупације. Под окупацијом се обично подразумева присуство војних трупа на тлу поробљене државе, директна власт окупатора или марионетског режима који му служи. Али више од лингвистичких дефиниција представу окупације формирају приче или, у новије време, филмови и визуелне представе о таквом феномену. То су обично слике бодљикавих жица, контролних пунктова, полицијског часа, војника и официра по улицама и установама. То је нетачна представа, историја је нудила разне врсте окупација и потчињавања.

Суштина окупације се своди на следеће. Она се мери утицајем једне државе на матичну, и то с обзиром на правац развоја, доношења слободних политичких одлука, ступања у савезе с другим државама, утицаја на карактер и садржај културе, самостално управљање војском итд. Може се навести још читав низ аспеката државног живота који одређују слободу или окупираност једне државе и народа. По свим параметрима, поменути као и другим релевантним, Србија показује да више није слободна и самостална држава – она је

окупирана! Правац њеног политичког и културног развоја, њене државне одлуке доносе се у Вашингтону и Бриселу, а не у Београду.

Miroslav Ivanovic
BATTLE FOR EUROPE

Summary

In this text author analyzed what was the meaning of battle for Europe in Serbia today. Answer to this question is divided into two parts – cultural and political spheres. The author pointed out that in cultural and civilizational sense we don't belong to Roman-German civilization. We are a separate, Slavic-Byzantic civilization. There are no political interests for enrollment into the European Union and NATO. Loss of independence, territorial loss and further disintegration of nation taken apart, there is no any use whatsoever for it. Neither is fulfillment of economic interests guaranteed by enrollment into the European Union. In contrast to this conclusion of the analysis, actual state is quite a different one. Euro-integrative processes have reached such level that political and cultural independence of the state has been reduced to a minimum value and, in other words, it is equal condition to that of an occupied state.

Key Words: Slavic civilization, Roman-German civilization, political institutions, European Union

УДК: 32(4)''20''

Примљено:
16. октобар 2008.

Прихваћено:
20. новембар 2008.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година IV, vol. 4

Број 1-3/2008.

стр. 125-166

Милош Кнежевић

ГДЕ ЈЕ ЕВРОПА Европа је у европском мноштву

Резиме

На наизглед једноставно питање „где је Европа?“, аутор одговара да се Европа налази у европском мноштву. Вулгарна еврофилија заснива се на некритичком и догматском схватању да је „Европа“ једина спаситељка од свих транзиционих мука. Европа, међутим, није јединствена нити је једнозначна, о чему најбоље сведочи њена историјски формирана дводелност. Већи део Европе није у Европској унији, а ипак је једнако вредан и перспективан део Старог континента. Европесимисти не сумњају у Европу као такву, већ у Европску унију као један од могућих облика њеног јединства. Скептицизам према Европи Уније нарочито је раширен на Балкану, посебно у Србији. Сумња у Европу Уније заснива се на рђавом искуству европског експанзионизма и интервенционизма, и распиривању балканизма и балканизације. Ипак, Балкан је неизоставни део Европе, мада земље тзв. Западног Балкана још увек нису чланице Европске уније. И поред тога, немогуће је одрећи европски карактер Балкана јер су европски осећаји, расположење и менталитет дубоко унтрашње својство житеља полуострва. Стога би Европљани са Запада континента требало да уваже европску разноврсност и плурализам, поштујући све делове Европе укључујући и балканске просторе.

Кључне речи: Европа, Европска унија, еврофисија, еврофобија, Србија, Балкан, Русија

Привиђења европског провиђења

Провиђење на пролазницама историје омогућује спас у исходишту на крају збивања. Тако је казано у политичкој теологији изузећа од катастрофе. На концу европског повесног путошества могла би бити нека форма бесукобног саживота који обећава задовољно трајање и претрајавање. Тим више што је опасност од нуклеарног армагедона реална, и не само од њега. Да ли је, онда, Европска унија слатки плод континенталног провиђења и политичке промисли спаса? Да ли је јединствена Европа уверљива есхатолошка пројекција, или само једно у низу империјалних и постимперијалних привиђења спаса који са евроинтеграцијама надлази, и тек што није стигао?

I

1. Европа? “Нема проблема!”

Да ли се Европа Европске уније баш свима у Србији указује као провиђење или привиђење?! Провиђењем се доспева до спаса, а привиђење може да заведе у беспуће и убрза пропадање. Европа је (овог пута у облику Уније) опет осликана у оштром контрасту: као политичка извесност наше једине наде, или, пак, као сутон и омраченост нашег колективног идентитета.¹ У међувремену међумишљења, јарке метрополске светлости Европе Уније драшкају крмељаве очи овдашњег света.

Србија је жмиркајући заглавана, рекло би се подједнако, у Европу Уније и Америку. Балканска Србија као да жели да „постане Европа“ али и „Америка на Балкану“. Понекад се чини да ближа и слабија Европска унија заклања Америку, понекад да се од моћније и даље Америке не види немоћна Европа Уније. То значи да се делу грађана Србије Запад указује кроз различите америчке и европске наочари, али и њихову евроамеричку оптичку сливеност.

У свакодневној и сваковрсној стварности, међутим, Србима Европа Европске уније није само узвишени и преуздиг-

1 Кнежевић Милош, *Европа иза лимеса*, глава „Рефлекси европског лика“, поглавље „Европски идентитет“, стр. 145-156, Слободна књига, Београд, 2001.

нути идеал него и приземно тежак и дубоко укопан, у много видова неразрешен проблем. Исказано кроз живи парадокс: у много чему проблематичан идеал!? Можда противречан и „подељен“ идеал у који једни, несвесни противречности, слепо верују, док га други, опхрвани европским супротности-ма и настраностима, може бити, доживљавају као крупну европску обману.²

Примећујући да је Швајцарска у ЕУ била позвана да уђе одозго, „ишчекивана као галија крцата златом“, Слободан Деспот иронично констатује: „Србија одоздо цима скуте једне заједнице која је сматра неотесаном нацијом са кривицом геноцида, са разрушеном економијом и великом потребом за субвенцијама. Србија је у положају Дизнијегвог пса који стоји на киши и покуњено гребе о капију газде који га је пребио и отерао. Чак иако постоји рачун (углавном новчани) да се кроз ту капију ушуња, поданички став званичне Србије не олакшава пролаз. Још је горе дејство те реторике на народ ове земље: играјући свеукупну будућност нације на ту једну карту, она предаје судбину народа у туђе руке и ставља га у положај понизног ишчекивања неког хипотетичког чуда.“³

Сладак или чемеран, свеједно, непропитана и непромишљена Европа је тек делимичан и сипљив идеал у који се или идеализаторски и поданички верује или, сасвим неидеално сумња. Шта, уосталом, вреди Овидијев савет из „Метаморфоза“, да се не губи време на мољакање: *Nec tempora perde precando*. Јер, Европа за коју се моли уједно је и Европа која се мољака. Проевропске молитве и европска мољакања одавно су помешана. Уз нарушавање достојанства, мољакање је, наравно, огроман губитак времена. Уз то, јављају се и здравствени пробелми јер у оба случаја страдају колена на којима се клечи.

2. Вулгарно еврољубље

Љубав може бити племенита, али и вулгарна. Овдашње еврољубље у много чему испољава изненађујуће вулгарне и примитивне облике. Курс беспризивне вере у Европу засни-

2 О томе је некоћ надахнуто и луцидно писао Драгош Калајић у књизи *Издана Европа*, Југославија публик, Београд, 1994.

3 Деспот Слободан, „Страх од Запада“, интервју, месечник *Геополитика*, стр. 13, бр. 28, 25. септембар 2008.

ва се на страхопоштовању и вери у њену валуту. Европа се пречесто своди на евре, па еврољубивост има примарно новчано и изведено политичко и културно значење.

Овдашњи еврољуби су, дакле, двоструки заљубљеници: мање у утешитељну апстракцију Европе, а више у бодрешу купопродајну конкретност њене јаке монете! За њих је Европа за „цепну употребу“, врховна богиња куповне и потрошне моћи. Они верују само у ону богату Европу Уније која „доноси дарове“ и финансијски издашно помаже осиромашену Србију, и пре уласка у чланство Уније омогућује претприступницима да користе претприступне фондове.⁴

Еврољуби су „велики Западњаци“ и евроатлантисти. Они све предности дају сутону, „заласку“, а не „изласку сунца“.⁵ Ево шта препоручује једна од службеница назочене идеје „србијанског евроатлантизма“: „Србијанске елите одговор на изазов времена морају утемељити у новој мобилизацијској паридгми, у етици одговорности рационално одбацујући лажну дилему: Косово или Европа. Србија треба елите спремне да отворе евроатлантско, а затворе поглавље стварних и метафизичких битака са светом, Србија треба елите које не генеришу замрзнуте конфликте са евроатлантском заједницом.“⁶

Еврољуби су, такође, прегрејене европске патриоте које, у поређењу са љубављу према Бриселу, не хају одвише за земљу порекла и бивања. Континенталне космополите без завичаја у Европи, као каруселу збланутих трошација, препознају само премаз потиснутих идентитета. Они не знају за Сенекину поуку да је грехота штетити отаџбини јер се тако штети грађанину који је део отаџбине.

Књижевник Момо Капор је описао ту врсту провинцијалних типова: „...који су се данас поставили у улоге процени-

4 Технологија европске финансијске помоћи Србији је нормативно, процедурално и институционално компликована. О стазама и богазама који воде до европског капитала, видети: Лазаревић Гордана, „Програмирање и коришћење претприступних фондова ЕУ“, *Изазови европских интеграција, Часопис за право и економију европских интеграција*, стр. 83-96, бр.1, 2008, „Службени гласник“, Београд, 2008.

5 Ковачевић Душан, *20 српских подела*, глава „Друга подела: происточни или прозападни“, поглавље „Да ли је лепши излазак или залазак сунца“, стр. 27-29, Компанија Новости – НИИ, 2008

6 Кресоја Снежана, „Косово у паралелној димензији стварности, месечник *Република*, стр. 25, бр. 426-427, 12-30. април, 2008.

теља да ли је неко за Запад или за мрачни Исток, и који нас немилосрдно и без могућности жалбе распоређују на једну или другу страну. Они добијају ситниш за подршку и похвале од европских политичара, који, опет, одлучују хоће ли нас примити или неће у тај свет благостања и обиља. (...) Они су представници Европе за којом чезнемо. Хавијер Солана, Оли Рен, чиновници сиво-жутих лица, сувих као хартије које потписују. Јесу ли то Европејци?⁷

У „спаситељну“ и „дародајну“ Европу Уније еврољубиво се верује, чак и онда када вера и поверење мањкају и међу њеним чланицама. Управо тада, у комичној дискрепанци тамошње „сумње“ и овдашње „евро-вере“ у Европу, мисионарски се оглашавају пискутави „Европејци“ са периферије, у комичним облицима предкандидатске малодушности и подаништва. При свему, снисходљиво еврољубље савремених еврофоричара није битно друкчије од пређашњих, добро познатих облика рајетинског менталитета и удвориштва.⁸

О недостојном подаништву и слугерањском понашању, такође, говори и пише књижевник Милован Данојлић: „Део политичке елите понаша се удворички а и код једног дела интелигенције оживео је рајетински синдром. И то је страшније од војног пораза. Ако нисмо у стању да се одупремо надмоћном непријатељу и да га истерамо из нашег поседа, могли бисмо му бар дати на знање да га мрзимо. Не разумем како је могуће пријатељевање са онима који су нас јуче бомбардовали. Поред слободарских тежњи, код нас је увек била јака и она друга тенденција, традиција сарадње са окупатором.“⁹

3. „Европа“ као пасворд избављења

У опасним тешкоћама трага се за избављењем. Транзиционим земљама на Балкану „бекство у Европу“ чини се као

7 Капор Мома, „Кафе Европа. Размишљања доконог шетача“, недељник *НИИ*, стр. 42, 23. октобар 2008.

8 Јовановић Бојан, *Пркос и инат. Етнопсихолошке студије*, глава „Удвориштво и удворичко понашање“, поглавље „Удворички прагматизам“, стр. 192-193, Завод за уџбенике, Београд, 2008.

9 Данојлић Милован, „У загрљају са непријатељем“, недељник *Печат*, стр. 51, бр. 29, 12. септембар 2008, интервју, разговарао Горан Козић. Консултовати, такође, две више него поучне књиге: Поповић Никола, *Корени колаборационизма*, Војно издавачки и новински центар, Београд, 1991; Божовић Бранислав, *Београд под комесарском управом 1941. године*, Институт за савремену историју, Београд, 1998.

спас из сваковрсних невоља заосталости. Одатле у проевропском мњењу, очекивано, превладавају вишеструке идеализације и слављења Европе Уније. Новоевропско као новојеузитско гелсо: *Ad maiorem Europa gloriam!* Или *За што већу славу европску!*

„Европа“ се доживљава као поуздана тачка ослонца, „сигурна кућа“, молитвена поштапалица, субјект податног обожавања, милостива богаташица која ће на наш скрушено громки вапај широкогрудо дрешити кесу.¹⁰

Цитирајмо поново књижевника Данојлића који је опазио ту рђаву склоност: „Европа је у нашем владајућем политичком жаргону постала чаробна формула за решење свих проблема, шарена звечка којом се маше испред носа лаковерних и неупућених. Гурамо се у ослабљену Европу, са ужасно високим трошковима живота, са порастом броја сиромашних и милионском армијом незапослених, у Европу која је због нерешеног уставног статуса, одложила пријем нових чланова на неодређено време, а ми наш улазак оручујемо недељама и месецима, од једне до друге изборне кампање.“¹¹

Реците Европа. Само, реците Европа! “Европа“ је много помињана реч-лозинка за „излазак из транзиционе пустиње“ и улазак у интегрисани „европски рај“. Она је пасворд избављења из „неевропске беде, али и најснажнији опијат изнемоглих полу-Европљана. Мантрата и само мантрата, јер напослетку можда нешто и буде, можда највећи згодитак: Европа у неограниченом времену и неизмерној количини. Рецимо прва потише, а онда све гласније и гласније понављајмо: Европа, Европа, Европа..., да би у једном магновеном часу били спасени!

Томаж Мастнак је уочио да се неуморним позивањем на Европу храбримо и испуњавамо „вером“: „Чак и збркана и јефтина мисао постаје значајна и неопозива чим је означе као ‘европску’. Кад се неко или нешто похвали, похваљеној ствари или особи ласка се да је на ‘европском нивоу’. Кад

10 Као карактеристичан пример малодушног „реализма“ у сагледавању економско-финансијског односа Србије према Европској унији, може да послужи краћи интервју Драгана Ђуричина, једног од бројних економиста причекно-почекног типа, под насловом „Србији је потребна помоћ ЕУ“, недељеник *Време*, стр. 27, 13. новембар 2008.

11 Данојлић Милован, „У загрљају са непријатељем“, недељеник *Печат*, стр. 49, бр. 29, 12. септембар 2008, интервју, разговарао Горан Козић.

некога желимо да прогањамо, одрећи ћемо му ‘европскост’. Кад политичари желе да припрете свом противнику, упозоре га да његово деловање удаљава од ‘Европе’ наш јадни народ и ову несрећну земљу.¹²

Али, не прете баш сви Европом. У друкчијем и супротном европском мњењу превладавају бројна демистификована ЕУ. *Евроидолатрија* и *еврокритцизам* су антиподи у оквирима сумарне европске идеологије. Српским (да ли и „србијанским“?) Србима се супротстављају нарочити политички клонови, пред Бриселом погнуто постројено канцеларијско и медијско људство Евро-Срба.¹³

За чудо, чак и унутрашње оспоравање Уније спада у сплет европских идеологија. То се догађа стога што се духовни и предметни однос према „божанској“ Европи исказује као највиши, изнад кога може бити још само однос према Америци као американичном свету и Свету у који, „гутајући“ га, спада и Америка.¹⁴

4. Порозна празнина историје

Европа Уније све мање трпи критике. Еуфорични и еврофилични, те идолатријски односи према Европи, са Америком у трансатлантској позадини, очекивано, не претпостављају било какву критику европског и евроамеричког феномена, а поготово њихове, само на први поглед, неразлучне сродности. Европа Уније и Америка се доживљавају као мања и већа „половина“ истог евроамеричког, тј. евроатлантског света.

Сагледавања правог стања ствари достиже се, међутим, и изван стега текућег европског култизма. Тако, на пример, луцидни филозоф Милан Брдар сматра да је Европа, пошто је заменила пропалу утопију, наследила њену функцију, здигнувши западни фактицитет на степен утопије „најбољег мо-

12 Матнак Томаж, *Европа: историја политичког појма*, глава „Ново европско једноумље“, стр. 13, Центар за медије и комуникације - Београдски круг, Београд, 2007.

13 Антонић Слободан, *Срби и „Евро-Срби“*. *Расправе о нацији и политици*, глава „Срби и ‘Евро-Срби’“, стр. 147-150, „Чигоја“ штампа, Београд, 2007.

14 Милетић Андреј, *Национални интерес у америчкој теорији међународних односа*, “Савремена администрација”, Београд, 1978; такође, Молнар Томас, *Американонологија - тријумф једног планетарног модела*, Источник - СКЦ, Нови Сад - Београд, 1996.

гућег света“: „Као што смо пет деценија били несрећни што Запад није у социјализму као ми“, вели Брдар, „сада смо несрећни што не живимо као они. Тако је фиксирана перспектива ‘превреднавања свих вредности’. Источни свет се срозава на ниво безвредног и достојног још само ‘нихилистичког уништења’. Сада постсоцијалистичко стање није достојно чак ни кућних љубимаца, о човеку да не говоримо.“¹⁵

Узнемирени „кућни љубимци“ са евротранзиционог Истока се, међутим, не мире са золоолошком дефиницијом свог политичког бивства. Насупрот томе, они са разлогом сумњају у красоте призора евроамеричке моћи. Управо на „празном месту историје“ формирана су опрезнија и критичкија становишта према америчкој омнипотенцији.¹⁶ Француз Пјер Конеза је запазио како се амерички унилатерализам, успостављен после 1991, нагло развио до неслућених размера: „Моћ Вашингтона превазилази границе које се обично повезују са класичним суверенитетом и шири се на читаву планету. Овај унилатерализам јесте унилатерализам једне планетарне силе која своје постојање и понашање оправдава сакрализованом партикуларизмом и ‘радикалним демократским месијанизмом’.“

С друге стране, неамерички и *антиамерички европеизам* полази од замисли аутентичне, од Америке сасвим независне Европе – Европе као богатства у оплођујућим разликама.¹⁷ Реалност такве, потенцијално самосвојне Европе читава се с ове стране, а не с оне стране Атлантика. Циљ Европљана предочене европске оријентације је *деамериканизовање Европе*. Европеизам тог типа се ослања на ону Европу континенталног Запада која се, у неодеголовској интонацији,

15 Брдар Милан, *Филозофија у Дишановом писоару. Постмодерни пресек XX-вековне филозофије*, глава „Источна Европа: парергонална празнина“, стр. 138, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2002.

16 Конеза Пјер, „А шта ако су Сједињене Државе највећи ризик за Европу?“, *Le Monde diplomatique*, издање на српском језику, стр. 12, бр. 30, април 2008.

17 На питање шта је аутентична Европа, Мила Алечковић Николић даје један од могућих одговора: „То је Европа јединства у различитостима, континент богатства и мноштва путева у полифонијско заједништво и слободу разлика, нека врста Лајбницевог ‘демократске’ монадологије. Европа организације или саборности, хоризонтале или вертикале, финансијске или политичке демократије, религиозне пастве или лаика, левичара или десничара.“ Алечковић Николић Мила, *Ко? То прича о Европи?* глава „Некад, архетип“, стр. 224, “Ogpheus”, Нови Сад, 2005.

протеже „од Атлантика до Урала“. Уздиже се и заговара Европа која се супротставља америчком политичком и културном империјализму и геополитичкој хегемонији.¹⁸

5. Покорица евродогматизма

Понеком овдашњем еврољубу се Европска унија причињава као сочно језгро иза тврде љуске Великог обећања. Понеком се ЕУ на хоризонту очекивања указује као неосвојива Тврђава или Замак подигнутих покретних мостова. У сваком случају Европа Уније се помаља као неприступачна и удаљена појава у омаглици неостварених жудњи.

Могући критички однос према Европи Уније међу ојађеним предкандидатима ипак одступа пред навалом проевропских осећања. Реч је о својеврсном екстремизовању идеолошких и политичких становишта. Идеја јединствене Европе се апсолутизује у беспоговорно верујући идеал. Проевропска аксиоматика Уније, нужношћу свог канонског устројства, искључује релативизовања, неповерење и неверицу.

Идеологија Европе као да обухвата све могуће идеолошке назоре. Тако се идеја Европе исказује као идеја свих идеја – *европска панидеја*, а европска идеологија као надидеологија Европе - *европска панидеологија*.

Процес европске идеологизације и индоктринизације је уочио Слободан Деспот, који сматра да Унија има врло тврд и репресиван идеолошки апарат разгранат по свим институцијама, од обданишта до судова и војске. „У данашњем свету не видим ниједног другог примера таквог инвестирања у идеологију“, вели Деспот и наставља „У Унији се проповеда идеологија заснована на догматици људских права и ниподаштавању сопствених корена. Једна од последица те идеологије јесте тотално разоружавање пред исламском имиграцијом и фактичко пристајање на скору замену структуре становништва, вера и цивилизационог профила континента.“¹⁹

Насупрот *еврокултизму*, критички однос према Европи Уније полази од потребе разгртања предрасуда и оповргавања најтврђе савремене идеолошке догме: Европе у коју се не

18 У Србији је проевропски антиамериканизам задобио специфичне облике. Најчешћа су оспоравања америчке културе и, наравно, америчке војне, економске и политичке хегемоније. О томе, на пример: Калајић Драгош, *Америчко зло*, БИГЗ, Београд, 1993.

19 Деспот Слободан, „Страх од Запада“, интервју, месечник *Геополитика*, стр. 13, бр. 28, 25. септембар 2008.

сумња – Европе у коју не сме да се сумња! Еврокритицизам, у ствари, раствара идеолошки и политички *евродогматизам*. Еврокритицизам као антидогматизам не признаје апсолутну важност идеала *Европе изван сваке сумње*.

Еврокритичари нису антиевропљани, они не критикују Европу остајући лежерно изван њене унионистичке појаве, већ то чине продором у унутрашњост и деловањем изнутра, похрањивањем разједајуће сумње у саму појаву Уније. Такав критички приступ се, такође, ослања на битно европску склоност ка трансцендентној критици.

Европесимисти и јесу Европљани по томе што су утемељени на критичкој скепси. Јер, тамо где је Европа у правом смислу, тамо су Европљани неограничене љубопитљивости, однеговане радозналости и разложне сумње у привидно безузрочну појавност онога што Европа јесте или није. Европа Уније није, дабоме, безгрешно зачета већ је настала у загрљају и спајању фундаменталних интереса Запада.

6. Упитни европски номос

Европа је одиста најјача када се пита!?! Не само када је други питају и запитују, јер су сигурни у веродостојност и истинитост њених одговора, него и када се самопропитује, јер не верује до краја у непобитност властитих замисли. Двоструком упитношћу Европа је кроз миленијуме увеличала себе у очима других. Пружала је универзалне одговоре у времену када је у пуној мери репрезентовала Свет; када се пропитивала шта уистину значи свету; када је стварно била у средишту Света.

Промишљањем и проверама у пракси превладава се сумња у корену знања. Конкретна сумња се надилази, док ненамирена склоност ка сумњању остаје. Еврокритичари, као *еврореалисти*, не сумњају да је самопропитујућа и самозачудна сумња у темељу и надграђу европске цивилизације и културе. Свесни су ненадмашних особина европског духа које су претходне векове светске историје чиниле евроцентричним.²⁰ Радознали око крајњег исхода европске „Одисеје“, оно у шта дубоко сумњају тиче се идеолошки импостиране и политички спровођене несумњивости евроунионистичке замисли.

20 Кнежевић Милош, *Моћ Запада, Нова стара Европа*, прва књига, поглавље „Европа није само Европска унија“, стр. 265-266, „Мали Немо“, Панчево, 2005.

Замисао „јединствене Европе“ јесте битно европска, она свакако није досетка изваневропљана, Африканаца, Аустралијанаца или Јужноамериканца, на пример. Али, калкулативне технике и технологије спровођења интеграције упадљиво су идеолошке и политичке. Одатле се критика идеала и циљева телеологије евроинтегризма неизбежно усмерава на лабилне идеолошке и политичке аспекте зло/воље интегратора према дезинтегрисаним и интегрисаним субјектима са периферије, на „листи чекања“ за кандидатуру и чланство.

Европски *номос*, базиран на *фисису* континента, и јесте *номос* стога што тог јединства нема. А према савременим препорукама, требало би да га буде онда и онако како је „прописано“, чак и по цену понижења. Милан Брдар се кроз метафору Балкана као евро-пишаонице, учтивије речено „европског писоара“, чуди: „Треба, дакле, да мирно посматрамо како нас Запад претвара у писоар и, штавише, да у тој радњи саучествујемо са ентузијазмом. Више не треба да пишемо о Западу, јер је његова нормативност саморазумљива; не треба да пишемо ни о себи – јер је наша безвредност такође саморазумљива. Једино је преостало да трпимо писање по нама и да се томе придружимо, тако што ћемо сами упражњавати радње писања – по себи. (То се у домаћој варијанти зове ‘самозаписивање’!)”²¹

У логици и логији идеала европског јединства садржани су: нехармонична историјска конкретност и тежње хармонизовања, све до утопијског стадијума непротивречне и бесконфликтне Европе, изван и преко сукобних супротности њених конститутивних делова.

7. Близаначке невоље Европе

Проблем настаје зато што Европа Уније не уважава рођеног брата близанца – словенску Европу на истоку Старог континента. Она му не признаје истородност и понаша се као да није одрастала и сазрела са њим, штавише, као да га никада није добро упознала, стога што то никада није стварно хтела.

21 Брдар Милан, *Филозофија у Дишановом писоару. Постмодерни пресек XX-вековне филозофије*, глава „Иронија солидарности или како се пије из Дишанове Шоље?“, стр. 204, Издавачка кљижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци – Нови Сад, 2002.

Јер, она – гламурозна Европа - интенционално хоће да буде сама и само Европа. Одиста, савремена Унија Европе је посебно колективизовани интеграциони пројекат, закриљујуће наднет над идеологизованом европском општошћу. Европа Уније је слободна заробљеница плуралног идентитета, јер робује у ланцима идеје да изван свог удружења нема друге Европе. А има!²²

Европа је уистину компонента или моменат опште свести Европљана. Многи у Европи одиста желе једну Европу! Али, једну Европу не желе баш сви ни на њеном Западу, а поготову на Истоку. Тиме што многи желе једно, потребно је пропитати да ли је то „једно“ истоветно у жељама свих. Или се „једна Европа“ испољава тек као јединство које садржи мноштво разлика?

Свакако, европска разноврсност делује и тешко се може потрти.²³ Ма колико био реторички реалан и наметљив, европски сингулар је одатле тек хипотетички. Европска жеља једнине и јединства је, дакле, делимична и противречна. Штавише, мишљења о јединственом лику европског идентитета су подељена.²⁴

Да би се какво-такво стање мира и просперитета, изван супротности и противречности темељног интеграционог покрива напослетку досегло, потребно је оно што у овом европском часу изостаје: уважавање и признавање богатства разлика у несавладивој партикуларности предиспонираној на европску синтезу другачијег типа. Уколико би се оно десило, означило би само европску самосвест о генетичкој истородности која се еволуцијом диверсификовала у различите облике европског испољавања. Та свест данас међу евроинтеграционистима изостаје.

22 Кнежевић Милош, *Моћ Запада, Нова стара Европа*, прва књига, поглавље „Европа није само Европска унија“, стр. 265-266, „Мали Немо“, Панчево, 2005.

23 О томе: Judd Tony, *Postwar. A History of Europe Since 1945*, chapter „The Varieties of Europe“, pp. 749-777, Pimlico, London, 2007.

24 Филозоф Миле Савић сматра да у оквиру сваке културе, укључујући и европску, постоје несводиве посебности. „Што се Европе тиче, не постоји неки заједнички принцип порекла који утемељује Европу. С обзиром на порекло, њен идентитет открива се као један неизван, нејасан и противречан појам, јер су елементи њеног порекла разнородни.“ Савић Миле, *Ванредно стање*, глава „Уместо увода: рам за скицу“, стр. 25, „Филип Вишњић“, Београд, 1999.

8. Укрштени европски снови

Спавач сања, будан сањари. Многи уснули Европљани сањају Европу, али су, по свему судећи, њихови снови различити. Једни би да што дуже сањају умилне европске снове, док би други што пре да се пробуде и расане од кошмара који су их спопали.

Велико је, чак, питање да ли је иста Европа предмет њихових снова? Не само да се разликују сањарије пробуђених Европљана него се, како то обично бива, не подударају ни европски сан и европска јава.

Нису сви који верују у будућност Европске уније по логичком аутоматизму еврооптимисти, нити су сви они који верују у то да Европска унија нема будућност европесимисти. Ствар је, наравно, компликованија.

Заживелом Унијом се, заправо, смера максимално гео/политичко поопштавање континенталне величине Европе која још није достигнута. Поопштавање је политички задато стога што се општост Европе не исказује непосредно и саморазумљиво као општост већ остварена у историјској и гео/политичкој реалности него кроз пробирљива идеал-лошка футуризовања онога што би тек требало да се оствари.

По сценаријима и рецептурама европске будућности, права Европа би тек требало да задеси Европљане када се исцеде европски партикуларизми. То је она употпуњена и усавршена, максимално протегнута и побољшана Унија Европе.

У међувремену, индикативно нејединствена Европа и нормативна, ка јединству усмерена Европа су кондиционално размакнуте онолико колико су размакнуте и неподударне укупна европска стварност и жеља да се она поправи и побољша. Проблем настаје у амбијенту у коме је видљиво да Европу желе да поправе и побољшају и еврооптимисти и европесимисти.

9. Еврооптимизам и европесимизам

Да ли вера у сваком случају претпоставља оптимизам или је, пак, вера израз животног песимизма? Када се у нешто верује, можда је вера рођена у из очаја? Или је управо настањак вере јасан доказ да је очај неверице превладан! У сваком случају, у Европу Уније се или верује или не верује.

Практиковани начини побољшања Европе се, међутим, не подударају. Јер, аспекти европесимизма и еврооптимизма су помешани. Док једни еврооптимистички верују у Европу, али и у Унију Европе, други, такође европтимистички, не прихватају могућност разлике вере у Европу као такву, и поверења у Унију Европе. За њих је реч о истоветној вери у аутентичан и идентичан субјект – *Европу као Европску унију*.

Исто се односи и на еврооптимистичке квалификације европесимизма. Мерило је оно у шта се сумња или не сумња. Еврооптимисти не сумњају већ полажу наду у Европу Уније. Али, ни европесимисти, свакако, не сумњају у Европу у целини него у њену унионистичку делимичност. Тоталну сумњу у Европу у облику Уније, али и у ону узван Уније, исказују *евронихилисти којих*, по свему судећи, има најмање.

С друге стране, ни поменути еврооптимисти нису лишени европесимистичких натруха јер сумњају и не верују у Европу другачију од Европске уније. За њих су европесимисти, фрустрирани реметиоци и кваритељи „европског сна“. Штавише, еврооптимисти у европесимистима, често препознају само побуњенике, анархисте и терористе који ометају изградњу „заједничке европске куће“. Очигледно је да су еврооптимизам и европесимизам укрштени и у извесним случајевима помешани ставови.

II

10. Балкан (не)остварен у Европи

Идеал означава образац чијом циљаном испуном може да се постигне спокојство, задовољство и срећа или, прозаично речно, остваре дугорочно важни интереси. Интереси се усклађују са идеалима, постоје интереси који исходе из идеала, као и идеали саткани од хармонизованих интереса. Интереси се, међутим, могу заступати и остваривати неидеално, противречно и супротно, тј. невезано са било каквим идеалима.

Политички идеали су променљиви и вазда релативни. Балкан је мало коме животни или политички идеал, а Европа много коме јесте. Балкан се, у главном, не идеализује, шта-

више, Балкан је свикли предмет покуде, нарочито незгодни менталитет Балканаца.²⁵

Од Балкана Балканци не праве мистерију какву, иначе, радо праве, а онда препознају Европљани. Оно што не разумеју на Балкану, они проглашавају ирационалним и тајном.

Рђави политички имиџ савременог Балкана је плод историјске еволуције. Прошловековна балаканизација подударила се са пропадањем комунизма и разлагањем источно-европских земаља. Тако је исходила претпоставка да је Балкан природно предиспониран за сваковрсна разарања, ратове и деобе.

С друге стране, Европа Уније се међу Балканцима доживљава много бољом него што јесте. У Србији је Европа надвисила Балкан. Штавише, Европа је постала узвишени балкански идеал. Зар је потребно рећи да се у Европској унији страше *балканизма* и *балканизације* као негативног испољења балканских ресентимана на свом простору.

Ако баш и нема страха, оно свакако има прегршти предрасуда, нерасположења и неспоразума у односу ЕУ према том делу Европе.²⁶

II. Где је Балкан?

Шаљиво речено, *Балкан* је на *Балканском полуострву* које је у *Југоисточној Европи*. Ко је и шта је на чему и у чему, применом бабушка-ефекта, можда и није толико георграфски битно, када балканско припадање и неприпадање не би дефинисала политика. Како ствари стоје, не бити на Балкану је данас изузетна предност, док је пребивање на Балкану озбиљна физичка и ментална мана. О „балканском хендикепу“ је, дакле, реч.

Какав је данашњи положај Балкана? Где је данас Балкан, знатно је лакше рећи у ослонцу на географију него на политику и геополитику.²⁷ Да ли је Балкан децентриран, скрајнут

25 Тога су свесни и домаћи истраживачи етнопсихологије Балканаца. Видети: Јовановић Бојан, *Карактер као судбина. Студије из етнопсихологије*, глава „Тамне црте балканског менталитета“, стр. 91-100, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“ - Краљево, Краљево, 2002.

26 Бусек Ерхард, *Отворена капија ка истоку. Велика шанса за Европу*, глава „Балкан - неспоразум“, стр. 96-100, “Клио”, Београд, 2007.

27 О томе: Суботић Милан, „Русија између Европе и Азије – цивилизацијске границе и идентитет“, део „Европа и Балкан“, стр. 132-133, зборник *Границе*, уредник Божић Јакшић, Форум за етничке односе, Београд, 1997.

на периферију европског копна. Или, можда подељен према локалним, балканским странама света? Или је као предкандидатски (полу)свет изгубљен у времену и фатално затурен негде између светова, култура и цивилизација?²⁸ Или је, већ хомогенизовани и глобализовани, Европи истолики Балкан, „дубоки“ или „површни“ кандидат“ у кратком или дугом чекању за улазак, велики политички и економски савез?

Један од пажљивијих посматрача балканских не/прилика је уочио: „Брисел сматра да се на Балкану историја зауставила или да се вратила уназад. Да је ова регија нека врста индијанског резервата, слика и прилика како смо изгледали пре шездесет година, пре него што је процес европских интеграција успоставио мир у западним крајевима континента.“²⁹

Да ли је управо Европа велика утажитељица потреба преображених у јаке интересе неостварених Балканаца? Да ли се Балкан остварује у Европи, а ова (у излизаној реторичкој фигури) повратно и са закашњењем на њему? Како се догодило да се Европа „исели“ са Балкана?

Правник Радослав Стојановић сматра да је Балкан истиснут из Европе зато што је у биполарној подели био дуго одсечен, пре свега сукобом на линији Исток-Запад, чиме је био изолован за развој сарадње са севером Европе. „Та изолација је доринела да се Балкан нађе само на линији Запад-Југоисток, и обрнуто. Те линије су биле линије сукоба тако да је Балкан остајао по страни од развојних процеса на западу и северу Европе. Због тога је Балкан и постао ‘Балкан’, а не део Европе.“³⁰

12. Спирала завичајне блискости

Где би уопште могао да буде завичај до на месту рођења; на месту настанка, одрастања и зрења. Завичај твори обlike постојања, он се уноси у интимне осећаје и духовност, у њима незаборавно пребива. Завичајност је пулсирајуће обељежје идентитета.

28 Кнежевић Милош, *Европа иза лимеса*, глава „Балкан између светова“, стр. 7-37, „Слободна књига“, Београд, 2001.

29 Гентилини Фернандо, *Недокучиви Балкан. Сентиментално путовање од Приштине до Брисела*, глава „Балкан виђен из угла Брисела“, поглавље „Балканска ‘црна рупа’“, поглавље „Балканска ‘црна рупа’“, стр. 47-48, „Хиспериаеда“, Београд, 2008.

30 Радослав, *Спољна политика Европске уније*, глава „Геополитичке одреднице Балкана у садашњем тренутку“ стр. 86, „Досије“, Београд, година.

Пре него што смо у Европи - као двојној источно/запад-ној целини - у Европи смо као у четвореном бићу. У трећем делу европског бивства зрачи нација и држава којој припадамо, а у четвртном месту рођења, порекла и живота. У сваком смо завичајном делу и на сваком размереном месту рођени и бивамо, али на различите начине блискости и даљине, малине и величине. Нико отаџбину не воли зато што је велика него зато што је његова, казао је Сенека.

Ми јесмо европски Источњаци и глобални Западњаци, као што смо етнонационално и политички Срби, и у Србији. Али смо такође Шумадинци, Сремци, Златиборци, Београђани, Крајишници, Црногорци... Ко то може да оспори, а да не поремети и повреди целину изграђеног колективног и индивидуалног идентитета?

Може ли се бити пре Европљанин него Француз, Немац или Србин? Може ли се пре бити Западњак него Шпанац, Италијан или Грк? Може ли се, напослетку, бити ишта пре од темељних идентитетних обележја која гради завичај у просторној и временској елипси духовне блискости?

Негација завичаја је номадска узалудност променљивог места-без места. Савремени опслужни номадизам капитала у профитном ковитлању заснован је на устумараној нервози пропутовања кроз свет схваћен као туристичка дестинација. Уместо завичајне онтологије услеђује обезавичајена туризмологија. Сви без предаха путују ка одредишту, да нико не би допутовао у исходиште.

13. Балканско почело Европе

Еропа је тамо где је почела. Зашто је толико постиђујуће што је Европа зачета баш на Балкану?! И у кошмарној пустоши може да буде завичај, или бар подсећање на то да је некада био. Кошмарни Балкан је управо оличење неугашених геополитичких супротности и политичких противречности Европе.³¹ Оно што важи за аутентичну Европу мноштва и множине, још интензивније важи за Балканско полуострво.

31 О томе: Шушић Славољуб, *Балкански геополитички кошмар*, "Војна књига", Београд, 1995, посебно, глава „Геополитички положај Балкана - општи поглед“, стр. 21-81, „Балкан у стратегијама светских центара моћи“, стр. 147-205.

Европа је заправо почела умножавањем са Балкана. Балкан је почело Европе.³²

Сумња у аутентичну Европу је и сумња у истински Балкан, тачније речено; ко сумња у могућност европске интеграције Балкана, сумња и у истинску могућност интеграције Европе.

„Предхармонска Европа“ је, дакле, двоструки субјект/објект сумње и несумњање – поверења и вере.³³ И то је парадокс који изазива и искушава. Европа се веома давно раширила са Балкана на остатак континента. Није реч само о старој Грчкој, тој ненадмашној колевки свеколиког европског искуства, а потом Риму или Византији, него и ономе што је далеко старије: о освиту Европе у Лепенском виру³⁴ и винчанској култури.³⁵

Европско, дакле, није изненадна културализујућа сила, накнадно придошла у балканско културно ништавило. Европа се родила на Балкану, под другим именом полуострва, додуше. Балкан је одатле европски завичај, несумњива адреса рођења европског духа.

Али свест о редоследу европског рођења, одрастања и зрења одавно је изгубљена. Стално европско гуркање и одгуривање Балкана од суштине своје миленијумске „уљуђености“ није производ наших дана. Непревладана дистинкција Европе и Балкана стара је више векова.

Европско одмицање од Балкана се није десило неопажено већ у тутњави подвајајуће историје. Тако су се промолили у свему несразмерни близанци: Европа и Балкан. И управо та балканско/европска дихотомија могла би да буде почетно стање многих недоумица.³⁶ Евробалканска разлика, преобра-

32 О томе: *Catena mundi - српска хроника на „светским веригама“*, Ибарске новости-Матица Срба исељеника, Краљево-Београд, 1992, приредио Предраг Драгић-Кијук. Такође: Стојановић Трајан, *Балканска цивилизација*, Центар за геопоетику, Београд, 1995.

33 Јовановић Бојан, „Предхармонска Европа“, стр. 191-197, *Србија и Европа*, зборник, приредио Милош Кнежевић, ДКСГ, Београд, 1996.

34 О томе: Срејовић Драгослав, *Искусва прошлости*, приредио Видојко Јовић, глава „Култура Лепенског вира“, стр. 81-91, и „Кад смо били културно средиште света“, стр. 115-141, „Арс либри“, Приштина, 2000.

35 Срејовић Драгослав, *Огледи о древној уметности*, приредио Видојко Јовић, глава „Винча у млађе камено доба. Уметност и религија“, стр. 203-226, СКЗ, Београд, 1998.

36 Философ Милорад Беланчић недоумицу евро/балканског односа изражава овим речима: „Да ли је то кључ решења наше (балканске) енигме: како оп-

жена у континентално/регионалну супротност, побуђује на испитивање места појаве мањег у већем и већег у мањем, али и учешћа или изостанка Балкана у европском културном појму и политичкој појавности.³⁷

14. Где је Европа?

Куд се деде Еуропа? Да се митска Еуропа није затурила у епској Јевропи? Ако „наша“ Јевропа није на Балкану, где је уопште „њихова“ Европа?³⁸ Зар ико довољно разуман и обавештен може да се пита где је Европа? Зашто не погледа карту, атлас, глобус, сателитску пројекцију на екрану?

Европљани би требало да знају где је њихов континент; да га не траже тамо где није, да га пронађу тамо где јесте. Европа, уосталом, није затурена већ свима видљива и на располагању. Место Европе на карти света се од вајкада зна, или се бар тако мисли. Европа је тамо где је одувек била, штавише, она је то место сама себи изабрала. Европа је одиста битна физичка датост, али и духовни избор, задатост осећаја и ума!

Запажено је европско протезање, разазнаје се: „Та Европа и Евроазија тежиште су великог Гуливеровог тела, на чијим деловима леже Африка и Аустралија. Негде на евроазијској пети налази се Балкан, односно Србија.“³⁹

Из Европе на Балкану је одређена Европа према себи и другима, али и други према глобалном месту Европе. Континентална свест је рођена у Европи. Европа је, дакле, патос и патетика – Стари континент. Најстарије одређење Европе дато је у Грчкој и та рана, античка дефиниција обухвата прву

стати у Европи и као Европа? Није ли можда сувише једноставно рећи – да би смо били други Балкан, морамо бити, најпре, друга Европа.“ Беланчић Милорад, *Европа на Балкану*, глава „Европа и ми“, стр. 144, Радио Б 92 Београдски круг, Београд, 1998.

37 Самарцић Слободан, *Аргументи за Србију*, Политичке и уставне расправе, глава „Да ли је Балкан европски регион?“, стр. 51-68, Центар за унапређење правних студија, Београд, 2001.

38 Гентилини Фернандо, *Недокучени Балкан. Сентиментално путовање од Приштине до Брисела*, глава „Дуж граница: Европа, Балкан, Бели Град“, поглавља „Географске и духовне границе Европе“ и „Где почиње Балкан“, стр. 123-131, Хиспериаеду, Београд, 2008.

39 Алечковић Николић Мила, *Ко? То прича о Европи?* глава „Европа ритера, потомци витезова“, стр. 74, “Orpheus”, Нови Сад, 2005.

самосвесну европску појаву. *Прва Европа* смештена је на Балкану.⁴⁰ Европа је освојена на Балкану.⁴¹

Одатле запитаност где је Европа, није упит несналажљивих и необавештених људи. Топос је битан за препознавање. Место на коме је и које запрема европско биће жудње не може бити неодређено. Макар и овлашно, корисно је знати где се све распостире Европа, шта дотиче а шта не дотиче у свом протезању.

15. Унутрашњи осећај Европе

Нема контрадикције, нити таутологије у формулацији међунаслова; познато је да сећај увек мора бити унутрашњи. Можда има површних и магловитих осећаја, спољашњих свакако нема. Када кажемо „унутрашњи осећај Европе“, мислимо на осећај проживљености који поседују они житељи континента који се сматрају у свему и по свему Европљанима.

Метафорички изречено, то би била инхерентна Европа која се као животно искуство носи у себи, независно од споља наметаних пропозиција европскости и евроликости. Европа је очигледно *фисис* који је спољашњим физичкогеографским својствима доступан сваковрсним спознајама. Али, Европа је и законитост европских народа, појава отворених могућности која утиче на свест људи, која је живи садржај те свести. Европа је, дакле и нешто изграђено изнутра, као унутрашње здање *европског сензибилитета и менталитета*.

Књижевник Момо Капор је нутрину европског осећаја у Срба изразио речима: „Непоправљиви смо део Европе изнутра, а не само да се налазимо усред ње, и то чак није могла ни сама Европа да убије у нама бомбардујући нас пуних седамдесет и осам дана и ноћи.“⁴²

Европа различито бива и избива у сваком Европљанину. Јер, окрену ли се себи, угледаће Европу у себи самима; уколико погледе баце у даљину, опет ће им се указати нека

40 Кнежевић Милош, *Моћ Запада, Нова стара Европа*, прва књига, поглавље „Грчка као прва Европа“, стр. 29-36, „Мали Немо“, Панчево, 2005.

41 О томе: Гавела Бранко, *Предања и знања о старом Балкану*, Нолит, Београд, 1978; Будимир Милан, „Балкански корени европске писмености“, *Хеликон – зборник студија, есеја и уметничке прозе*, стр. 39-60, „Нолит“, Београд, 1981; Стојановић Трајан, *Балканска цивилизација*, Центар за геопоетику, Београд, 1995.

42 Капор Момо, „Кафе Европа. Размишљање доконог шетача“, недељник *НИН*, стр. 42, 23.10.2008.

друга Европа. Да ли баш у свему и толико другачија да би могло да се каже „друга“ Европа? Или, можда само, фактографски и неутрално, она Европа која окружује Србију!

Европа је, дакле, делу овдашњег, такође *европског света*, истакнути идеал. На то указује еврољубиво мњење. Идеализацију Европе подстрекује део политичке елите, Европу ужурбано идеализују медији, на топле емоције дела грађана према Европи указују нагнута истраживања и анкете. Укратко, Европа је, као „будућа млада“, субјект заљубљености земаља у транзицији.⁴³

У идеал се, наравно, не сумња, па се ни идеал Европе (као такве) ничим не доводи у питање. То се не чини ни када се Европа указује поливалентно и контрадикторно, Јанусовим лицем, рошаво, можда и грубо, кроз многе неразрешене неодоумице и питања без уверљивих одговора.

16. Европа у европском мноштву

Европа је шума са много врста дрвећа, али и жбуња, пузавица и маховине. У разасутом мноштву се прикрива подељена европска једнина. Географски гледано Европа је једна; геополитички гледано Европа није јединствена, што значи да није испољена у једнини.

Географску очигледност европске једнине, скоро са свих страна окупане морима и океанима, релативизује европска геополитичка множина. Чак и онда када се политички настоји на јединству и једнини Европе, као противтежа у противсмеру се указује њена другачија, дакле друга појава или појам.

Географска и геополитичка појава Европе се не подударују, и из те неподударности испољавају се бар две стварне и могуће Европе:

- 1) Европа која припада читавом континенту – Европа у географској, историјској, културној и црквено/верској целини, и
- 2) Европа на западном делу континента – део Европе који је у политичкој и институционалној својини Европске уније.

43 Димитријевић Војин, *Силажење с ума*, глава „Српске љубави и мржње према Европи“, стр. 15-30, Фабрика књига, Београд, 2006.

Историјско и континентално припадање Европи и чланство у Европској унији није нити икада може да буде исто!

Но, ни на оба дела европског тла, западном и источном, не влада потпуно и безличено јединство. И на западу и на истоку Европе указују се многи културни и историјски, те национални и државни видови њеног испољавања. Европски Запад или Западна Европа, у себе укључује западну Европу (у ужем смислу), јужну, северну и средњу и централну Европу. С друге стране, европски исток или Источна Европа састављена је од Белорусије, Украјине и Русије.

Србија је на европском југоистоку, на Балканском полуострву или Балкану. Србија не припада Западној Европи у ужем смислу, нити је по географском положају на европском Истоку. Географски положај европске Србије се не може изменити - она је ту где је - али се може ускладити очигледност географског положаја са властитим геополитичким интересима.⁴⁴

Из претходно изложеног исходи да припадање Европи, као очигледној географској, али и сложеној културној и историјској појави, не мора обавезно да се своди на припадање Европској унији, те да постоје и друге стварне и могуће форме европског испољавања, изван актуелног и свеприсутног евроунионизма.

17. Оживљавање древног обрасца

У Европи се бије битка за статус нај-Европљанина. Тега да је при стратегији поистовећивања Европске уније са Европом у целини, тешко бити пуноправни Европљанин а не бити у Европској унији, упућује на присећање на сличан проблем из античког раздобља стварања Европе.

Рана дистинкција између уљуђених грађана (и робова) унутар грчких полиса и варвара изван полиса, те пуноправних Римљана унутар Римског царства (*cives*) и варвара изван Империје, преобликована је кроз миленијуме европске историје. Територијалну демаркацију цивилизованих држава

44 Али, ни географска очигледност укореењеног положаја Србије изгледа да није довољна, па је потребно присетити се бар две ствари. Прва се тиче историјских догађаја из времена осамнаестог века у коме су се Срби масовно пресељавали у Русију, док се друга односи на не тако давну изјаву једног овдашњег политичара, да ће: „Србија бити демократска, макар у њој више и не буду живели Срби!

од нецивилизованих простора изван заштићене територије пратила је одсечна разлика у политичком и правном статусу оних који су пуноправни житељи државе и странаца затечених у држави, или с оне стране државне границе.

Образац правног подвајања, на софистиковани начин додуше, није напуштен ни до данас. Неки елементи древног обрасца могу се разазнати у дискриминаторном односу органа Европске уније према грађанима из (пред)кандидатских земаља на неучлањеном ободу континента.

Западно/источна дистинкција је утемељивала Европу на западу и Европу као Запад кроз миленијуме светске историје.⁴⁵ Противисточна компонента западноевропског идентитета је историјски варијала од грчког супротстављања источњачкој Персији, преко византијског, тј. хришћанског и православног сучељавања са оријенталном Турском,⁴⁶ све до западноевропског ривалства и насртљивости према Русији, схваћеној у политичким и империјалним обрисима пост-Византије.⁴⁷

18. Сновиђења пост-Византије

У умовима геостратега и хроностратега, историчара и постисторичара, теоретичара и менаџера теоријске робе свакакве врсте, умножавају се привиђења негдашњих царстава. На берзи историјских аналогичности расту и падају цене акција старе Грчке, Рима у доба принципата, монголских кагана и Џингис кана, Константина и Јустинијана, Карла Великог и Пипина Малог, Наполеоновог европског царства, Паневропе Трећег рајха, САД, Стаљиновог СССР-а, Европске уније...

Траже се и проналазе историјска наликовања садашњих мегасила и постимперија, са некадашњим државама неумерених и оспорених амбиција. Применом историјских аналогичности објашњава се и прориче судбина савремених држава и нација. Изузетак не чине ни мала Србија ни велика Русија. Њима

45 Романо Серђо, *Европа – историја једне идеје. Од Царства до уније*, глава „Рађање Западне Европе“, стр. 41-45, ИП „Филип Вишњић“ – ЈП “Службени гласник”, Београд, 2008.

46 О српској компоненти борбе са Турском као исламском империјом, видети: Зиројевић Олга, *Србија под турском влашћу 1459-1804*, Српски генаолошки центар, Београд, 2007.

47 Романо Серђо, наведено дело, глава „Повратак византијске Европе“, стр. 93-95.

је поодавно пронађена историјска аналогија, оне су препознате као баштине малог и великог, али подједнако опаког византизма.

Док се Русија из пера западних аутора „клевеће“ као расколнички „Трећи Рим“ и дословна наследница нестале Византије (која је пропадала читав миленијум), дотле се Србија сагледава као пример земље у којој је оживотворен рђави словенско/византијски политички, црквени и културни амалгам.⁴⁸ Локална варијација препознатог византизма односи се, за чудо, мање на Грке а више на Србе, као „заточенике“ византијске политичке, културне и црквене баштине у јужно-словенском свету.⁴⁹

Разнолики, унутрашњи или спољашњи, ближи или даљи, бољи или гори византијски Исток је, дакле, био мера Запада, његов стари контрапојам и њему супротна историјска, културна и цивилизацијска појава. Разнолики и расколни Исток је, такође, геополитички феномен који је Европу Запада побуђивао на аутоидентификовање и аутентификовање, размирице и сучељавања, сукобе и ратове.

У модерном добу су западноевропске колонијалне Империје свој однос према европском Истоку испољавале кроз агресије, инвазије и окупације. Европа Запада, оличена у империјалном ширењу, није се устручавала од истицања своје посвећености општем добору човечанства, епохалне супремације и цивилизацијске мисије на источним евроазијским просторима.⁵⁰

19. Оличење из контраста

Свету су придате стране, свет дакле има своје стране, као што је и Европа разнострана, рекло би се мултилатерална. Једностраној Европи, једностраностима у Европи, с друге стране (које друге, зар има других?), стоји вишестраност – *вишестрана Европа*. Европа, дакле, није само на једној страни

48 О доживљају византијске компоненте у српској култури и политици: Кнежевић Милош, *Европа иза лимеса*, глава „Византизам у тумачењу зла“, стр. 37-97, Слободна књига, Београд, 2001.

49 Бакић Хајден Милица, *Варијације на тему 'Балкан'*, поглавље „Балкански 'бизантизам' или шта је то тако византијско на Балкану“, стр. 75-99, Институт за филозофију и друштвену теорију – ИП Филип Вишњић, Београд, 2006.

50 Кунцевич Пјотр, *Легенда Европе*, глава „Мисија Европе“, стр. 287-301, „Клио“, Београд, 2007.

света, мада се почесто испољавала као својеглава и својестрана – сажета у тачку евроцентричног самољубља.

Европа није аутоцентрични изузетак у Европи се, такође, разазнаје исто оно што се разазнаје и у ван-Европи: положаји, места, пружања, смерови, правци, стране...

Ако се као мерило у физичкогеографском одређењу Европе примене историјски утврђене стране света, као противтежа Европи на Западу указује се Исток Европе и западни ободи Азије. Европа се, наиме, успостављала као отелотворени Запад спрема циновског, али аморфног Истока. Европском дефиницијом источна аморфија се испољава опозитно и анти-тетички, као нешто изван Европе, што свакако није Европа, што је *не-Европа* и *против-Европа*.

У евроцентричном градирању према положају додирног Истока у целини источног феномена, указују се: најближи Исток, предњи или Блиски исток, напоследку, Мала или предња Азија. У прошлости се Европа уобличавала и одређивала како кроз разлике и супротстављања властитом, рекло би се унутрашњем Истоку, тако и спољашњем Истоку који је изван њене историјске и просторне својине.

20. Против-Европа

Не-Европа није увек против Европе, а тиме ни против-Европа. Бивало је да Европљанима изгледа као да је све што не спада у европско противевропско. Фобични осећаји су нарочито јачали у временима угрожености Европе од инвазија са Истока. Тада је изгледало као да Европа може пропасти уколико се не одбрани од источњачке најезде.

Конфликтна историја се постарала да евроцентричну одредницу Истока као *не-Европе* или *изван-Европе* преобрази у Исток као *против-Европу*. Пука демаркација путем негативног, тј. одбацујућег предлога „не“ и „изван“ није била довољна да исказе пуноћу доживљаја разноликог Истока.

Зато је у историјском контрасту обликована жешћа разлика, интензивирана до степена многовековног противништва и непријатељства.⁵¹ Она се огледала у симболичкој одредници „против“ (Европе), као опасности која долази са

51 Матнак Томаж, *Европа: историја политичког појма*, глава „Конституисање непријатеља“, стр. 23-36, Центар за медије и комуникације - Београдски круг, Београд, 2007.

Истока. Исток је представљао исламски свет, Турци и Арапи пре свих.

Филозоф Томаж Мастнак је објаснио одакле потиче европска мржња у облику „природне датости“ према муслиманима на Западу: „Пошто западни хришћани и Европљани, од једанаестог века надаље, гледају на муслимански свет као на дијаметралну супротност свом свету, као на антитетички друштвени систем, онда је тешко замишљати да је ислам био део истог политичког и културног света као хришћанство. Овако гледање не само да је типично него је и директно нужно за репродукцију европске историје – онога гледања на прошлост које су обликовали Европљани – а тиме за чување историјске заснованости европског идентитета.“⁵²

21. Европљани и странци

Ко је у Европи домаћи, а ко дошљак и странац? Да ли је Европа први домаћински континент, постигнута угодност мултинационалног конфора, у коме се сви житељи, као грађани, осећају одомаћени „под заједничким кровом“, у „својој кући“?

Хоће се, али да ли се и може, да се у Европи Уније нико више не осећа као странац. Да ли на читавом континенту – Европи у најширем смислу – или само на његовом делу обликованом у Унију?

Лепо је имати васцелу Европу као проширени завичај, но, који је део завичајнији: онај у Унији или онај изван Уније? Или су странци само изваневропљани, док Европљани више не могу да буду странци у Европи! Сасвим одомаћени чланови ЕУ као наддржављани и наднационално опредељени грађани – непосредни припадници Европе.⁵³

Европа Уније тежи транснационалном интимизовању, изградњи заједничког сензибилитета и менталитета станара „заједничке куће“. Та тежња је свакако идилична, али и нова, до сада непозната у подељеном европском искуству. Европа

52 Мастнак Томаж, *Европа: историја политичког појма*, глава „Ново европско једноумље“, стр. 17, Центар за медије и комуникације - Београдски круг, Београд, 2007.

53 О томе: Божић Саша, „Европска нација: идеологизација, реализација, конфликти“, стр. 283-298, *Етничност и стабилност Европе у 21. стољећу*, зборник уредила Силва Межнарић, Институт за миграције и народности - Наклада Јесенски и Турк - Хрватско социолошко друштво, Загреб, 2002.

донедавно није била бесконфликтна политичка заједница него скуп ратоборних и ратујућих држава и њихових победничких и поражених војних савеза.

Европски лик је грађен кроз наизменичне сукобе и хармонизације. Европа, испољена као партикуларизовано мноштво, настајала је и нестајала кроз супротстављања ономе што је препознавала као неевропско и противевропско.

На европском и азијском Блиском и Далеком истоку није пребивао само неко индиферентно Други и Различит него и неко ко је диференциран, ко је стран и туђ властитом (западно)европском бићу. Стереотипизовани појмови *страног* и *странца* утемељени су у историји европског саморазумевања и самообликовања.⁵⁴

Европа се, дакле, градила сталним раздвајањима властитих, тј. оригиналних својстава, од оних која је не обележавају и не творе, која су јој неразумљива и страна. У странце се није имало довољно поверења, странци су често схватани као потенцијални или реални непријатељи. Источњаци су у очима западних Европљана дуго представљали странце, и могуће непријатеље. Хостилизам, као део европске политичке (не)културе, обележавао је империјалну Европу кроз многа столећа.⁵⁵

III

22. Два схватања Истока у Европи Уније

„Сунце излази и залази“ каже се у песми и види на небу, свугде, па и у осунчаној Европи историјских излазака и залазака. Европа је, уосталом, за Америку на истоку, а за Азију на западу. Нису ли положаји и стране света инкарнације привлачности и одбојности. Ако се свет равна према источном изласку и западном заласку сунца, зашто то не би важило и за Европу?

54 Критички поглед на праксу политичких и културних стереотипа садржи студија Гордане Ђерић, *Право лице мношине. Колективно саморазумевање и представљање: митови, карактери, менталне мапе и стереотипи*, глава “Разумевање и третман стереотипа у јавним дискурсима”, стр. 41-89, Институт за филозофију и друштвену теорију – ИП Филип Вишњић, Београд, 2005.

55 О томе: Чавошки Коста, *О непријатељу*, “Просвета”, Београд, 1989. Такође, Тадић Љубомир, *Политиколошки лексикон*, одредница „Непријатељ“, стр. 148, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.

Источно ино/странство у Европи Запада није доживљавано равнодушно него емотивно, активно и инвазивно. Мистични противник са Истока је био егзотизовани странац изван граница европске културе и цивилизације.⁵⁶ Тако је бар било у предглобализацијским временима која су респектовала географију и астрономију.

Савремена Европа Запада или ЕУ, међутим, познаје бар два одиста различита доживљаја Истока:

- 1) уобичајени доживљај *спољашњег Истока* - у коме се Исток доживљава као одељени и загранични, изванконтинентални, тј. изваневропски феномен, и
- 2) неуобичајени доживљај *унутрашњег Истока* - у коме се врши унутарконтинентално деференцирање изразито европских, што најчешће значи раздвајање западних од пенетрираних источних својства.⁵⁷

Други предочени доживљај источног феномена у Европи Запада има два, већ поменута, вида:

- а) однос према својим европским „рођацима“ на континенту, Источњацима на словенском, тј. руском Истоку Европе и на Балкану;⁵⁸
- б) однос према великом и све већем броју имиграната у Европу Уније, друге расе, менталитетног склопа, религије и културе, који потичу са простора изван континента, највећма са азијског Истока.

23. *Искушења имиграције*

Европа још увек није пренасељена, нити је икада била у целини континента. Нарочито није пренапућен њен источни део. Штавише, Европа Уније која се територијално шири

56 Ванделфелс Бернхард, *Топографија страног. Студије о феноменологији страног*, глава „Европа наочиглед страног“, стр. 149-165, Стилос, Нови Сад, 2005.

57 Необичну и ретку, инверзну историју настајања и зрења европског Истока пружио је историчар Филип Лонгворт. Обрнутим редоследом експозиције грађе, од 1989. године уназад до четвртог века нове ере, писац је пропратио западно/источно подвајање и конфигурацију геополитичког, културног и цивилизацијског Истока Европе. Видети: Лонгворт Филип, *Стварање источне Европе. Од преисторије до посткомунизма*, Клио, Београд, 2002.

58 О томе: Бакић Хајден Милица, *Варијације на тему 'Балкан'*, глава „Оријенталистичке варијације“, поглавље „Оријенталистичке варијације на тему 'Балкан'“, стр. 31-53, Институт за филозофију и друштвену теорију – ИП Филип Вишњић, Београд, 2006.

и увећава, демографски се повлачи и смањује. Неке земље изван ЕУ, као што је Србија, доживљавају смањење становништва у алармантним размерама „беле куге“. Европи Уније хронично недостаје радна снага коју, за сада, надокнађује људским ресурсима са европског Истока, али и са других континената.

Максималистичке геополитичке амбиције Европе Уније сучељавају се са горким демографским опадањем. Предочени несклад између развојних амбиција и људских могућности ствара додатне тензије у европској популационој политици.

У оба претходно изложена случаја, двостраном „оријентализацијом Европе“ и порастом ксенофобичних реакција спрам све бројнијег присуства разноликих Источњака, на пробу је стављен концепт „слободних могућности“ и „отвореног европског друштва“. Нарочиту осетљивост испољава тржиште радне снаге ЕУ, поготово у условима повећане незапослености и растуће кризе.⁵⁹

Масовна и слабо контролисана имиграција у Европу Уније, у ствари, доводи у питање традиционални концепт националних и државних граница.⁶⁰ Отуда Европа Уније реагује поопштравањем услова имиграционе политике. Ксенофобичне реакције у неким земљама Уније да се ЕУ не изопачи у *Еурорабију*, у контрадикцији су са моделом отворене експанзије и интеграције земаља с друге старне лимеса.

Напоследку, док се Унија Европе територијално шири, унутар њеног простора одвијају се вишеструки процеси интеграције:

59 О томе, са статистичке тачке гледишта: Стојановић Божо, „Тржиште рада Европске уније после проширења: стања и перспективе, глава „Миграције после проширења ЕУ на исток“, стр. 80-87, *Европа и западни Балкан после великог проширења*, зборник, уредник Слободан Г. Марковић, Институт за европске студије, Београд, 2005.

60 Социолог Саскија Сасен сматра да је имиграција главни предмет национализовања политичког дискурса, али и предмет владине политике и праксе: „На имиграцију се може гледати као на стратешко место истраживања намењено испитивању односа – дистанце, напетости - између суверенитета као контроле над онима који улазе у земљу и ограничења са којима се суочава држава у креирању актуелне политике о тој ствари. Имиграција је тако једна врста ишчашења које се може убацивати у теорије о суверенитету.“ Сасен Саскија, *Губитак контроле? Суверенитет у доба глобализације*, глава „Имиграција тестира нови поредак“, стр. 78-79, Београдски круг, Београд, 2004.

- 1) интегришу се, апсорбују у и асимилију имигранти са других континената;
- 2) врши се унутардржавна интеграција, апсорбовање и асимиловање имиграната из других земаља Уније у великим и снажним земљама ЕУ;
- 3) врши се интеграција, апсорбовање и асимиловање имиграната из земаља предкандидата и кандидата за чланство у ЕУ (таква је земља, рецимо, Србија), и напоследку
- 4) сличан интеграциони процес се односи и на имигранте из другог, европског дела Русије, Белорусије и Украјине.

IV

24. Руска надокнада европске малине

Потребно је више пута поновити да је евроазијска Русија многоструко већа од Европе. Чак је и европски део Русије пространији од изванрусског, тј. западног дела европског копна. Предочена физичка (не)сразмера се често заборавља. Европски колонијални ум је навикао да делује изван свог језгра, равнајући се према доживљају ненадмашне метрополске величине коју разастире по периферији. Европа је неколико векова по открићу других континената изваневропске просторе третирала као колонијалну периферију. Али, то је био тек трећи и највећи периферни појас; друга два су се односила на унутарконтинентални периферни простор и европски, тј. руски Исток као периферију Старог континента.

Географски парадокс односа европског центра и унутаревропске и изваневропске периферије се, међутим, огледа у најширим оквирима распореда светског копна. Са глобалне тачке гледишта, периферија, заправо, није Русија него Европа. Но, као што се Европа не може помирити са чињеницом да више није „центар света“, тако исто је Русији тешко да се навикне на властиту средишњу улогу. Можда и може да се уживи у извесни двоконтинентални изолационизам, заснован на аутаркичности, али тешко да може да пронађе реалполитички мотив за обнову лидерства на хришћанским

основама успостављања *Трећег Рима*, или ширења светске револуције.⁶¹

Са друге стране, европски центризам изницао је из средоземног троконтиненталног троугла који је дуго био у средишту цивилизованог света. Средоземност Европе Запада није била телурократског већ маритимног и таласократског карактера. Модерни Запад Европе је тражио и проналазио своју накнадну величину колонизовањем других континената, док је Русија већ имала „сопствени континент“ за ширење. Русија се, наиме, ширила у непознато које није било далеко преко мора већ се оцртавало као недогледни копнени спој. Типови западноевропске и руске колонизације се, дакле, веома разликују. Русија се распрострла и изградила на копну као првокласна телурократска сила.

Просторна величина државе није само економски него и политички ресурс. Однос великог и малог у геополитици, демополитици и геономији није нимало безазлен па, стога не би смео да буде занемарен. Кад год Европљани са западних страна помисле на своју накнадну величину, премишљају о додацима на Истоку континента и ономе што је у непрегледном пространству иза њега. А уз границу европског Запада и далеко иза те границе је Русија!

Постколонијална Европа, она Европа која је изгубила своје прекоморске поседе, трпела је поразе у својим освајачким подухватима увек када је своје таласократске принципе мењала телурократским тежњама. У Европи империја репрезент тог типа геополитичке узалудности била је Немачка. Медитеранске земље Европе нису у истој мери покушавале да остваре супституцију те врсте. Атланска и атлантистичка Велика Британија остала је заточеница превазиђене идеје „опкољавања“ неопкољиве Русије“. Као што су некада Енглези, тако данас Американци радо виде Немачку која се супротставља Русији. Таласократско лукавство ослања се на извесност телурократског конфликта и исцпрљивања две најснажније европске земље, Немачке и Русије.

Са Русијом је Европа велика, без Русије је Европа мала, и не може да буде већа. Једноставна геополитичка калкулаци-

61 О историјској баштини Трећег Рима у Руса, видети: Билингтон Џејмс, *Икона и секира. Историја руске културе, једно тумачење*, глава „Идеолога Московје“, стр. 69-106, „Рад“, Београд, 1988.

ја основних алтернатива: глобалне евро-руске синергије, или обостраног траћења снага у сукобу? Примера траћења снага и уназађивања у евро/руским односима има толико да није одвише тешко закључити да је несувислим наступима према Русији Европа Запада у протеклим вековима упропашћавала епохалне могућности развоја.

Западноевропски копнени експанзионизам ка руском Истоку пречесто је имао трагичне обресе. Русија се урачунавала као придодата трансевропска величина у ресурсном рачуну без историјског крчмара. Најизразитији пример дискриминаторних и расистичких становишта на Западу према Русији пружио је немачки Трећи рајх. Присетмо се само речи Адолфа Хитлера: „Све што предузимам усмерено је против Русије. Ако су на Западу и сувише глупи и сувише слепи да то схвате, бићу принуђен да склопим савез са Русима како бих поразио Запад, и после све своје снаге усмерио против Совјетског Савеза.“ (Хитлер Карлу Буркхарту, Комесаријат Друштва народа).⁶²

25. Обесно трошење ресурса

Многи су помислили да Русија може да се потроши као горово епохалне промене. Русија није била неопходна као држава која управља сопственом судбином. Сматрало се да су руски ресурси „златна резерва“ човечанства. Обновљена је стара колонијална идеја Русије изван контроле сопствене сировинске основе. Експлоататорска замисао темељила се на процени да су природна богатства која се налазе на руској територији толико важна да не би смела да буду у искључивој руској надлежности,

До недавно је Европа Уније са Америком заједно, хтела да неограничено користи издашне руске ресурсе, пре свега енергенте и минералне сировине, али тако да руска држава и Руси остану по страни. На делу је био неконтролисани, скоро омамљени тријумфализам оних који су „окончали историју“ устоличењем евроамеричких партнера као вечитих глобал-

62 Према: Канфора Лучано, *Демократија. Историја једне идеологије*, глава “Европски грађански рат”, стр. 211, “Клио”, Београд, 2007. Видети, такође: *Hitler's Secret Conversations, 1941-1944*, With Introductory Essay by H. R. Trevor-Roper, shapter „1941 – 5th July – 31st December“, „1. Saturday, 5th July 1941. Aryans and Russians“, p. 34, Signenet Book, New York, 1961.

них владара. На делу је, у ствари, била обест победника у хладном рату који је претпостављао да је Русија разградњом СССР-а неповратно ослабљена и „прикована“ за анархични полузависни положај.

Разлоге за такве закључке је пружала постсовјетска Русија. Транзиција са реалног социјализма брежњевљевског типа, на реални капитализам и демонтирање ауторитарних структура претходног раздобља, искоришћени су за стварање прелазног поретка.⁶³ Перестројка као растројка је Русију срозала на ниво другоразредне аномичне државе.

Дилема о односу Европе Запада и Русије на Истоку Европе није узредна и мала. Та дилема, заправо, упућује на крајње домете једног вишевековног а могло би се рећи и миленијумског концепта Европе. Она такође указује и на „ширење Европе“ изван уског обима свог западног појма и сукобе који на основи прекомерног „надимања“ настају. Русија на Истоку је за Европу Запада доброслутни или злослутни зов судбине, рекло би се нови митски *хибрис*. Непромишљеним прекорачењем те *non plus ultra* зоне источних Херкулових стубова, по сведочанствима историје, настају ломови европских геополитичких структура и промене сфера интереса.

26. Надилажење руске слабости

Свет навикао на јаку Русију дуго је био запрепашћен призорима руске слабости. Док су злуради ликовали, разборитији познаваоци источних прилика су били забринуте пред катастрофалним могућностима неконтролисаног хаоса који је могао да се прелије на Европу и читав свет. Оно што их је највише бринуло био је неочекивани след догађаја у којима би до израза дошли пучистички потенцијали, злоупотреба руске армије, ирационали ефекти тероризма и несмотрено располагања нуклеарним наоружањем. Међутим, и та брига била је условљена тријумфалистичким расположењем и вољом која се у круговима западне моћи, када је реч о судбини Русије, равнала према начелу: „Што горе то боље!“

У једном часу је одиста изгледало као да ће Русија да се разгради и нестане. Ипак, до тога није дошло, иако је могло.

63 Дејвид Норман, *Европа – једна историја*, глава „Интегарација и дезинтеграција, 1985-1991.“, стр. 1117-1136, Вега медија, Нови Сад, 2005.

Слаба и малаксала Русија прошла је кроз опоравак и сада се снажи. Јачање Русије и њен повратак међу велике силе обе лежава несумњиво ново, постуниполарно доба у међународним односима.

У претходним раздобљима Михаила Горбачова и Бориса Јељцина, СССР и његова наследница Руска Федерација, тј. Русија, доживели су скоро непојмљиви историјски дебакл. Земља у геополитичком превирању изложена је страховитом економском исцрпљивању. Велика пљачка Русије одвијала се на очиглед народа, а изводили су је тзв. олигарси блиски „породици“ Бориса Јељцина, али и западним плутократским и обавештајним круговима. Богатство је бескрупулозно „исисавано“ и преношено на Запад, док су масе грађана грцале у неимаштини.⁶⁴

Борис Јељцин, окружен „породицом“ и осокољеним клептократима, био је убеђен да је равноправни еворамерички партнер, а заправо је био манипулисан од русофобних идеолога разлагања Руске Федерације и Заједнице Независних Држава. Изгледао је као набусито својевољан, а био је само хировит и својеглав, на несрећу, у споредним стварима. У главним стварима носили су га таласи социјалне стихије и аномије.

Руска Федерација и Заједница Независних Држава биле су државни и међудржавни облици на којима се разградња комплексног совјетског и руског простора зауставила.⁶⁵ Уз то, као противтежа евроамеричкој, тј. евроатлантској алијанси, успостављена је евроазијска алијанса – Шангајска организација за сарадњу, у чијем саставу су Русија, Кина и Индија.⁶⁶

27. Лажна брига за Русију

Западне земље су се, по други пут у размаку од седамдесетак година, трсиле нападно „нежном“ и „демократском“

64 О томе: Милинчић Љубинка, *Олигарси – људи који су украли државу*, “Софос”, Београд, 2007.

65 Медведев Рој, *Путин – повратак Русије*, глава „Руска федерација и ЗНД“, стр. 277-299. Новости, Београд, 2008. Такође: Милошевић Зоран, *Руско питање данас*, глава „Русија и интеграције на постсовјетском простору“, стр. 39-57, Институт за политичке студије, Београд, 2006.

66 Митровић Драгана, „Шангајска организација за сарадњу – настанак, циљеви и донети нове безбедносно-економске структуре (централне) Азије (I)“, часопис *Српска политичка мисао*, стр. 219-241, бр. 1-2, 2007.

бригом за руску ауторитарну судбину. Поменути су услови и ограничења те „бриге“. Западне земље су, у ствари, грубо промицале сопствене, старе и дугорочне интересе, пре свега везане за експлоатацију неисцрпних природних богатства Русије. Прве године девете деценије прошлог века наликовале су на западну интервенцију против СССР-а 1919. године.

Тадашња интервенција се заснивала на промишљеној антирусској стратегији. Геополитички писац Робер Стојкерс је тачно уочио битне правце и циљеве такве стратегије: „Циљ САД, које следе англосаксонску стратегију створену још од Махана, Макиндера, и Леа, у првој деценији прошлог века је: 1) опкољавање Русије према геополитичким и геостратешким тезама Леа и Макиндера; 2) комадање и сателитизовање зоне турбуленције, а потом, у наредној фази, и остатка Руске Федерације, према стратегији балканизације коју је осмислио лорд Курзон почев од Версајског споразума 1919. године, после Болшевичке револуције и грађанског рата између ‘белих’ и ‘црвених’; 3) субверзија Русије свим средствима која може да пружи владајућа ‘soft power’.“⁶⁷

Предочавајући еволуцију западних, прецизније речено енглеских ставова о политичком и културном карактеру руске државе, Лучио Канфоро подсећа на мишљење Винстона Черчила, као одлучног заговорника војне интервенције (1919) против болшевика: „Черчил је чак, у својој ватреној институционалистичкој фантазији изнео план, који је дат савезницима на разматрање, о трансформацији Русије у савезну државу под вођством владе у коју би западне државе имале поверења: што је касније (1991/92) и постигнуто са Јељциновом владом.“⁶⁸

Борис Јељцин је одиста био најзад пронађени тип посткомунистичког политичара који је, својим западу угодним поступцима, по мери кремљолошких профајлера, одговарао природи пометене епохе. При крају Јељциновог раздобља беспомоћној Србији је евроамеричком агресијом одузето Ко-

67 Стојкерс Робер, „У освит пресудне партије. Живот и пројекције: да ли се ‘велика евроазијска игра’ англоамеричке геополитике доиста налази пред последњом фазом?“, часопис *Европа нација*, стр. 34, бр. 10., јул/август 2006.

68 Канфора Лучано, *Демократија. Историја једне идеологије*, глава „Европски грађански рат“, стр. 212, Клио, Београд, 2007.

сово и Метохија.⁶⁹ Предочено подсећање је потребно да би се схватила коренита промена става Русије поводом проблема Србије са статусом Косова и Метохије у постјелџиновском времену.

Тек је доласком енергичног политичара и државника Владимир Путина на позицију председника Русије, током два мандата његове владавине (2000-2008), ситуација радикално измењена. Путин је легалним путем рашчистио са олигарсима и повратио економске функције државе у новим тржишним условима.⁷⁰ Савремена Русија се опоравила и оснажила, повративши позицију респективне глобалне силе.

Политички и идеолошки склоп *путинизма*⁷¹ омогућио је новом председнику Димитрију Медведеву да, заједно са Путином на месту премијера, у континуитету настави јачање Русије у обновљеној мултиполарној констелацији.

Владимир Путин, међутим, не ужива симпатије баш свих на српској паракултурној и парapolитичкој НВО сцени. Један од мимогредних русофоба из мозгопарајуће „сапунице“ под ел-де-пеирајућим насловом „Друга Србија“, „урбани бушман“ Теофил Панчић, шегачећи се у свом маниру, критикује тобожњу епидемију путинофилије. Поменути новинар указује да би било сасвим погрешно ту појаву банализовати: „Свести је на калкулантско улагивање једном моћном човеку који би нам тобоже, ‘могао помоћи да сачувамо Косово’.⁷²

69 Јељцин Борис, *Председнички маратон*, глава „Косово“, стр. 269, БМГ, Београд, 2002.

70 Медведев Рој, *Владимир Путин: четири године у Кремљу*, глава „Економске дилеме Владимира Путина“, поглавље „Пораз руских олигарха“, стр. 354-358, „Просвета“, Београд, 2004

71 О томе: Ђурић Винко, *Путинизам*, Институт за политичке студије, Београд, 2008. Такође: Милошевић Зоран, *Путинова политика*, глава „Идеје Путина“, стр. 14-17, Институт за политичке студије, Београд, 2007. и Милинчић Љубинка, *Владимир Путин – моја битка за Косово*, глава „Путинова ера“, стр. 26-60, „Софос“, Београд, 2007.

72 „Наравно да има и тога“, наставља Панчић, и додаје „али то нас не приближава одгонетању овог много сложенијег (и прилично паранормалног) феномена. За почетак, стратешка путнофилија је у круговима наше ‘национално забринуте’ политичке, академске и медијске елите много старија од актуелне фертутме око ‘коначног статуса Косова’. ...могло се још зарана уочити да се развија становита реторика дивљења према ново-старој Путиновој Русији. При томе, није да није уочавано како је нови руски председник склон ауторитарним резонима и нарочито методама, и како се у многим важним

Књижевник Момо Капор, међутим, не мисли тако. Његови осећаји према Русији и Русима су сложенији и богатији, као и реакција на вулгарну русофобију: „Половину живота плашио сам се од Руса, а другу половину за њих. Најзад, извукли су се и победили па данас самозване судије постављају питање јесмо ли за Запад или за Русе, јесмо ли за Европу или смо националисти? Сада се иста ствар догађа и са мондијалистима и националистима, онима који су за Русе, с тим што националисте не шаљу на Голи оток него у Хаг, или им прете да ће их тамо послати.“⁷³

28. Аутаркичност у међузависном свету

Иако је највећа држава на свету, Русија не додирује свако подручје које би хтела и које је у више наврата покушавала да освоји, а није успевала. Рекло би се да је „класична“ мана Русије што не излази на топла мора, а у неизмерној дужини се граничи са поларним областима анекумене. Русија, заправо, не додирује Атлант и Средоземље, које је оивичено Европом, Азијом и Африком, па је стога нема у битним европским пословима. Средоземна мана Русије надокнађује се на другим местима и на друге начине.

Сходно свом усредиштенострансконтиненталном положају и величини, Русија није просторно фрустрирана земља. Огроман руски простор помало успављује руске политичке елите. Ако и има одређених нелагода, онда су оне везане за начине и могућности ефикасног управљања тако великом територијом државе. Уз то, одређену озлојеђеност изазвали су и територијални, демографски и ресурсни губици који су настали у фази хаотичног разлагања совјетске државе.

Будући да је у „срцу Земље“, Русија исказује одређену геополитичку аутаркичност. Руска самодовољност утиче на њене суседе, између осталих и на земље западно од руских граница.

На западу од евроазијске Русије је Европа у коју се Русија улива и коју делимично чини својим европским делом испред Урала. Историја сведочи да је управо на ободима тог дела европског простора вековима вршено територијално

аспектима друштвеног живота савремена Русија у мањој или већој мери ресовјетизовала откада јој је он на челу.“ Панчић Теофил, „У међејем заградају“, часопис *Хелсиника повеља*, стр. 5, бр. 107-108, мај-јун, 2007.

73 Капор Момо, „Кафе Европа. Размишљања доконог шетача“, недељник *НИН*, стр. 42, 23. октобар 2008.

проблематизовање. Границе су наизменично померане на запад и исток, сходно премоћи једне или друге стране. У тим померањима највише су страдали народи и државе из појаса земаља које су се налазиле између руске и немачке сфере интереса.

29. Евроруска препрека евроунионизму

Двадесети век се завршио руским напуштањем позиција у централној, средњој и југоистичној Европи, што је Запад схватио као непоновљиву прилику за мирнодопско, односно нератно проширење на Исток. Русија се после почетне збуњености није одрекла своје сфере интереса у областима у којима је некада имала битан стратешки и реални политички утицај. Поготово није дошло до одрицања од националних и државних интереса у земљама које су некада, као републике, биле у саставу СССР-а. Све то је међу евроконтиненталним и натовским стратезима схваћено као обнављање руске империјалности и инхибиторне улоге према земљама западне хемисфере.

Као релативно нов чинилац „ширења на Исток“ појавила се Европска унија. Ранији актер „продора на Исток“ била је углавном Немачка, тако да је уочљива промена модалитета и актера експанзије.⁷⁴ ЕУ је асоцијација држава са амбицијама надржаве, нешто слично Руској Федерацији, тако да је спорни однос испољен у равни додира и трења две велике геополитичке агломерације. ЕУ се, додуше, шири на „мекани“ начин, али њено упорно прилажење руским границама, у комбинацији са распоређивањем трупа и технике НАТО-а, изазива разумљиву забринутост, критике и отпоре у Русији.

Иако у овом часу не исказује претензије да се на било који политички или геополитички начин шири ка Европи Запада, Русија доживљава да се Европска унија, као западни репрезент, примиче руским границама.

Европска унија, међутим има ограничени капацитет територијалног и институционалног шириња, ЕУ не може да се шири у недоглед. ЕУ је, заправо, пред два недогледа: морским - атлантским и, копненим - евроазијским. С друге

74 Хофбауер Ханс, *Проширење ЕУ на Исток. Од Drang nach Osten до периферије ЕУ интеграције*, глава „Колико је велика Европа“, стр. 12-13, Филип Вишњић, 2004.

стране океана је савезница Америка, на источном копненом пространству „партнерска“ Русија.

30. Кремаљски сигнали

Савремена Унија Европе, попут њених незајажљивих империјалних претходница, тежи проширењу на Исток, мада не зна поуздано докле, када и колико. У европским науима сличног типа, од Наполеонових времена, ваљда што даље, што више и што дуже. Али, прошлост и садашњост примицања ЕУ Русији казују да су све досадашње западноевропске империје и савези „ломили зубе“, трпећи поразе у својим источним походима на Русију.⁷⁵

Као да се ништа није променило ни данас. Једна Европа оспорава другу Европу. Брисел и Москва пуштају димне сигнале који се у европским престоницама различито тумаче, а Србија се поново налази негде или нигде између.⁷⁶

Европа са Запада поново - јер је уверена да јој се указала епохална шанса - хоће да уђе у Европу на руском Истоку, а ова то, такође епохално, не дозвољава. Тако се обнавља крчаво трење тектонских геополитичких плоча по западно/источној, тачније речено каролиншко-светоримској и византијској раселини двоимперијалне Европе.

Руска историчарака Наталија Наручицка је запазила да се у структурној реорганизацији евроазијског простора после самовољног удаљавања Русије: „Појавио се стари циљ – узети под контролу Источну Европу заједно са излазом на Балтичко море на северу, и на Средоземно и Црно море на југу – и опет Источно питање: контрола Средоземља, Залива и црноморско-каспијског региона, где су се развиле противре-

75 Видети: Overy Richard, *Atlas od 20th Century History*, chapter „The Nazi-Soviet conflict”, pp. 76-77, Collins Books, London, 2005.

76 Милован Данојлић је учио како смо се поново нашли на једном од праваца империјалистичког напредовања највеће светске силе да бисмо пружили јалов отпор њеној одлуци да се разбије Југославија. „Нисмо се преко ноћи одрекли комунистичке идеологије, нисмо се нашли у променама, а уза све то, носили смо и жиг православне шизме, што значи да смо виђени као природни савезници Руса, против којих Запад, од Наполеона до Хитлера, и од Хитлера до овог часа, води Крсташки рат. Ми с Русима немамо много среће, нисмо богзна какви пријатељи, али им непријатељи никада нећемо постати, и то Запад увек има на уму.“ Данојлић Милован, „У загрљају са непријатељем“, недељник *Печат*, стр. 50, бр. 29, 12. септембар 2008, интервју, разговарао Горан Козић.

чености између Русије и Енглеске на прелому деветнаестог и двадесетог века, и где су им додати не мање глобални интереси у области геоекономије и праваца токова нафте и гаса.⁷⁷

Упркос свему, а нарочито упркос првим знаковима поустајања, Европа обликована у Унију и даље планира своје источно увећање и намирање. Најупечатљивији израз источних тежњи Европске уније пружа *Агенда из 2000*, усвојена од Европског савета у Есену, у којој је садржан детаљан програм проширења.⁷⁸ ЕУ, дакле, нипошто не одустаје о Истока, и опет, по ко зна који пут јој се као судбоносна препрека у претераним територијалним и ресурсним прохтевима указује Русија.

Обновљена и оснажена Русија сигнализује бриселској Унији да је континент Европа просторно мали, а ЕУ још мања творевина само на једном делу тог копна. Да ли на таква указивања релативно скучених просторних димензија властите надржаве, која долазе из Кремља, екстремне еврократе могу да пристану? Не могу, јер не разумеју нити се труде да разумеју историјску логику и геополитичке и цивилизацијске разлоге постојања Русије.

31. Русија твори европску множину

Европа постоји у самоукидајућој множини! Без Русије би Европа Уније можда могла да буде једно. Русија „квари рачун“ евроунионистичког жељног хтења. Хтело се то или не хтело, нежељено голема Русија већ означава елементарну множину од два континета: највећег – Азије и најмањег – Европе.

Русија је источно огледало Западне Европе. Русија је контраидентитетни стимуланс западноевропских амбиција. Русија и Западна Европа деле европски идентитет, тако што га различито усвајају и присвајају.

Западна Европа би хтела да буде Европа, ако икако може, и без Русије. Русија, као источни и већи део Европе, чак и да хоће, не може да се одрекне Азије. Уједно, Русија још мање може да уображава да уопште није Европа, него, рецимо са-

77 Нарочница Наталија, *Русија и Руси у светској историји*, глава „Русија, Мителеугора и Балкан у англосаксонској ‘геополитичкој оси’ савремене историје“, стр. 474, Српска књижевна задруга, Београд, 2008.

78 Према: Стојановић Радослав, *Спољна политика Европске уније*, глава „Агенда 2000 – програм проширења Уније, стр. 156-161, “Досије”, Београд, година

мо Азија, претежно Азија као Евроазија, или нешто неопојмљено треће.

Најзначајнији теоретичар и идеократа модерног неоевроазијства је свакако Александар Дугин. Својим опсежним опусом Дугин промишља и афирмише идеју евроазијске претежности Русије. Иако у целокупном геополитичком наративу и те како уважава Европу Запада, атлантизам и евроатлантизам, Дугин средишње место ипак придаје „срцу земље“ - Евроазији.⁷⁹

Није згорег поновити: да није европске Русије или Русије у Европи, ЕУ би можда и могла да буде јединствено једно. Овако, Европи Уније преостаје још само примена макар једне од две базичне стратегије:

- 1) ширења што дубље на Исток и заодевања жутоплаве звездичасте одежде што већим пространствима на европском истоку,⁸⁰ или
- 2) уважавање Русије као пуноправног, али ресурсно далеко богатијег партнера у дељењу западно/источне заједничке судбине Европе.⁸¹

Прво западноевропско хтење обележава неодричање од империјалних и хегемонијалних амбиција у постимперијалној и постхегеманој епохи.⁸² Друго увиђање је реалполитичко и заснива се на признању збиљности двоструког историјског и геополитичког лика Старог континента.

Од два испољена лика Европе само један припада Европи Уније, а други све вероватнијој геополитичкој асоцијацији - Унији словенских и несловенских народа на Истоку Европе.

79 Видети: Дугин Александар, *Основи геополитике. Просторно мислити, друга књига*, део „Геополитички приоритети Русије“, глава „Евроазија изнад свега“, стр. 181-186, „Екопрес“, Зрењанин, 2004.

80 Бусек Ерхард, *Отворена капија ка истоку. Велика шанса за Европу*, „Клио“, Београд, 2007.

81 Петровић Драган, *Русија на почетку XXI века. Геополитичка анализа, глава „Перспективе унутрашњег геополитичког развоја Русије“*, поглавља „Географско-еколошки фактор“ и „Економски фактор“, стр. 537-547, Институт за политичке студије, Београд – “Прометеј”, Нови Сад, Београд, 2007.

82 Како се Западноевропљани и новоевропљани не одричу империјалног наслеђа, видети: Виорел Роман, „Империја и лимес“, *Економика*, 10-12, 1994, стр. 70-75; такође, видети критику Романовог неоимперијализма, у: Кнежевић Милош, „Roma aeterna - Империја припрема ударац“, *Економика*, 6-8, 1995, стр. 68-71.

Milos Knezevic
WHERE IS EUROPE?

Summary

To a seemingly simple question: “Where is Europe?” author of the text has an answer that Europe is in European variety (multitude). Vulgar Europhilia has been based on a non-critical and dogmatic understanding that “Europe” might be the only savior from all transitional burdens. However, Europe is not unified, nor it is one-dimensional, for which there is a proof in her historically formed two-partity. Greater part of Europe is not in the European Union and still it is the part of Europe with great value and prospects. Euro-pessimists don’t doubt Europe as such, and rather it is the European Union being one of possible models of European unity that they doubt. Skepticism toward the European Union is widespread through Balkan and in particular in Serbia. The doubt toward the European Union is based on bad experience regarding European expansionism and interventionism, alongside with Balkanism and Balkanisation. Yet, Balkan is an indispensable part of Europe, although Western Balkan states have not become members of the European Union yet. In spite of it, it is impossible to deny European character of Balkan, as European feelings, mood and mentality have been deep inner virtues of Balkan Peninsula’s inhabitants. Therefore Europeans from Western part of the continent should take into account European variety and plurality, respecting all parts of Europe, Balkan regions included.

Key Words: Europe, European Union, Euro-fission, Euro-phobia, Serbia, Balkan, Russia

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

СТУДИЈЕ

Ненад Перић

МЕДИЈСКА ПОЛИТИКА, ИНФОРМИСАЊЕ
ЈАВНОСТИ, МАСОВНО КОМУНИЦИРАЊЕ
И ПРОПАГАНДА КАО СРЕДСТВА
МЕЂУНАРОДНЕ ПОЛИТИКЕ И
ИДЕОЛОГИЈЕ 169-182

Оливер Потежица

ПОЛОЖАЈ ИСЛАМСКЕ БАНКЕ ЗА РАЗВОЈ
У СТРУКТУРИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ
ИСЛАМСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ 183-216

УДК: 316.77:327

Примљено:
16. октобар 2008.

Прихваћено:
20. новембар 2008.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година IV, vol. 4

Број 1-3/2008.

стр. 169-182

Ненад Перућ*

МЕДИЈСКА ПОЛИТИКА, ИНФОРМИСАЊЕ ЈАВНОСТИ, МАСОВНО КОМУНИЦИРАЊЕ И ПРОПАГАНДА КАО СРЕДСТВА МЕЂУНАРОДНЕ ПОЛИТИКЕ И ИДЕОЛОГИЈЕ

Резиме

Рад се бави анализом информисања јавности, деловањем пропаганде, ПР и медијске политике као битних елемената међународне политике и односа. У том смислу, издвајамо појам медијске политике као скупа свих наведених елемената. Она представља континуирано медијско деловање на одређене демографске групације. Састоји се од утврђивања генералних и комуниколошких циљева, њихове реализације – путем медијских кампања и акција, преко одређених медија, зарад постизања прокламованих циљева. Медији, оглашавање, односи са јавношћу и пропаганда могу бити (и по одређеним питањима често и јесу) веома битан елемент који утиче на различите сегменте људског понашања и схватања одређених појмова и појава. Стога, медијска политика представља елемент највише сфере гео-политичких кретања и као таква почиње све више да утиче на цивилизацијске токове.

Кључне речи: Медијска политика, међународна политика, јавност, аудиторијум, односи са јавношћу, комуникација, информација, јавно мњење, имиџ, пропаганда.

* Висока струковна школа за пропаганду и односе са јавношћу и Accademia del Lusso, Београд.

Уводна разматрања

Геостратешки циљеви остварују се следећом линијом деловања: политичко-дипломатским, привредно-финансијским, медијским и војним. За задњим се, обично, посеже на крају. Пре тога се комбинују наведене активности које увек садрже медијско-комуникационе елементе/стратегије. Они за циљ имају како придобијање сопствене јавности, група, неформалних и формалних центара моћи, тако и страних који су релевантни у датој ситуацији. Чини се да се у набрајању праваца деловања један све више издваја као доминантан: привредно-финансијски. Комплексни апарат који врши селекцију инвестиција, усмерава финансијске ресурсе, диктира ново политичко структурирање света. А њему је најлакше да оствари циљеве уз помоћ медија пошто директно контролише највећи део њих. У рукама три највеће медијске куће се налази преко 80% светског медијског тржишта¹, док неколико највећих новинских агенција дисперзира око 95% свих информација на светском нивоу². У таквим условима, јасно је да капитал-центар, или најпре центри, који контролишу споменуте контролишу (односно покушавају и најчешће успевају у томе) и највећи део светског мњења, стварање и кретање његових ставова као део перфидног система самопотврде, иако се налазе у сенци. Пошто је основни циљ сваког капитала увећање, диспропорционалан распоред светског капитала, који се налази у рукама највећих светских економија и њихових водећих корпорација, тежи да се прошири на мање развијене регионе чиме се процес глобализације преноси и на медијску сферу у којој је тај процес можда и јаче изражен. На тај начин медији нашег доба представљају претходницу капитала и агенс генералног мењања, приближавања и прихватања образаца, социолошких, политичких и културних које нуде.

Медији и идеологија

Медији су један од механизма који друштву и појединцима омогућава да сагледају себе, околину и свет. “Мноштвом

1 Према: Капо, Ц., (2004) *Будућност оглашавања*, “Футура Медиа”, Сарајево

2 Према: Едвард С. Х., Роберт В. М., (2004) *Глобални медији*, “Clio”, Београд

информација јавна гласила свакодневно на невидљивом временском платну сликају нашу садашњост. Та медијска слика индивидуалне, али и шире, друштвене реалности, урамљена је управо количином информација и дометом нашег сазнања.” (Бригс, Кобли, 2005: 112) Међутим, та слика коју медији чине не мора се поклапати у потпуности са реалношћу. Понекад је то одступање и огромно, толико да се медијска слика и реалност разликују у суштини. У новинарству, нарочито западном, све је теже одвојити реално од симулираног извештавања, природно од изазваног. “Инсценирање комуникације током преношења садржаја мења се у смеру обухватне слике друштва и свести. Овим се гради друштвени статус јер онај који се чешће појављује у јавности репрезентује релевантност, компетентност, поузданост и моћ. Циљ је задовољити комуникацијске потребе публике, али тако што се дифузијом секундарног публицитета вештачки провоцира глад јавности.” (Јевтовић, 2008: 136) У визуелној култури мас-медија ове представе одређују схватање света, осећаја личног идентитета и пола, стил и начин живота, друштвено политичко мишљење и деловање појединаца. Идеологија тако постаје начин представљања, приказивања ликова, слика и реторике, као и појмова и идеја. Као таква, идеологија претходи медијским представама, тј. деловању. Намеће упрошћавање, сужавање, сажимање и сабијање, као и одбацивање различитих аспеката компликованих друштвених односа да би их припремила за масовну потрошњу путем медија кроз пласирање стереотипова. При томе се не треба руководити идејом да постоји једна идеологија – у стварности обично више њих бива у (медијском) оптицају и надмећу се међусобно.

Чомски описује медије као комбинацију приватног власништва, рекламних моћника, елитних извора, притисака државе и културне доминације. “Унутар медија одвијају се неке расправе, али, уопштено гледајући, само унутар дефинисаних граница сагласних интересима већ успостављеног система.” (Бригс, Кобли, 2005: 142) Чак и тамо где се у улози власника не појављује држава, медијски тајкуни су спремни да служе властима или појединим политичким опцијама. У многим земљама, слично стању у Србији, проблем није слобода медија – границе медијске слободе су изузетно проши-

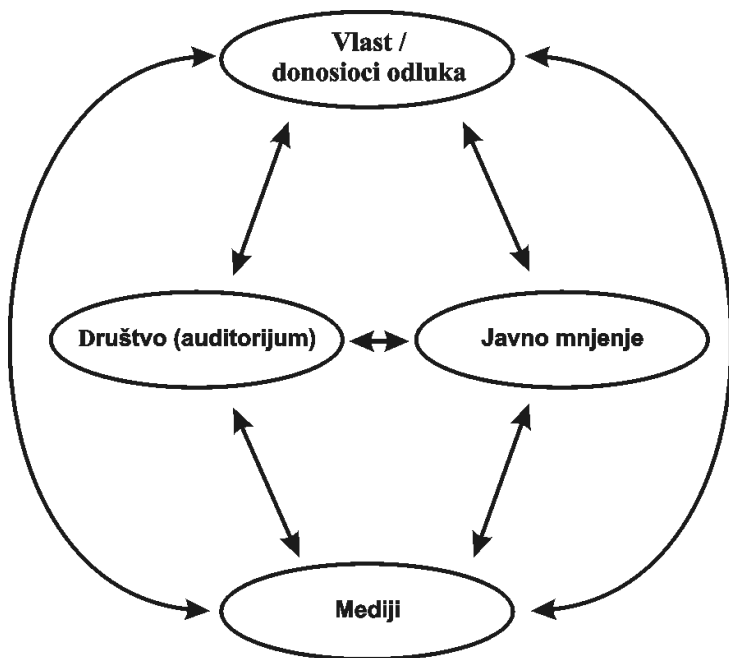
рене, али невоља је у томе што су у том процесу и драстично редуковане границе новинарске одговорности. “У пракси, концептуализација “активног у традиционалним приступима, снажно одражава укоренење убеђење да медији варају и манипулишу публиком и да је она вољан, али несвестан партнер у сопственом паду, што ће рећи, да је, на крају крајева, најбоље етикетирана као “пасивна”.” (Бригс, Кобли, 2005: 443)

Развој и тренутна ситуација

У другој половини прошлог века дошло је до преласка јавног мњења у факторе који директно утичу на политичка, безбедносна и друга битна питања. Тако су последњи сукоби прошлог века били окарактерисани великим информационо-комуниколошко-пропагандним активностима ради обезбеђивања подршке јавности. У том смислу, Ајхенбергова (Eichenberg, 2005) студија о односу употребе војне силе САД и јавног мњења веома егзактно показује да је ова у највећем броју на почетку под утицајем информативно-медијске слике коју контролише елита.³ Ипак, највећи парадокс новог глобалног поретка, скрећу пажњу критички оријентисани аутори, пре свега у англо-америчком културном кругу, огледа се у томе да он није формиран на темељу силе као такве, него на темељу способности да силу прикаже као нешто што је у служби права, правде и мира.

Уз претходни закључак стручњаци попут Пејда (Page), Шапира (Shapiro), Ајхенберга (Eichenberg) и других износе и један крајње забрињавајући: шире народне масе (односно оне које на крају и чине основу јавног мњења) обично нису довољно (квалитетно) информисане, и образовно и културолошки зреле да би самостално доносиле закључак... оне то чине уз помоћ медија. За лакши преглед ових односа дајемо следећу шему.

3 Подршка ангажовању тада зависи од више фактора, а један од најбитнијих је врста ангажовања: мисија УН, међународна мисија, НАТО мисија, самостално ангажовање, где се задње најмање вреднује, градацијски ка најцењенијем првом. Захтевност операција у погледу људских, техничких и финансијских ресурса други је фактор. Мисије које имају ограничену употребу људства, и очекивано мале жртве, углавном имају већу подршку. Она, наравно, пада (често и драматично) са појавом истих. Остали битни фактори су: дужина ангажовања, претходна искуства (сличне интервенције), ставови савезника, светско јавно мњење итд. Прим. аут.

Елементи и процес доношења политичко-безбедносних одлука⁴

Дакле, медији и ПР могу, у мањој или већој мери, да утичу на битне елементе – како на јавност, тако и доносиоце одлука, политичку елиту и власт, генерално гледано. Мишљења и анализе стручњака су подељена – овај утицај се разликује од случаја до случаја, али усвојићемо тезу коју подржавају Робинсон (Robinson), Халин (Hallin), Бенет (Bennett) и други – јавно мњење може битно да утиче на политичке одлуке које се тичу спољне политике и безбедносног сектора⁵, насупротив познатом Алмонд-Липмановом (Almond-Lippmann) консензусу⁶. Ово је нарочито изражено уколико постоји диссензус

4 Према: Перић, Н., *Креирање и евалуација медијске политике на примеру Војске Србије*, докторска дисертација, Факултет за културу и медије Универзитета Мегатренд, Београд, 2008.

5 Под овим се превасходно мисли на приступање војним савезима и употреби војне силе. Прим. аут.

6 Серије истраживања коју су од завршетка II С. Р. до почетка Вијетнамског спроводили новинар (Walter Lippmann) и стручњак за односе са јавношћу и спољну политику (Gabriel Almond), а која тврди да је утицај јавног мњења на одлуке елите мали, углавном занемарљив. Првспоменути је током Вијетнамског рата променио своје мишљење о утицају јавног мњења и кроз

елите. Тада медијско преношење и утицај односа са јавношћу могу формирати јавно мњење које ће активно учествовати у дебати елите. Када (и ако) се ово деси, медији и ПР могу, промовишући одређену идеју заступану од дела елите или неких спољних центара (медијске) моћи, да утичу на доношење одлуке, политику или њено мењање.

ПР егзистира у комплетној међузависности са својом околином-организацијом на унутрашњем плану, а друштвом, јавношћу, медијима и другим елементима на спољном нивоу. Његова комплексност оличава се у разноврсности знања и техника које примењују (и захтевају), те динамичком устројству које је условљено описаним релацијама, превасходно оном са друштвом. То је, често, игра речи – одређена порука, правилно постављена и пренесена, може да има несразмерно велики ефекат на аудиторијум у односу на огласне кампање које употребљавају већи број масовних медија. А речи могу да убију исто као и метак.⁷

Медијска политика

Медијска политика представља континуирано медијско деловање на одређене демографске групације. Састоји се од утврђивања генералних и комуникалошких циљева, реализације истих – путем медијских кампања и односа са јавношћу, преко одређених комуникационих канала (медија), зарад постизања прокламованих циљева. То је мешавина организације и управљања, стратегије и, наравно, медијског деловања. Може бити профитног или непрофитног карактера, али њен циљ увек је истоветан: креирање одређених ставова или јавног мњења о наручиоцу, неком покрету или дешавању.

Медијска политика јесте средство (са дефинисаним циљевима и профилом) обраћања широком аудиторијуму, друштву, на држаном и интернационалном нивоу. Обједињавање комуникационих инструмената је неопходно како би из координисаног и хармоничног деловања проистекли добар рејтинг – позитивна слика и што боља и дуготрајнија веза са различитим циљним групама. Улога масовних медија у

објављене колумне то и признао. Извор: Ole R. Holsti, "Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippman Consensus Mershon Series: Research Program and Debates", *International Studies Quarterly*, Vol. 36. No. 4., Dec. 1992.

7 Новинарска крилатица. Прим. аут.

комуницирању тако постаје незобилазна, штавише круцијална, јер се већина порука упућује и прима путем њих. Стога се слободно може рећи да медијска политика обухвата маркетинг, информисање јавности, односе са јавношћу и, наравно, само медијско деловање (које се често врши у форми пропаганде). Ради лакшег увида у елементе медијске политике дајемо следећу шему.

Точак медијске политике⁸

Ипак, медијска политика, као и њени набројани елементи, поред свог моменат масовног обраћања има тенденцију изузетне сегментације аудиторијума када се “производи“ обраћање/деловање условљено (или обележено) комплексним или друштвено изузетно значајним питањима. Ово се ради из два основна разлога.

Први се базира на лакшем одабиру комуникационих стратегија, средстава и порука у односу на појединачне групе, а зарад повећања ефикасности медијске политике. Ако се обратимо моделу ефективног комуницирања, смисао и циљ такве комуникације јесте производња и размена комуникативних порука које постижу интендиране (наумљене, усмере-

8 Према: Перић, Н., *Креирање и евалуација медијске политике на примеру Војске Србије*, докторска дисертација, Факултет за културу и медије Универзитета Мегатренд, Београд, 2008.

не) ефекте. У центру пажње се налазе (креатор) и прималац поруке са својим антрополошким (културним, социјалним и психолошким) особинама, затим комуникативна стратегија и аргументација садржана у поруци, те језички чиниоци.

Други разлог лежи у још дубљој друштвеној сегментацији коју ћемо надаље објаснити. Наиме, више социолошких теорија је утврдило да постоје две врсте лидера мишљења (јавног мњења) – формални и неформални. Први су добили тај назив јер представљају изабране званичнике (институционалне, политичке, невладине, организационе или корпорацијске, уважене или јавне личности). Новинари им често траже изјаве, мишљење када се неко одређено питање тиче њихових одговорности или интересовања. Ово су “легитимни, формални лидери моћи”. Другу групу чине неформални лидери мишљења, они који имају утицај на људе, групе и своју околину због својих личних карактеристика. То су: информисаност, знање – кредибилитет, артикулисаност, лидерство и харизма, покретачки моменти. Према једној анкети коју је спровела организација Ропер над 20.000 Американаца, само 10 до 12% људи представља неформалну јавност. Они се уклапају у следећи профил: активни су у заједници, имају факултетско или више образовање, информисани су и најчешће материјално добростојећи.⁹ Дубља сегментација медијског делована и медијске политке тражи/циља управо овај део друштва. Према многим социолозима, и њиховим истраживањима, значај ових лидера је огроман, често и пресудан. Резултат тих истраживања јесте теорија двофазног комуницирања која је касније прерасла у теорију вишефазног тока, иако се, у основи, ради о истој идеји: јавно мњење формирају мишљења људи који су већ прочистили информације, евалуирали их и формирали мишљење које преносе другима. Овај модел се представља као низ концентричних кругова у чијем епицентру се налазе ствараоци мишљења. Они путем масовних медија и из других извора добијају огромне количине информација и наредном кругу чији припадници представљају заинтересовану јавност. Ширењем кругова долазимо до незаинтересоване јавности која остаје ван процеса јавног мњења. По теорији, један део људи из овог круга ће ипак добити неке информације и показати интересовање.

9 Извор: Група аутора: “Односи са јавношћу – стратегије и тактике”, Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд, 2006.

Формирање медијске политике и јавног мњења је под утицајем многих елемената који, у зависности од своје снаге и заступљености, утичу на процес комуникације. Међу њима су: тип друштва (разни демографски, социолошки, образовни, културолошки, верски и развојни фактори), историјске околности и искуства, медијска развијеност државе, окружење, генералне околности итд.

У односу на теорију вишефазног тока, још пар њих се дају издвојити као фактори формирања јавног мњења и начина деловања медијске политике.¹⁰

Теорија утврђивања дневног реда. Ову теорију је развио већ споменути Пол Лазарфелд са Илају Кацом.¹¹ Медијски садржај одређује дневни ред јавне расправе. Људи обично говоре о ономе до чега су дошли путем медија. Својим избором садржаја – чланака и наслова, медији утичу на оно о чему аудиторјум (у мањој или већој мери) размишља. У том смислу, односи са јавношћу се поново појављују као активност од изузетног значаја – креирајем вести или потреба (медијских и/или друштвених).

“Да би квалитетно вршила функцију друштвене контроле, јавност мора да буде добро информисана, што је хипотетички једноставно јер би мноштво масмедија требало да гради пространу комуникациону арену, по угледу на античке полисе. Међутим, трансакција информација све више се одвија под утицајем прикривених центара моћи, који производњом селектованих догађаја намећу теорију дневног реда (агенде).” (Јевтовић, 2008: 136)

Теорија зависности од медија. По овој теорији медији имају пресудан утицај на ставове људи када аудиторјум није у стању да провери информације кроз сопствено искуство и знање. Они у великој мери онда зависе од медија и опет односа са јавношћу који кроз структурисано информисање контролишу тон и садржај информација.

Теорија обликовања. Ово је једна од најстаријих и присутнијих теорија у истраживању масовних медија. Наиме, новинарски приступ вестима, њихово извештавање обликују питања која се износе пред јавност. Ово се преноси на могућност започињања и усмеравања јавне расправе, што нас опет

10 Извор: Група аутора: “Односи са јавношћу – стратегије и тактике”, Центар за издавачку делатност Економског факултета у Београду, Београд, 2006.

11 Исто.

одводи до односа са јавношћу и медијима, односно медијске политике јер је њен циљ што већа контрола медијског садржаја и чиниоца који је преносе – медија и новинара.

Теорија култивисања. Садржај вести на масовним медијима се често дефинише као “посредна реалност”, јер се догађаји препакују тако да буду језгровитији, логичнији и занимљивији за аудиторијум. Та посредна реалност, међутим, уколико се често понавља може да утиче на веровања, па чак и понашање.

Србија, ПР и замена теза

У јавном сектору Србије постоји проблем недовољно развијеног комуницирања. Систему комуницирања се тек однедавно придаје довољна важност, али и даље је под негативним утицајем транзиционих кретања. Томе, наравно, доприносе и други фактори, попут законске регулативе и неизграђеност свести у институцијама и друштву о важности квалитетног, правременог и организованог комуницирања.

Српски народ генерално пати од несхватања значаја заузимања неког става, промовисања, комуницирања и сличног, услед чега је, између осталог, и доживео трауматични период од расада СФРЈ. Односи са светском јавношћу, имиџ и рејтинг су у том периоду били подвргнути инструментизацији страних центара моћи, што је однело превагу и код војнички добијених кампања. Нажалост, подела на добре и лоше (Тони Блер: “Рат против Србије није више само војни сукоб. То је борба између Добра и Зла, и НАТО неће дозволити да Зло надвлда.”¹²) није била вођена само путем светских медија, организација и чланова политичких, културних и осталих елита. Матрица се ширила и на унутрашњем плану путем деловања једног броја медија, невладиних организација и појединаца. Финансирање истих је, наравно, било мање или више тајна пошто су средства долазила из иностранства. Експеримент *in-vivo* је дао наручиоцима жељене резултате, јер се путем пасивног и неодговорног (па и садомазохистичког) става, добар део српског народа декларисао пред светском јавношћу као кривац за нешто са чиме нема везе. Оваквом стању допринели су и делови интелигенције који су заузели став да су за распад СФРЈ и проистекле сукобе криви искључиво

12 СПМ, бр 1-2 / 2005, година XI, свеска 14, стр. 192.

српски национализам и хегемонија. Често изношена теза о томе да се не могу изједначавати агресор и жртва, подсвесно, има и следеће значење: наиме, сами заступници ове слике у јавности себе посматрају као жртве. У резултату, норме које регулишу комуникацију стално износе да је једна страна у свему у праву, а да друга може да постоји само ако пристане да оно што говори прва призна, да се суочи са тиме, да се катарзира итд. То значи да се путем заштите жртве дошло до форме говора идеологије. Све то је потцртано сталним понављањем да ће будућност, већа образованост, суочавање са чињеницама, промена вредносног система, дати онима који заступају овакав став улогу лидера, па неко ко упути критику, на неки начин ради против те светле будућности. Ту имамо потпуно заокружен читав апарат који прати идеолошке ставове. Убеђеност да су ставови директна слика реалности, забрану критике, изолованост групе која дели ставове, недостатак дијалога.

У оваквим и осталим условима (већ пословичне националне разједињености) није чудно што Србија нема обједињену политику јавних – медијских наступа политичара, као ни обједињену ПР и медијску стратегију на државном нивоу, иако је јасно да је то један од најбитнијих елемената функционисања државе.

Резимираћемо закључком који се може извести из студија набројаних стручњака на тему јавног мњења и спољне политике – важне одлуке из области политике, финансија, безбедности и других елита може донети без подршке јавности, али су шансе за њихово дугорочно и успешно споровођење тада битно смањене. Ако бисмо политички контекст пренели на културолошки и медијски, долазимо до идеје коју заступају многи теоретичари медија: медији креирају стварност, тј. оно што јавност – локална, регионална или светска прихвата као такву. Пошто медије углавном контролишу финансијски центри моћи, онда медији износе њима пожељне идеје и утичу на прихватање или промену ставова јавности. Можемо се запитати шта у таквом случају преостаје малим земљама? Поред нечега што је и циљ сваке државе: политичко и економско јачање, као императив намеће се и медијско јачање, као и подизање свести о важности ПР-а и пропаганде, нарочито код доносиоца одлука и политичке елите. Медијско јачање се може и мора вршити на више нивоа: техничком, институционалном и образовном. Јасно је да је изнесено дуготрајан

процес који ипак има једноставну почетну инстанцу: неприхватање наметања туђих ставова кроз прокламоване моделе светског мњења и медијско-пропагандне притиске.

Литература

1. Адам Б., Пол К., (2005) *Увод у студије медија*, CLIО, Београд.
2. Бал, Ф., (1997) *Моћ медија: мандарин и трговац*, CLIО, Београд.
3. Bennett, W. L. & Paletz, D. L. (eds.), (1994) *Taken by storm: the media, public opinion, and U.S. foreign policy in the Gulf War*, Chicago, University of Chicago Press.
4. Блек, С., (2003) *Односи с јавношћу*, CLIО, Београд.
5. Caspary, W.R., „The Mood Theory: A Study of Public Opinion and Foreign Policy“, *American Political Science Review*, 64: 536-547.
6. Chomsky, N., (1993) *Beyond National Sovereignty, Interational Communications in the 1990s*, Greenwood Publishing Group Inc.
7. Chomsky, N., (1987) *On Power and Ideology: the Managua Lectures*, South End Press.
8. Chomsky, N., (1999) *The Myth of the liberal Media: An Edward Herman Reader*, Peter Lang Publishing Inc.
9. Chomsky, N., (1997) *The Spectaculars Achievements of Propaganda*, Seven stories, New York.
10. Cohen, C. B., (1973) *The Public's Impact on Foreign Policy*, Little Brown, Boston.
11. Edvard S. H., Robert V. M., (2004) *Globalni mediji*, CLIО, Београд.
12. Evans, Peter B. & Jacobson, Harold K. and Putnam, R. D. (eds.), (1993) *Double-edged Diplomacy: International Bargaining and Domestic Politics*, Berkeley, University of California Press.
13. Evert, P., Pierangelo I., (2000) *Public Opinion and the International Use of Force*, London, Routledge.
14. Foyle, D., (1999) *Counting the Public In: Presidents, public opinion and foreign policy*, New York, Columbia University Press.
15. Foyle, D., „Public Opinion and Foreign Policy: elite beliefs as a mediating variable“, *International Studies Quarterly* 41 1997.
16. Jowet S. G., O'Donnell, V. (1999) *Propaganda and Persuasion*, SAGE Publications, London.
17. Jakobsen, P.V., „Focus on the CNN Effect Misses the Point: The Real Media Impact on Conflict Management is Invisible and Indirect“, *Journal of Peace Research* 37 (2000): 131-143.

18. Јевтовић, З., “Конференција за штампу”, *СМ Часопис за управљање комуницирањем*, ФПН, бр. 4, година II, септембар 2007: 135-151.
19. Gaubatz, K. T., „Intervention and Intransitivity: Public Opinion, Social Choice and the Use of Military Force“, *World Politics*, Vol. 47, No. 4, July 1995: 534-54.
20. Graham, T., „Public Opinion and US Foreign Policy Decision Making“, in David Deese, ed., *The New Politics of American Foreign Policy*, New York, St Martin’s Press 1994.
21. Grupa autora, (2006) *Odnosi sa javnošću – strategije i taktike*, Centar za izdavačku delatnost ekonomskog fakulteta u Beogradu, Beograd.
22. Hinckley, Ronald H., (1992) *People, Polls and Policymakers*, New York, Lexington.
23. Holsti, Ole R., “Public Opinion and Foreign Policy: Challenges to the Almond-Lippmann Consensus“, *International Studies Quarterly*, 36 (4) 1992: 439-466.JX1.
24. Капо, Ц., (2004) *Будућност оглашавања*, Футура Медиа, Сарајево.
25. Livingston, S. „Beyond the CNN Effect: The Media-Foreign Policy Dynamic“, in P. Norriss (ed) *Politics and the Press: The News Media and Their Influences* (Boulder, CO: Lynne Rienner), 1997: 291-314.
26. Milner, H., (1997) *Interests, Institutions and Information: Domestic Politics and International Relations*. Princeton, NJ, Princeton UP.
27. Paletz, L. D., Entman, R., (1981) *Media, Power, Politics*, Free Press, New York and London.
28. Rampton, S., Stauber, J., (2003) *Weapons of Mass Deception: The uses of Mass Media in Bush’s War on Iraq*, Penguin, New York.
29. Risse-Kappen, Thomas, (1991) *Public Opinion, Domestic Structure, and Foreign Policy* in Robinson, P., „The CNN Effect: can the media drive foreign policy?“, *Review of International Studies* April 25 (2) 1999: 301-309.
30. Shiraev, E., and Vlad Z., „Public Opinion and Decisionmaking in Russia: The Impact of NATO Expansion and Air Strikes on Serbia“.
31. *Српска политичка мисао, период 2005-2008*
32. Nacos B., Shapiro, R. and Isernia, P., eds., (2000) *Decisionmaking in a Glass House: Mass Media, Public Opinion, and American Foreign Policy in the 21st Century*, Boulder, CO: Rowman & Littlefield.

33. Sobel, R., (2001) *The Impact of Public Opinion on US Foreign Policy*, Oxford University Press.
34. Stanley, J. B., Davis K. D., (2005) *Mass Communication Theory: Foundations, Ferment, and Future*, Thomson Wadsworth.
35. Šušnjić, Đ., (1990) *Ribari ljudskih duša, treće izdanje*, NIRO "Mladost", Beograd.
36. Wood, D. B. and Jeffrey S. P., „The Dynamics of Foreign Policy Agenda Setting“, *The American Political Science Review* 92 (1) March 1998: 173-184.

Nenad Peric

POLITICS OF THE MEDIA, INFORMING THE PUBLIC,
MASS COMMUNICATION AND PROPAGANDA AS THE
TOOLS OF INTERNATIONAL POLITICS AND IDEOLOGY

Summary

Author of this text analyzed informing the public, propaganda, public relations and the media politics as important elements of international politics and relations. Within the context, the author pointed out a notion of the media politics as a set of all above mentioned elements. The media politics represents a continuous media activity directed to certain demographic groups. It consists of defining general and communicative goals and their realization through the media campaigns and actions via certain media for purpose of achieving of proclaimed goals. The media, advertising, public relations and propaganda can be (and often in case of certain issues they are) very important elements influencing different segments of human behavior and comprehension of certain notions and phenomena. Therefore, the media politics represents the highest element of activity in geo-political sphere and, as such, it starts more and more to influence the flows of civilization.

Key Words: media politics, international politics, public, audience, public relations, communication, information, public opinion, image, propaganda.

УДК: 339.732:28

Примљено:

28. октобар 2008.

Прихваћено:

17. новембар 2008.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година IV, vol. 4

Број 1-3/2008.

стр. 183-214

Оливер Потезица*

ПОЛОЖАЈ ИСЛАМСКЕ БАНКЕ ЗА РАЗВОЈ У СТРУКТУРИ ОРГАНИЗАЦИЈЕ ИСЛАМСКЕ КОНФЕРЕНЦИЈЕ

Резиме

Организација исламске конференције је свеопшта међу-државна организација која окупља 57 земаља са четири континента. Ова организација, друга по бројности својих чланица (после Уједињених нација), формирана је 1969. године на основу припадности њених чланица истој вери – исламу. У протекле четири деценије, структура Организације исламске конференције се значајно развила и данас је чине 74 посебна органа, тела, институције и међународне организације.

У структури Организације исламске конференције налазе се и четири специјализоване институције. Реч је, заправо, о међудржавним организацијама исламских земаља. Најзначајнија међу поменутиим специјализованим институцијама је свакако Исламска банка за развој, као „најважнији орган Организације исламске конференције у економској области“. Исламска банка за развој је „класична“ међународна финансијска институција и она је врло слична, на пример, Светској банци (по чијем је моделу вероватно и формирана). Предуслов за чланство у Исламској банци за развој је чланство у Организацији исламске конференције, што значи да њене чланице могу да буду само исламске земље, односно земље чланице Организације исламске конференције.

* Каријерни дипломата и стручњак за исламски свет.

Кључне речи: Организација исламске конференције, исламска банка за развој, исламско банкарство, шеријатско право

Исламска банка за развој (*The Islamic Development Bank*) је „најважнији орган Организације исламске конференције у економској области“¹, како са правом указује познати пакистански политиколог Нур Амад Баба, који се детаљно бавио проучавањем ове међудржавне организације исламских земаља.

I

Специјализоване институције и органи ОИК–а

У оквиру структуре Организације исламске конференције (ОИК) делују најмање 74 засебна органа, тела, механизма сарадње, специјализоване међународне организације и придружене институције. У званичним публикацијама ОИК–а, Исламска банка за развој (IDB) је сврстана у категорију тела која се називају Специјализоване институције и органи ОИК–а.²

Реч је о посебним и самосталним међународним организацијама или специјализованим агенцијама, које чине интегралне делове структуре ОИК–а и делују под окриљем ОИК–а. Оне имају све карактеристике сличних тела каква, на пример, постоје у Систему Уједињених нација, са релативно стриктно ограниченим функцијама и подручјем деловања.

Специјализоване институције и органи ОИК–а су, дакле, самосталне међународне организације које су, на основу одлука политичких органа Организације исламске конференције, као *свеопште међународне организације*, успоставиле и формирале исламске државе својим посебним међународним уговором.

1 Noor Ahmad Baba – *Organisation of Islamic Conference: Theory and Practice of Pan-Islamic Cooperation*, Oxford University Press, Karachi / London, 1994, стр. 124.

2 *Handbook of the Organisation of Islamic Conference*, The General Secretariat of the Organisation of Islamic Conference, Jeddah, 1991 (са допунама из 2006. године), стр. 5.

Упркос чињеници што се Специјализоване институције и органи ОИК-а оснивају посебним одлукама политичких органа ОИК-а, ова тела имају релативно висок степен аутономије у односу на политичке органе и све друге институције у оквиру ОИК-а. Ипак, она одржавају веома блиске односе са ОИК-ом, делују у складу са конкретним одлукама ОИК-а (пored својих других активности) и у обавези су да политичке органе ОИК-а редовно извештавају о својим активностима. У том смислу се у званичним публикацијама ОИК-а наводи да Специјализоване институције и органи ОИК-а представљају тела „оперативног карактера“³.

Чланство у овим институцијама је опционо, односно „добровољно“ – није, дакле, аутоматско или обавезно, као у случају Посебних механизма сарадње ОИК-а или Субсидијерних органа ОИК-а, нити се чланови ових тела одређују посебним одлукама примарних органа ОИК-а, као у случају Специјализованих тела ОИК-а (тзв. контакт-групе) или Извршних тела ОИК-а.

Једноставније речено, *исламске земље могу, али не морају, да буду чланице*, односно потписнице оснивачких међународноправних инструмената Специјализованих институција и органа. Са друге стране, *чланство у поменутиим телима је ограничено искључиво на земље чланице ОИК-а*, што значи да друге земље не могу да буду чланице. Аналогно томе, посматрачи у ОИК-у могу да затраже, уколико испуњавају услове, посматрачки статус и у Специјализованим институцијама и органима.

Правни акти којима су утемељени ова тела имају карактер вишестраног међународног уговора, без обзира на то што су те правне акте у начелу потврдили и политички органи ОИК-а. Специјализоване институције и органи ОИК-а имају своја стална седишта, сопствену организациону и административну структуру, своје сталне органе који руководе и управљају организацијама, своје функције (циљеве) и активности, па чак имају и своје субсидијерне органе и „специјализоване институције“. Њихови буџети су и формалноправно и фактички одвојени од буџета ОИК-а и не зависе од верификације политичких органа ОИК-а. Одобравају их, на основу

3 *Handbook of the Organisation of Islamic Conference*, op. cit., стр. 6.

њихових статута, надлежни органи тих релевантних Специјализованих институција и органа.

Дакле, за разлику од Посебних механизма сарадње ОИК–а и, посебно, од Субсидијерних органа ОИК–а, Специјализоване институције и органи ОИК–а су правно, организационо, административно и финансијски аутономни у односу на примарне политичке органе и друга тела ОИК–а.

Као и све друге међународне организације у стриктном смислу тог појма, Специјализоване институције ОИК–а су правна лица и субјекти међународног права. Имају свој правни капацитет и признате су им дипломатске привилегије и имунитети, а неке од њих имају значајне регулативне функције у односу на своје земље чланице. Њихов статус је, као што се може видети, скоро идентичан са статусом које имају „специјализоване агенције“ (у оквиру Система Уједињених нација), као на пример UNESCO, UNHCR и др.

Подсетимо на то да Повеља Уједињених нација (члан 57) под „специјализованим агенцијама“ подразумева међународне организације установљене вишестраним међународним споразумима, одговорне у оквиру својих статута за делатности на привредном, друштвеном, културном, васпитном, здравственом и сродним пољима. Са Уједињеним нацијама их повезују истоветни циљеви, мада су ове међународне организације, заправо, потпуно самостална и независна међународна тела. Чланство у њима није „везано“, односно не стиче се, по аутоматизму самим чланством у Уједињеним нацијама.

Када је реч о специјализованим међународним организацијама у оквиру структуре Организације исламске конференције, поред претходне три, морамо да додамо још једну њихову карактеристику. Наиме, већ смо истакли да су оне створене на основу резолуција и других релевантних одлука самог ОИК–а, што представља основ за њихово правно и организационо утемељење и организациону „изградњу“. На пример, Организација исламске конференције је својом резолуцијом донела одлуку о оснивању Међународне исламске новинске агенције (ИНА), а онда је посебном резолуцијом верификовала Статут ИНА, као највиших правни акт који су донели релевантни органи те посебне, самосталне и независне међународне организације у оквиру структуре ОИК–а. Исто-

времено, то значи и да су сва ова тела, такође, утемељена на прокламованој и званичној припадности њихових чланица истој вери, тј. исламу. Та чињеница је јасно и недвосмислено истакнута у њиховим основним правним инструментима.

Постоје *четири тела* у оквиру категорије Специјализоване институције и органи ОИК–а: 1. Исламска банка за развој (IDB); 2. Исламска организација за образовање, науку и културу (ISESCO); 3. Организација радио–телевизија исламских земаља (ISBO); и 4. Међународна исламска новинска агенција (IINA).

У оквиру Исламске банке за развој делује још *пет засебних тела*: 1. Исламски институт за истраживање и обуку (IRTI); 2. Исламска корпорација за осигурање инвестиција и извозне кредите (ICIEC); 3. Исламска корпорација за развој приватног сектора (ICD); 4. Међународна исламска корпорација за финансирање трговине (ITFC); и 5. Светска фондација за вакуф (WWF). Поменута тела и институције се најчешће називају *Групација Исламске банке за развој*. Реч је о најважнијим телима, мада и под окриљем Исламске банке за развој постоји, поред поменутих тела, и више других институција и специјалних фондова.

ISESCO, са своје стране, представља исламску „копију“ Организације за образовање, науку и културу Уједињених нација (UNESCO). У оквиру ове организације делују још *три посебне специјализована организације и институције*: 1. Федерација универзитета исламског света (FUIW); 2. Центар за унапређивање научних истраживања (ICPSR); и 3. Исламско тело за етику у науци и технологији (IBEST).

Пакистански политиколог Саад С. Кан, један од најзначајнијих ауторитета у области проучавања међудржавног повезивања исламских земаља, уврстио је у ову категорију и *Комисију за исламско међународно право* (ILC). Реч је о телу које би требало да се бави кодификацијом исламског међународног права, слично као што се Комисија УН за међународно право бави кодификацијом међународног (јавног) права⁴. Међутим, *Комисија није никада оперативно започела*

4 Огранак шеријатског права који се бави међународним односима назива се *ilm al siyar* (у смислу „наука о понашању“). У ту област спадају правила која се односе на вођење рата, успостављање мира, третман ратних заробљеника и однос према немуслиманским заједницама (зими). Исламско међународно

са радом и нејасно је због чега је Саад С. Кан ИЛС уврстио у категорију Специјализованих институција и органа. По нашем мишљењу, разлози због чега ИЛС никада није био оперативно формиран су исти они који су онемогућили, током претходних 25 година, формирање Међународног исламског суда правде као специјализованог судског органа Организације исламске конференције, тј. опречни ставови исламских земаља о формирању поменутог тела и одсуство њиховог јасног политичког интереса и консенсуса за оперативно установавање ИЛС-а.

II

Исламска банка за развој

Исламска банка за развој је једна од најактивнијих и најзначајнијих институција која делује у у оквиру структуре Организације исламске конференције, поред тога што је *највећи орган ОИК-а у физичком смислу речи* (има највећи број запослених службеника, односно више од 1.000 професионално ангажованих лица, што је више него сви други органи ОИК-а заједно; има велики број „филијала“ и зграда; и др.)⁵. Нема сумње да је Исламска банка за развој институција која у великој мери доприноси реализацију циљева (функција) Организације исламске конференције, која има 57 држава чланица (друга по бројности у свету) не четири континента.

Исламска банка за развој је „класична“ међународна финансијска институција и она је формирана по моделу специјализоване међународне организације. Она је врло слична, на пример, Светској банци (по чијем је моделу вероватно и формирана) и Међународном монетарном фонду. Предуслов за чланство у IDB-у је чланство у ОИК-у, што значи да **њене**

право се значајно разликује од западњачких међународноправних концепата, мада се оно схвата као нека врста „природног права“. Подсетимо и на то да је исламски учењак Мухамед ибн ал Хасан ал Шејбани из ханефитске верскоправне школе стотинама година пре Хуга Гроцијуса написао обиман трактат о међународном праву (*Kitab al Sijar al Kabir*).

Хасан Моинудин је у својој књизи о ОИК-у дао преглед кодификација исламског међународног права. Водети шире: Hassan Moinuddin, *The Charter of the Islamic Conference and legal framework of economic cooperation among its member states*, „Clarendon Press“, Oxford, 1987.

5 *Islamic Development Bank – Thirty Two Years in the Service of Development*, IDB, Jeddah, 2006, стр. 2.

чланице могу бити само земље чланице ОИК–а које су се, поред тога, у захтеву за пријем обавезале на прихватање и поштовање Статута и других релевантних правних инструмената IDB–а.

Мада је чланство у Исламској банци за развој опционо, све земље чланице Организације исламске конференције су и чланице Исламске банке за развој. Када је реч о земљама чланицама, мора бити указано да IDB прати и примењује све одлуке ОИК–а које се односе на статус појединих земаља (на пример, суспензије чланства Египта и Авганистана у ОИК–у или непозивање Ирака да присуствује састанцима IDB–а после инвазије те земље на Кувајт 1990. године).

Идеја о формирању финансијско–банкарске институције ОИК–а јавила се већ од првих дана формирања ове организације. „Заговорници панисламског повезивања сматрали су да је економска сарадња један од приоритета и стубова таквог подухвата“⁶. Већ су на Другом састанку Конференције министара иностраних послова земаља чланица ОИК–а (ICFM) 1970. године у Карачију, дакле у време када још увек није била усвојена Повеља ОИК–а⁷, Пакистан и Египат изнели идеје о формирању исламске банке или исламске федерације банака⁸.

Формиран је експертски комитет⁹, на чијем се челу налазио Египат, ради усаглашавања ставова исламских земаља о том предлогу. Конференција министара финансија ОИК–а је одржана у Џеди децембра 1973. године и на њој је усвојена „Декларација о намери исламских земаља за стварање IDB–а“⁶. На Другој конференцији министара финансија авгу-

6 Saad S. Khan – *Reasserting International Islam: A Focus on the Organisation of Islamic Conference and other Islamic Institutions*, Oxford University Press, London / Karachi, 2001, стр. 205.

7 Повеља Организације исламске конференције је усвојена 1972. године на Трећем министарском састанку земаља чланица ОИК–а одржаном у Џеди. Нова Повеља ОИК–а је усвојена марта 2008. на 11. самиту исламских земаља у Дакару (Сенегал).

8 На пример, један од предложених назива је био Међународна исламска банка за развој трговине.

9 На састанку ICFM–а у Карачију 1970. године формирана су четири експертска комитета: а) за усаглашавање нацрта Повеље ОИК–а; б) за усаглашавање ставова у вези са исламском финансијском институцијом; ц) за формирање исламске новинске агенције; и д) за формирање исламских културних центара.

ста 1974. године у Џеди усвојен је Статут Исламске банке за развој, чије је потписивање званично започето 31. октобра 1974. године. Инаугурална седница Савета гувернера IDB–а је одржана јула 1975. године. Поменута седница Савета гувернера одржана је у току Шестог састанка министарске Конференције ОИК–а у Џеди (12–15. јула 1975), на којем је од свих исламских земаља затражено да ратификују Статут IDB–а (резолуција број 2/6–Е ICFM). Исламска банка за развој је званично почела са радом 20. октобра 1975. године (15. шева-ла 1415. године, по хиџретском календару) и за њеног првог председника је изабран Тунку Абдул Рахман, први Генерални секретар ОИК–а и ранији премијер Малезије.

Седиште IDB–а се налази у Џеди. Исламска банка за развој има статус правног лица са међународноправним субјективитетом и ужива, у том својству, функционалне дипломатске привилегије и имунитете. У том смислу, Статут као темељни правни инструмент IDB–а треба да буде ратификован или правоснажно прихваћен (потписан) од стране земаља чланица Банке, што осигурава његову правну делотворност и примену на њиховим територијама. Ратификациони инструменти се депонују у седишту IDB–а, док депозитар доставља чланицама веродостојне копије Статута са листама земаља које су га ратификовале. Званични језик који користи IDB је арапски, али су као радни језици у употреби и енглески и француски језик¹⁰.

Основна функција Исламске банке за развој је да *подстиче економски и социјални развој земаља чланица ОИК–а и муслиманских заједница, на колективном или индивидуалном плану, у складу са принципима шеријата. Верско утемељење IDB–а јасно произилази из одредби њеног Статута и видљиво је у свим њеним активностима и дневном оперативном пословању*. Као пример може бити поменуто и то да се финансијска година IDB–а рачуна по хиџретском календару.

Према Статуту IDB–а (члан 2), најважније функције Банке су: да буде акционар у предузећима или у пројектима у земљама чланицама; да инвестира у пројекте развоја економске и социјалне инфраструктуре у земљама чланицама, кроз финансијску партиципацију или друге финансијске аранжмане; да даје кредите јавном и приватном сектору за

10 *Glossary of IDB Group*, IDB, Jeddah, 2004.

развојне пројекте у земљама чланицама; да формира и води специјалне фондове намењене исламским земљама или заједницама; да формира Фонд поверилаца; да прихвата депозите и развија фондове; да подстиче развој трговине између исламских земаља; да проналази адекватне моделе инвестирања у земљама чланицама; да пружа техничку помоћ земљама чланицама и да омогући професионално усвршавање стручњака из земаља чланица у вези са конкретним пројектима; да реализује истраживачке пројекте у циљу развоја економских, финансијских и банкарских активности у земљама чланицама у складу са шеријатом; да сарађују на међународном плану, у складу са одредбама свог Статута, са свим телима, институцијама и организацијама са сличним циљевима; да предузима све друге активности које доприносе реализацији циљева због којих је Банка основана.

Као што се може видети, суштина деловања IDB се испољава кроз финансијске активности, посебно кроз подршку IDB–а развојним пројектима и програмима у земљама чланицама, као и оним који се односе на муслиманске заједнице. Управо се на том плану испољавају специфичности утемељења и деловања ове институције.

Наиме, пошто делује у складу са принципима шеријата, Исламској банци је забрањено да узима камате. Са друге стране, у складу са одредбама шеријата, она своја средства може да прикупља само из муслиманских извора (појединачних или институционалних) и да их ставља на располагање само муслиманима (појединцима, државама, институцијама и др.).

Исламска банка за развој је била прва међународна исламска финансијска институција ове врсте, због чега се и суочавала са великим изазовима, посебно ако се има у виду чињеница да је ситуација у исламском свету протеклих деценија постајала све сложенија¹¹. У том контексту, Исламска банка за развој је развила посебне облике деловања¹².

11 IDB је једина међународна финансијска институција у свету чије су чланице искључиво земље у развоју (на пример, од 37 најмање развијених земаља у свету, њих 21 су чланице IDB–а).

12 *Fikh al Muamalat* („Прописи о трансакцијама“) регулише исламско банкарство. Основни принцип исламског банкарства је учешће у профиту и забрана узимања камате (*риба*). Најважнији финансијски механизми су, стога, учешће у профиту (*музараба*), очување депозита

Поменимо овде да је у другој половини седамдесетих година 20. века настао се већи број исламских банака и оне почињу да делују у скоро свим муслиманским земљама. У истом периоду, створена је Међународна асоцијација исламских банака, чији је најважнији циљ био подстицање привредног развоја исламских земаља у сагласности са одредбама шеријата. IDB данас одржава активне односе са око 70 исламских банака у свету¹³.

Финансијске операције Исламске банке за развој могле би да буду подељене у три категорије: а) пројекти финансирања и техничке помоћи (познати као „Банкарске операције“); б) пројекти финансирања развоја трговине; ц) пројекти специјалних облика финансијске и друге помоћи. Званична обрачунска јединица IDB–а, *исламски динар* (ID), еквивалентан је ММФ–овом „специјалном праву повлачења“ (СДР), што значи да вредност ID–а износи око 1,5 долар.

Укупна сума за финансирање различитих пројеката коју је одобрила Банка у три деценије свог постојања креће се око 25 милијарди долара. Од тога, за прву категорију финансијских операција је било издвојено око 7,5 милијарди долара (23 одсто за индустрију и рударство, 18 одсто за транспорт и комуникације, 18 одсто за пољопривреду итд.). За другу категорију финансијских операција је било издвојено највише, око 16,5 милијарди долара (скоро 70 одсто укупних финансијских активности IDB). При томе, најзначајнија финансијска средства (око 15 милијарди долара) су коришћена за финансирање конкретних увозно–извозних активности на краткорочној основи. За специјалне видове помоћи давања су износила око милијарду долара. Реч о средствима која су издвојена за помоћ земљама чланицама у прилагођавању или реформи њихових привредних активности; за помоћ у добрима или услугама у случају елементарних и других катастрофа које погоде исламске земље или заједнице; за финансијску помоћ земљама чланицама за деловање на плану ширења ислама; и за помоћ исламским заједницама у неисламским земљама¹⁴.

(*вадија*), заједничка улагања (*мушарака*), повећање марже (*мурабаха*), издавање обвезница (*сукук*) и „лизинг“ (*ицара*).

13 *Islamic Development Bank – Thirty Two Years in the Service of Development*, op. cit., стр. 2.

14 *Islamic Development Bank – Thirty Two Years in the Service of Development*, op. cit., стр. 8.

Најважнији финансијски извор IDB–а је њен акционарски капитал, који се користи за финансијске операције и све друге активности Банке. Висина капитала Банке се повремено повећава и данас предвиђени номинални капитал износи 30 милијарди исламских динара (око 45 милијарди долара), док је номинални акционарски капитал 15 милијарди исламских динара (око 22 милијарде долара). Уплаћени акционарски капитал износио је септембра 2006. године око 2,75 милијарди ID, односно око 4,2 милијарде долара. Укупни „активни“ финансијски ресурси банке износе око 6,5 милијарди ID (око 9,5 милијарди долара). Акционим планом IDB–а за период 2005–2010. године превиђено је повећање „активних“ ресурса IDB–а за још 3 милијарде ID–а (4,5 милијарди долара)¹⁵.

Акционарски капитал је подељен на 600 хиљада акција, од којих свака појединачна вреди 10 хиљада исламских динара. Минимални акционарски капитал који мора да уплати нека исламска земља да би била чланица IDB износи 2,5 милиона ID–а, што знача да свака земља чланица мора да има најмање 250 акција.

Према подацима из 2006. године, највећи акционари су: 1. Саудијска Арабија са 1,98 милијарди ID (23,10 одсто акција); 2. Кувајт са 986 милиона ID (11,50 одсто акција); 3. Либија са 795 милиона ID (9,26 одсто акција); 4 Иран са 695 милиона ID (8,11 одсто акција); 5. Египат са 687 милиона ID (8,01 одсто акција); 6. Турска са 625 милиона ID (7,32 одсто акција), и 7. Уједињени Арапски Емирати са 562 милиона ID (5,56 одсто акција). Као што се може видети, ових седам земаља поседује 72,96 одсто акција¹⁶. Ако се у ту групу укључи и Пакистан са 460 милиона ID (5,36 одсто акција), поменутих осам земаља има око 78,32 одсто акција, док осталих 49 земаља чланица поседује преосталих 21,68 одсто акција IDB–а.

У овом контексту, интересантно је поменути податак да је чланом 68 Статута IDB–а предвиђено да ће тај правни

15 Одлуку о повећању предвиђеног номиналног капитала и номиналног акционарског капитала донео је Савет гувернера IDB–а на свом редовном 31. заседању 2006. године, на основу препоруке 3. ванредног исламског Самита одржаног у Меки крајем 2005. године.

16 *Islamic Development Bank – Thirty Two Years in the Service of Development*, op. cit., str. 20.

инструмент ступити на снагу када га ратификује онај број земаља чији заједнички акционарски улог износи више од 500 милиона исламских динара. Реч је о једној врло специфичној одредби у уговорима међународног карактера који су темељни инструменти међународних организација или институција.

Исламска банка за развој је у својој историји имала и периоде стагнације и успона, али се, у сваком случају, значајно развила у сваком погледу. Првих година 21. века финансирање развојних пројеката је достигло суму од близу 2 милијарде долара годишње, док се структура IDB–а развила у мери која је средином осамдесетих година 20. века била тешко замислива.

Организациона структура IDB–а се састоји од три основна органа (тзв. трокомпонентна структура)¹⁷, три регионална представништва, више филијала и неколико посебних фондова. Основни органи IDB–а су: а) Савет гувернера, који чине представници (обично министри финансија земаља чланица ОИК–а) и алтернативни представници (заменици представника) свих земаља чланица; б) Одбор извршних директора, од којих седам директно номинује седам земаља са највећим бројем акција, док других седам извршних директора бира Савет гувернера од представника осталих земаља, на основу принципа равномерне регионалне заступљености; ц) Председник IDB–а, кога бира Савет гувернера на период од пет година и његов мандат може бити обнављан. Садашњи председник IDB–а је Ахмад Мухамед Али ал Мадани, некадашњи заменик министра образовања Саудијске Арабије и ранији Генерални секретар „Светске исламске лиге“ (Раби-та). Председник IDB–а директно координира рад свих придружених институција IDB–а (које чине Групацију IDB–а) и свих других посебних тела, фондова и институција Исламске банке за развој.

Савет гувернера је највиши орган IDB–а, који се са-стаје једном годишње ради разматрања извештаја о раду у претходном периоду и утврђивања активности у наредном

17 Већина органа и институција у структури Организације исламске конференције има поменуто трокомпонентну структуру. Она се састоји од органа скупштинског карактера, ужег руководећег колективног органа и инокосног руководећег органа.

периоду. Када је реч о доношењу одлука Савета гувернера, свака земља чланица има 500 основних гласова плус по један глас за сваку акцију са којом располаже и одлуке се доносе већином гласова земаља чланица присутних на релевантном састанку. Савет гувернера бира свог Председавајућег за свако годишње заседање, који обавља ту функцију до наредног заседања.

Одбор извршних директора је надлежан за доношење свих одлука о општем пословању и активностима Банке, у складу са општим смерницама Савета гувернера; за усвајање буџета IDB–а; подношење годишњих завршних рачуна и извештаја о раду Савету гувернера; и за припрему редовних седница Савета гувернера. Одлуке се доносе већином гласова, мада је сама процедура представљања и гласања релативно компликована. Одбор извршних директора има више сталних комитета задужених за различита питања (оперативно пословање, администрација, финансијска питања, дугорочно финансирање трговине и др.). Ово тело доноси и прописује све интерне прописе и правилнике IDB–а.

Председник IDB–а је највиши извршни инокосни орган те исламске финансијске институције и он правно заступа и представља IDB у њеном целокупном деловању. Он је, такође, председавајући Одбора извршних директора. Поред тога, директно координира рад свих придружених институција Банке (које чине Групацију IDB–а) и руководи радом Канцеларије за процену и ревизију оперативних активности, Канцеларије за специјалне облике помоћи и стипендије, Канцеларије за стратешко планирање Групације IDB, Канцеларије за процену ризика, Одељења за правне послове, Одељења за координацију активности и других тела. У свом деловању, Председник је дужан да се придржава одлука Одбора извршних директора и у томе му помажу три потпредседника и више саветника за поједине области и питања.

У оквиру IDB–а делују и посебна тела, као што су „Међународни центар за биосалинитетну пољопривреду“ (формиран 1999. године), „Саудијски пројекат за коришћење меса жртвованих животиња“ (започет 2006. године)¹⁸ и „Мрежа

18 Реч је о животињама које ходочасници, у складу са исламским традицијама, жртвују у време хаџлука. У току ходочашћа, годишње се жртвује између 500.000 и 750.000 животиња, чије се месо, кожа и други делови могу кори-

ОИК–а за комуникације“ (установљена 2000. године). Поменута тела су формирана у сарадњи са земљама чланицама, тј. са Уједињеним Арапским Емиратима (Дубаи), Саудијском Арабијом и Малезијом. Прва два тела се сматрају, у ствари, за посебне ентитете прикључене IDB–у, док се за треће тело, чије је седиште у Малезији, сматра да представља неку врсту техничке подршке Исламској банци за развој у њеним оперативним активностима¹⁹.

Поред тога, треба поменути „Систем за информације о трговини и њено унапређење“ (TIPSus), „Информативни систем исламских банака“ (IBIS), „Базу података о вакуфима“ и друге сличне системе, што показује колико велики значај IDB придаје коришћењу модерних технологија и облика комуницирања.

Структуру Исламске банке за развој чини и више посебних фондова који имају сопствене нормативне оквири и правне инструменте, организацију, структуру, стална тела, земље чланице, засебна финансијска средства. Ови фондови имају значајан степен самосталности у својим активностима и реализацији пројеката. Сви они стриктно делују у складу са принципима шеријатског права, што је наглашено у њиховим правним инструментима. То представља још један значајан показатељ верског утемељења IDB и свих тела и институција у оквиру њене структуре.

Поменути фондови су:

- а) *Инвестициони фонд* (UIF), формиран 1989. и чини га 20 инвеститора (институција и појединаца) из 11 земаља чланица, а његов данашњи капитал је око 350 милиона долара. Фонд је до 2007. године био ангажован у реализацији 201 пројекта укупне вредности 1,8

стити искључиво у складу са шеријатским правилима. Саудијска влада је властита IDB да реализује поменути пројекат наручивања за потребе ходочасника (кредитним картицама, Интернетом, чековима и сл.) и потоњег коришћења меса жртвованих животиња. Ово тело делује као нека врста агента ходочасника у жртвовању и транспорту и коришћењу меса. На пример, 2006. године било је жртвовано 683.931 животиња, од чега је 391.931 животиња била дата сиромашним људима и ходочасницима у области Меке и Медине, док је остатак дистрибуиран, преко верских институција, верницима широм света.

19 *Islamic Development Bank – Thirty Two Years in the Service of Development*, op. cit., стр. 32.

милијарди долара. Исламска банка за развој делује као генерални заступник (*мудариб*²⁰) UIF-а ;

- б) *Фонд за инфраструктуру* (ИФ), чије је седиште у Бахреину, установљен је 1999. године, а оперативно је почео да делује 2001. године. Данашњи капитал Фонда износи око 950 милиона долара, а IDB поседује 51 одсто акција. За овај Фонд је карактеристично врло значајно учешће приватног сектора. До краја 2006. године, ИФ је финансирао 18 пројеката у 9 земаља (енергетика, петрохемија, транспорт и телекомуникације), у укупном износу од 734 милиона долара;
- ц) *Фонд за инвестирање у имовину вакуфа* (АРИФ), формиран је 2001. године²¹, у складу са чланом 23 Статута IDB-а, као акционарско друштво са уписаним капиталом од 57 милиона долара и са стално „отвореном“ кредитном линијом IDB-а у висини од 50 милиона долара. Акционари Фонда могу да буду министарства или институције за вакуф исламских земаља, као и исламске банке и финансијске институције. До почетка 2007. године Фонд је реализовао је 59 пројеката у вредности од 300 милиона долара, од тога само у току 2006. године 25 пројеката у висини од 125 милиона долара). Овај Фонд инвестира, пре свега, у некретнине вакуфа (у новије време често и у тзв. ВОТ пројекте), у складу са шеријатским прописима²². Пословање Фонда је у доларима, а не у исламским динарима;

20 Исламски финансијски модалитет *мудароба* представља шеријатско-правни регулисани уговор оних који имају капитал и оних који поседују стручност, у циљу остваривања профита који је халал (правно дозвољен), који ће бити подељен између две стране у договореној пропорцији.

21 Одлука о формирању овог Фонда донета је на Шестом састанку министара за вакуф ОИК-а, одржаном у Индонезији 1997. године. Скупови министара за исламска питања и вакуф одржавају се повремено, у току заседања Комитета за координацију заједничке исламске акције у области да'аве.

22 Вакуф је верска имовинска задужбина или (заједничка, акционарска) фондација, чија се имовина и приходи могу користити само у верске или добротворне сврхе. Оквирно гледано, вакуф има статус правног лица и његову имовину, насталу поклонима, завештањима или донацијама, нико не може да отуђи или преузме. Реч је о институцији која

- д) *Фонд Ал Акса*, формиран 2000. године на основу одлуке Самита Арапске лиге, са номиналним капиталом од 800 милиона долара и уписаним капиталом од 610 милиона долара. Фонд је створен ради „помоћи народу Палестине да развије сопствену економију“ и помоћи у случајевима хуманитарних криза на палестинским територијама. До сада је реализовано око 30 пројеката и програма чија је вредност око 590 милиона долара. Фондом управља IDB и он има сопствену организациону структуру;
- е) *Наменски фонд исламских банака за инвестиције и развој (IBP)*, формиран 1987. године, од стране 20 исламских банака и финансијских институција, са номиналним капиталом од 280 милиона долара и уплаћеним капиталом од 100 милиона долара. Акционари у овом Фонду су биле исламске банке (укупно 20). На располагању има посебан депозит од 300 милиона долара. Док краја 2006. године, IBP је реализовао 264 финансијске операције у висини од 4,4 милијарде долара. У току 2007. године, IBP је припојен новоформираној Међународној исламској корпорацији за финансирање трговине;
- ф) *Фонд за смањивање сиромаштва (IFPR)*, установљен је 2006. године, одлуком 30. заседања Савета гувернера IDB–а, на основу Десетогодишњег акционог плана ОИК–а (2005) и оперативно је почео да делује са радом 2007. године (очекује се да ће Фонд имати капитал од 10 милијарди долара)²³. Фонд би нарочито требало да користи „неконвенционалне“ методе финансирања од средстава зеката и вакуфа у смањивању сиромаштва и искорењивању епидемија и неписмености (посебно у Африци), поред активности предвиђених „Програмом за подизање привредних

је карактеристична за исламски свет. У том погледу, вакуфи до данас остају врло значајни титулари својине у исламском свету и стубови финансирања многих активности.

23 Саудијска Арабија је обећала донацију средстава од милијарду долара, а Кувајт од 300 милиона долара за овај Фонд. Још 19 земаља чланица је обећало значајнија финансијска средства. Нема релевантних индикатора о томе да ли су средства стварно и уплаћена, јер је реч о тек формираној институцији.

потенцијала у циљу смањивања сиромаштва у најмање развијеним и најсиромашнијим земљама чланицама ОИК-а“, усвојеним на Десетом исламском Самиту 2003. у Малезији; и

- г) *Фонд за вакуф*, раније познат под називом „Специјални рачун за помоћ“, установљен је 1979. године, као фонд поверилаца, а његов капитал је достигао 2007. године близу 1,5 милијарди долара. Од тога, око 1,1 милијарда долара је капитал Фонда, док су преостала средства распоређена на рачунима Специјалне помоћи муслиманским заједницама у неисламским земљама (64 милиона долара) и Помоћи најмање развијеним исламским земљама (183 милиона долара).

У овом контексту, треба поменути да је у периоду од 1980. до 2006. године из средстава Програма специјалне помоћи финансирано 1.129 пројеката, у вредности од 616 милиона долара. Од тога, 439 пројеката вредности 405 милиона долара је реализовано у земљама чланицама, а 690 пројеката у вредности од 211 милиона долара за потребе муслиманских заједница у исламским земљама. Пројекти су, углавном, реализовани у областима здравља и образовања, али су средства коришћена и у хуманитарне сврхе када је то било потребно. Са друге стране, IDB је установила 1983. године посебан Програма стипендија за потребе муслиманских заједница, у које сврхе је утрошено око 63 милиона долара (стипендирано је 6.450 студената из 48 земаља). Поред тога, за област природних наука 1990. године формиран је посебан Програм стицања највиших академских звања, у које сврхе је утрошено, до краја 2006. године, 14 милиона долара за академско усвршавање и специјализацију 339 стручњака (од тога 187 доктора наука)²⁴. При томе, IDB-а је стално развијала облике и механизме свог деловања, руководећи се исламским предањем (*хадис*) да су „најбољи међу верницима они који доносе користи другим верницима“.

Исламска банка за развој има три своја регионална представништва. Регионално представништво у Рабату (Мароко) „покрива“ 15 исламских земаља из северне и западне Афри-

24 *Islamic Development Bank – Thirty Two Years in the Service of Development*, op. cit., стр. 46.

ке; регионално представништво у Куала Лумпуру је задужено за три земље чланице (Индонезија, Малезија и Брунеј), као и друге земље у том региону које нису чланице IDB–а; регионално представништво у Казахстану „покрива“ земље Источне Европе, Заједницу Независних Држава и Монголију. У поступку формирања је и четврто регионално представништво, које ће се налазити у Дакару. Поред тога, IDB има оперативне представнике у још 13 земаља чланица (Бангладеш, Гвинеја, Гвинеја Бисау, Индонезија, Иран, Либија, Мауританија, Нигерија, Пакистан, Сенегал, Сијера Леоне, Судан и Узбекистан).

У оквиру одељења и канцеларија IDB–а делују и бројни одсеци, службе, јединице, тела и посебни механизми, што структуру IDB–а чини врло сложенем и врло развијеном за међународну исламску финансијску институцију овог типа. Нема сумње да би евентуално детаљније разматрање IDB–а и њене структуре захтевало заправо, посебан истраживачки пројект у циљу научне дескрипције банке и њених тела.

У протеклим деценијама, Исламска банка за развој је успоставила и развила односе са многим међународним агенцијама и финансијским институцијама у свету. Сарадња је развијена са специјализованим агенцијама OUN, као што су UNCTAD (Конференција UN за трговину и развој), UNICEF, FAO, UNIDO, WHO и друге, као и са „Светском трговинском организацијом“ (WTO), „Светским трговинским центром“ (WTC), OECD–ом, WIPO–ом (Светска организација за интелектуалну својину) и бројним другим организацијама. Поред тога, IDB одржава сталне консултације са водећим финансијским институцијама (на пример, Светска банка и др.). Са многим од поменутих организација сарадња је и уговорно регулисана.

Са друге стране, IDB има сарадњу са бројним арапским и регионалним финансијским институцијама, као и са Фондом ОПЕС–а за међународни развој. Њихови блиски односи се често популарно описују као „Координациона група“. Банка има споразуме о сарадњи са Арапском лигом и више регионалних групација које чине исламске земље (UAM, OSE, GCC и др.). Исламска банка за развој је и на овај начин стекла значајно и прстижно место у међународним односима, потврђујући свој међународноправни субјективитет и деловање.

После формирања Светске трговинске организације 1995. године, IDB је установила посебан „Програм техничке помоћи“ (ITAP), у циљу пружања помоћи исламским земаљама у вези са свим питањима која се односе на Светску трговинску организацију и њиховим учешћем у мултилатераном трговинском систему. До јануара 2007. године, IDB је у овом контексту организовала 23 консултативна састанка, 12 семинара о политици трговинске размене, 26 симпозијума и 13 специјалистичких курсева о конкретним аспектима утицаја примене уговорног оквира Светске трговинске организације на привреду исламских земаља. Данас се 39 земаља чланица IDB-а налази и у чланству Светске трговинске организације (која обухвата око 150 земаља чланица).

III

Групација Исламске банке за развој

Ширењем и интензивирањем активности IDB-а створено је, посебно у периоду после 1990. године, више засебних органа и институција који делују под окриљем банке, чиме је постепено грађена и развијана њена сопствена структура. У публикацијама Исламске банке за развој ова тела се називају „придружене институције“ и она чине заправо неку врсту Система IDB-а, који се званично назива „Групација IDB-а“. Поменута тела имају значајан степен самосталности у односу на IDB, што се види по чињеници да имају своје сопствене темељне правне инструменте (статуте) и друге прописе, посебну организациону структуру, одвојен буџет и сл. Ипак, њихове основне правне акте потврђује Савет гувернера IDB, док њихово деловање и активности координира Председник IDB-а²⁵.

Крајем 2003. године, Исламска банка за развој је усвојила нову стратегију деловања „Стратешки оквир Групације IDB“, којом се предвиђа већи степен кооперације и координације IDB-а и придружених институција у наредном периоду. Овим стратешким планом се предвиђа водећа улога Групације IDB „у социјалном и економском развоју земаља чланица и муслиманских заједница, у складу са принципима шеријатског права“. Циљеви нове стратегије су: развој исламског фи-

25 *Islamic Development Bank Group in Brief*, IDB, Jeddah, 2007, стр. 8.

нансијског сектора и институција; смањивање сиромаштва; и интензивирање економске сарадње земаља чланица. У реализацији ових циљева, постављени су следећи приоритети: унапређење образовања и стручно усавршавање, као и укупно побољшање животног стандарда; развој пољопривреде и производње хране; развој инфраструктуре; развој трговине међу земљама чланицама; јачање приватног сектора; унапређење истраживања и развоја у областима исламске економије, банкарства и финансија. Исто тако, приоритетни циљ је и осмишљавање нових модалитета мобилизације фондова за потребе IDB–а и институција и тела која делују у оквиру њене структуре.

По нашем мишљењу, поменута тела чине и део структуре Организације исламске конференције, због тога што је реч о посебим правним лицима сталног карактера, са развијеном сопственом организационом структуром, правним инструментима и активностима које су значајне за ОИК као целину. Описаћемо, стога, укратко институције у оквиру Групације IDB, по редоследу њиховог настанка.

1. *Исламски институт за истраживање и обуку* је формиран у циљу што ефикаснијег остваривања функција које IDB, према свом Статуту (члан 2), има у областима истраживања и обуке. Одлуку о формирању IRTI–ја донео је 1979. године Савет гувернера IDB, а Одбор извршних директора је потврдио Статут IRTI–ја 27. априла 1981. године. IRTI је почео оперативно да делује 1983. године. Седиште IRTI–ја је у Цеди, а на његовом челу се налази Генерални директор кога именује Председник IDB–а. IRTI је 2004. добио статус посебне институтције у оквиру Групације IDB–а, а 2005. године је усвојио сопствени „Стратешки план развоја“ у складу са параметрима изнетим у „Стратешком оквиру Групације IDB–а“.

Истраживачки пројекти на којима је IRTI био ангажован односили су на развијање метода и механизма примене шеријатског права у областима економије, банкарства и финансирања. На пример, у вези са питањима као што је зекат²⁶,

26 *Зекат* је обавезни верски допринос и представља једну од највећих верских обавеза муслимана, које се у сунитском исламу називају „Пет стубова ислама“. Реч је о давању доприноса у добротворне сврхе, у циљу помоћи сиромашнима, односно онима чија зарада не

исламско социјално осигурање, исламски финансијски инструменти, приватизација, јавни дугови и сл. IRTI је, до сада, објавио око 300 студија и публикација, а редовно публикује и научни часопис „Студије исламске економије“. IRTI је организовао и близу 100 семинара и конференција и више од 100 програма и курсева специјалистичке обуке. Два најважнија програма данас су „Обука у циљу припреме умме за 21. век“ и „Унапређење зеката и вакуфа у афричким земљама јужно од Сахаре“. Коначно, у оквиру IRTI-ја делује *Информативни центар* који прикупља, систематизује и ставља на располагање информације о економским кретањима у исламским земљама, као и о појединим областима привреде у исламским земљама. У том контексту, IRTI одржава контакте са око 200 институција у земљама чланицама ОИК-а.

2. *Исламска корпорација за осигурање инвестиција и извозних кредита* је формирана 1994. године, на иницијативу Сталног комитета ОИК-а за економију и трговину, као аутономна финансијска институција у оквиру структуре IDB-а. Основни прокламовани циљ ICIEC-е је ширење обима трговинске размене и подстицање директног инвестирања између муслиманских земаља. Идеја о формирању овог тела произилази из члана 15 „Споразума за унапређење, заштиту и гарантовање инвестиција између земаља чланица ОИК-а“ (1977. године), у којем је наведено да IDB треба да установи посебну исламску компанију за осигурање инвестиција и извозних кредита, која ће деловати у складу са шеријатским прописима. Савет гувернера IDB-а је усвојио на свом 16. годишњем заседању 1992. године Статут ICIEC-е. У јулу 1995. године Корпорација је оперативно започела са радом, а њено седиште је у Цеди.

Уписани капитал ICIEC-е износи 100 милиона исламских динара (145 милиона долара), од чега је 50 милиона ID уложила Исламска банка за развој (50 одсто акција припада IDB-у), док преосталих 50 одсто акција припада исламским земљама потписницама Статута ICIEC-е (35 земаља), које су до сада уплатиле 47,25 милиона ID.

прелази одређену суму (*нисаб*). Зекат износи 2,5 одсто од годишњег профита који неки муслиман оствари преко поменуте најмање суме. Постоје и добровољни доприноси у верске сврхе (*садака*).

Корпорација пружа следеће услуге извозницима, банкама и инвеститорима: а) осигурање извозних кредита од свих облика комерцијалних и некомерцијалних ризика; б) осигурање инвестиција да би се покрили ризици инвестирања, посебно у одређеним земљама чланицама ОИК–а које се суочавају са значајним проблемима; и ц) реосигурање оперативних активности у земљама чланицама. Све активности ИСЕС–е се одвијају искључиво у складу са принципима шеријатског права. Своје активности Корпорација обавља у 87 земаља света, што значи да поред исламских, она делује и у многим земљама које нису исламске (на пример, Бразил, САД, Нови Зеланд, Пољска, Шпанија, Словенија и др.). ИСЕС је чланица Међународне уније институција за осигурање кредита и инвестиција (тзв. Бернска унија).

3 *Исламска корпорација за развој приватног сектора* је формирана новембра 1999. године као потпуно независни мултилатерални финансијски ентитет у оквиру Система ИДВ–а. На истом, 24. заседању Савета гувернера ИДВ–а верификован је и Статут ИСД–а. Основи прокламовани циљ ИСД–а је финансијска подршка развоју и унапређењу приватног сектора, као једног од носилаца економског развоја земаља чланица ИСД–а. Идеја о формирању овог тела настала је на основу „виђења“ исламских земаља актуелних трендова глобализације које карактеришу, по њима, економска либерализација, приватизација државних предузећа и све веће учешће приватног сектора у кључним економским активностима и пројектима инфраструктуре.

Инаугурална седница Генералне скупштине ИСД–а је одржана 8. јула 2000. године, а седиште ИСД–а је у Цеди. Номинални капитал ИСД–а износи милијарду долара, док уплаћени акционарски капитал износи 500 милиона долара, од чега су 50 одсто акције ИДВ–а, 30 одсто су акције земаља чланица (44 земље потписнице Статута ИСД–а) и 20 одсто су акције јавних финансијских институција из земаља чланица (три су иранске, једна саудијска и једна алжирска).

Организациона структура ИСД–а показује да ова институција има већи степен самосталности у односу ИДВ од претходне две корпорације и других тела ИДВ–а. Није неопходно посебно наглашавати да ИСД, као и сва друга тела из Групације ИДВ, стриктно делује у сагласности са одредбама

шеридатског права. ICD је развио читав низ финансијских инструмената у складу са шеридатским правом и клијенти ове корпорације могу да изаберу оне које сматрају најповољнијим. Орган ICD–а, *Комитет за шеридатско право*, доноси одлуке, у сваком конкретном случају, да ли је финансирање одређене компаније или пројекта у складу са шеридатом. Постојање овог тела недвосмислено показује верски карактер ICD–а.

4 *Међународна исламска корпорација за финансирање трговине* је формирана 24. јуна 2005. године као аутономни мултилатерални финансијски ентитет у оквиру Групаације IDB, на основу одлуке Савета гувернера IDB–а на 30. годишњем заседању тог тела. На свом 31. годишњем заседању одржаном 2006. године у Кувајту, Савет гувернера IDB–а је верификовао Статут ИТФС–е. Инаугурални састанак Генералне скупштине ове новоформиране међународне организације одржан је 24. фебруара 2007. године у Џеди и на њему су били присутни представници из 47 исламских земаља и 15 финансијских институција. Статут ИТФС–е потписало је 47 исламских земаља и 8 финансијских институција, а до 1. састанка Одбора директора ИТФС–е, одржаног 7. априла 2007. године, 23 земље чланице и 8 финансијских институција депоновале су инструменте о његовој ратификацији. Поред тога, још 9 исламских земаља и 9 финансијских институција поднеле су захтев за чланство. Седиште ИТФС–а је у Џеди, а отворено је и регионално представништво ове корпорације у Дубаију (UAE).

Фактички, ИТФС је почела оперативно да делује од средине 2007. године. С обзиром на то да је реч о потпуно новој институцији у оквиру Групаације IDB–а и структуре ОИК–а још увек нема довољно података о њеним активностима, организационом устројству, који би нам омогућили да презентујемо њену потпунију научну дескрипцију, као и њену класификацију и типологизацију.

Основи прокламовани циљ ИТФС–е се односи на „допуну“ и ширење активности IDB–а кроз финансирање и унапређивање трговине између земаља чланица, у складу са шеридатским прописима и принципима. *Ова нова Корпорација треба да обједини све програме и активности у оквиру IDB–а у вези са финансирањем трговине, консолидујући под*

својим окриљем све такве облике пословања. Организациона структура ИТФС–е подсећа, у значајној мери, на организациону структуру ИСД–а, што такође потврђује већи степен самосталности у односу на ИДВ.

Незадовољавајући обим трговинске размене између земаља чланица ОИК–а приморао је, дакле, ИДВ да установи нове облике и механизме њеног финансирања и подстицања²⁷. Предвиђени номинални капитал ИТФС–е износи 3 милијарде долара, док уплаћени акционарски капитал износи 500 милиона долара, од чега акције ИДВ–а увек морају да буду веће од 51 одсто од укупног броја акција. Дакле, већински удео ИДВ–а у акцијама ИТФС–а је загарантован. Преостале акције су у власништву земаља чланица и финансијских институција, при чему се наглашава да је „*укључивање земаља чланица као акционара неопходно ради обезбеђивања међународног статуса нове Корпорације*“.

5 Светска фондација за вакуф је формирана 2001. године као засебан финансијски ентитет. Разлог за формирање овог тела је настојање ИДВ–а да створи глобални ентитет за вакуф, у сарадњи са државним вакуфима и вакуфима невладиних организација, као и верским добротинствима из приватног сектора. Недостатак адекватних података и материјала нас онемогућава да дамо детаљнију дескрипцију овог органа, због чега смо били принуђени само да га укратко поменемо у оквиру структуре ИДВ–а.

Најважнији циљеви WWF–а су: промовисање и активирање вакуфа како би они допринели социјалном, економском и културном развоју исламских земаља и муслиманских заједница²⁸.

27 ИДВ је поверила „Компанији за међународни финансијски консалтинг“ из Отаве да припреми студију и „предложи алтернативне практичне форме консолидоване организационе структуре аутономног ентитета за финансирање међународне трговине, који ће деловати у сагласности и на основу прописа Групације Исламске банке за развој“.

„Компанија за међународни финансијски консалтинг“ је закључила да је неопходно да буде формиран самосталан финансијски ентитет под окриљем ИДВ–а како из стратешких, тако и из финансијских разлога. Закључак је утемељен на установљеним „институционалним празнинама и, са друге стране, дуплирањима активности“ у финансирању трговинских активности од стране ИДВ–а.

28 Tan Sri Dato Halim Mohammad, *Enhancing Intra OIC Trade*, Kuala Lumpur, 2006, стр. 10.

*

У закључку излагања о Исламској банци за развој, поменимо и то да Саад С. Кан кратко набраја само три придружене институције IDB–а, међу којима је и Међународна исламска компанија за финансирање лизинга (IILFC). Реч је о телу које је IDB намеравала да формира 2000. године са групом инвеститора из Кувајта и других арапских земаља Залива и чије је седиште требало да се налази у Кувајту. Међутим, ово тело се нигде не помиње у обимним годишњим извештајима IDB–а и институција под њеним окриљем, нити у новим публикацијама ОИК–а. Остаје нејасно да ли је оно уопште било формирано и да ли је касније инкорпорисано, ако је било формирано, у неку другу институцију IDB–а. Или је пак, можда, трансформисано у неку другу врсту компаније или институције која се не налази под окриљем IDB–а.

Овде ћемо да искористимо прилику и да укажемо да се и на овом примеру још једном види *један од важнијих недостатака, поред осталих, студије Саад С. Кана*, који у својој научној дескрипцији структуре ОИК–а уводи и она тела која нису формирана или она за која се планира да буду формирана. Због тога је „слика“ структуре Исламске банке за развој и Организације исламске конференције коју он презентује *непрецизна, нејасна и, у крајњој линији, нетачна*. Поред тога, његов приступ је често оптерећен његовим политичким виђењима на уштрб научног (непристрасног) приступа. Коначно, пакистански аутор често пренаглашава улогу своје земље, Пакистана, у оквиру ОИК–а и кретањима у исламском свету. Наравно, неки недостаци студије Саад С. Кана су објективне природе и повезани су и са тиме што су структуре IDB–а и ОИК–а значајно развиле после њеног објављивања (2001).

IV

Исламско банкарство

Исламско банкарство, прецизније речено банкарско финансијско пословање у складу са одредбама шеријатског права, почело је значајније да се развија *средином седамдесетих година 20. века*²⁹. Ипак, рад Међународне асоцијације ислам-

29 Прва исламска банка била је „Исламска Банка Дубаија“ која је формирана 1975. године. Од тада, овај облик банкарског пословања се стално шири у

ских банака (ИАИВ), међународне асоцијације исламских финансијских институција, формиране под окриљем ОИК–а августа 1977. године у Каиру, пратиле су бројне нејасноће и тешкоће већ од првих дана њеног постојања, што можемо да видимо и по усвајањима посебних резолуција о овој организацији на састанцима министарске Конференције исламских земаља у Дакару (април 1978. године) и Фезу (мај 1979. године).

Уз подршку Генералног секретаријата ОИК–а и других институција ОИК–а, Међународна асоцијација исламских банака је успела да консолидује деловање и организациону структуру, развијајући своје активности у току осамдесетих година 20. века. Основне функције ИАИВ–а су биле промовисање концепта и идеје исламског банкарства, у складу са шеријатским правом, као и стандардизација организационог устројства исламских финансијских институција.

Организациона структура ИАИВ–а је била слична трокомпонентној структури осталих институција ОИК–а (Генерална скупштина, Одбор директора и Генерални секретаријат), али је у њеном оквиру деловао и *Исламски комитет за шеријатску контролу*, чија је основна функција била да обезбеди јединствену примену исламских прописа који се односе на пословање исламских банака. Постојање таквог тела врло јасно и недвосмислено *потврђује верско утемељење и карактер ИАИВ–а, као и верски карактер структуре ОИК–а у целини*. Седиште ИАИВ–а је било у Каиру (мада су неки његови органи деловали и у Цеди), а постојала су и регионална представништва за Европу и Азију. У оквиру ИАИВ–а је деловао и посебан помоћни орган, Међународни институт за исламско банкарство и економију (ИВЕ), задужен првенствено за стручну и практичну обуку особља из исламских банака у чланству ИАИВ–а.

Упркос томе што је деведесетих година 20. века исламско банкарство доживело прави „бум“, број чланица ИАИВ–а је остао релативно скроман – око 30 банака и финансијских институција из 12 исламских земаља. Са друге стране, Бахре-

---

свету, како у квантитативном смислу (број банака), тако и у квалитативном смислу (по модалитетима пословања). Просечни годишњи раст овог облика банкарства у последњих 30 година био је око 12 одсто годишње.

инска монетарна агенција је управо у том периоду, 1993. године, успешно одржала *Прву светску конференцију исламских банака* на којој су остварени значајни резултати. Ова конференција је успела у протеклом периоду да окупи представнике више стотина исламских и других финансијских институција из 35 земаља. До сада је одржано 14 њених заседања, а 15 заседање Светске конференције исламских банака је требало да буде одржано средином 2008. године у Лондону (по први пут ван главног града Бахреина), јер је усвојена препорука да би Лондон требало да постане кључни центар исламског банкарства у Европи.

Организацији исламске конференције је прикључена нова институција под називом *Генерални савет за исламске банке и финансијске институције (GCIBFI)*, која нема карактер специјализоване међудржавне организације као Исламска банка за развој. Реч је о *придруженој институцији ОИК–а* (тела у чијем се чланству налазе институције, удружења и правна лица из исламских земаља) чије су чланице *исламске банке и остале финансијске институције које послују у складу са шеријатским правом*. Поменути асоцијацију су формирале заједнички Исламска банка за развој и друге финансијске институције. GCIBFI је регистрован у Манами (Бахреин), у складу са декретом Краља Бахреина од 16. маја 2001. године, као аутономна, недржавна и непрофитна асоцијација глобалног карактера. GCIBFI је почео оперативно да делује крајем септембра 2001. године.

На основу резолуције број 5/33–ORG усвојене на 33. састанку ICFM–а 2006. године у Бакуу, *GCIBFI је добио статус придружене институције ОИК–а, замењујући IAIB*. Данас је GCIBFI једина међународна недржавна организација, која окупља исламске банке и исламске финансијске институције у свету. *Реч је о јединственом случају у историјату и организационом развоју Организације исламске конференције*, због чега се морамо осврнути на његову генезу и околности због којих је дошло до те промене, односно до тога да једна придружена институција „истисне“ другу придружену институцију у структури ОИК–а.

Поменимо и то да је ван окриља IAIB–а и ОИК–а 1990. године дошло и до формирања „Организације за рачуноводство и ревизорске послове исламских финансијских организа-

ција“ (AAOIFI), као и 1999. године „Исламске корпорације за економски развој“ (ICED), што је, у крајњој линији, утицало на околности у којима је формиран GCIBFI. Последњи пут је IAIB кратко поменуто као придружена институција OIK–а у резолуцији са 27. састанка ICFM–а који је одржан 2000. године у Куала Лумпуру. Нема никаквих прецизнијих података о томе да ли је IAIB формалноправно престао да делује, односно да је „угашен“ или је наставио, у неком облику, да делује. Наша је претпоставка да је ова организација престала да делује, али то не можемо да тврдимо са потпуном сигурношћу јер, једноставно, не располажемо релевантним подацима.

Према показатељима економских кретања у исламском свету, „исламске финансијске институције се развијају последњих година астрономском брзином“ и представљају „један од сегмената глобалне економије са најбржим растом“. Исламске банке данас делују у 75 земаља света и њихов број износи више стотина, док многе светске и регионалне банке отварају своје „исламске огранке“ и филијале (швајцарске, британске, француске, америчке, јапанске банке и друге)³⁰. Укупни капитал „чистих“ исламских банака износи близу 300 милијарди долара, док се још око 250 милијарди долара налази у исламским огранцима „конвенционалних“ банака.

С обзиром на чињеницу да је исламско банкарство најразвијеније у арапским земљама Залива, као и на то да се Бахреин деведесетих година 20. века наметнуо као нека врста центра исламског банкарства, није изненађење што је GCIBFI формиран управо у Манами, главном граду те земље.

Упркос томе што је веома мало доступних директних података и релевантних материјала о GCIBFI–ју, као и што фактички нема података из секундарних извора (као што су документи примарних политичких органа и других институција OIK–а), на основу информација преузетих из одређених бахреинских публикација и дневне штампе утврдили смо да се данас у чланству GCIBFI–ја налази око 125 исламских банака и финансијских институција из око 40 земаља. Реч је о исламским комерцијалним банкама, исламским огранцима и исламским филијалама конвенционалних банака, исламским

30 Helena Bachmann – *Banking on Faith*, „Islamic Banking and Takaful Force“, Manama, Banrain, 2002 (Доступно на Интернет сајту: www.bma.org.ba).

инвестиционим банкама, исламским фондовима и исламским компанијама за осигурање и реосигурање. Дакле, *предуслов за чланство у GCIBFI-ју јесте да релевантна исламска банка или финансијска институција делује и послује у складу са шеријатским правом.*

Са чланством је повезано и питање финансирања GCIBFI-ја јер се његов буџет, слично буџету IAIB-a, првенствено формира из редовних годишњих доприноса које уплаћују институције – чланице. GCIBFI данас има статус правног лица са међународноправним субјективитетом и ужива, после укључивања у структуру ОИК-a 2006. године, функционалне дипломатске привилегије и имунитете на основу општег споразума о привилегијама и имунитетима који су земље чланице склопиле са Организацијом исламске конференције. Званични језици су арапски и енглески, док се француски (трећи званични језик ОИК-a) скоро уопште не користи у деловању GCIBFI-ја.

Одсуство изворних публикација, докумената и података о GCIBFI-ју онемогућило нас је да презентујемо целовитију научну дескрипцију ове придружене институције која је релативно нова у структури ОИК-a. На основу *података из неких новинских текстова могли смо, по аналогији, да закључимо да структура GCIBFI има скоро идентичне органе као IAIB, односно да структуру GCIBFI-ја чине Генерална скупштина, Одбор директора и Генерални секретаријат, као и Комитет за шеријатско право.*

Основна функција GCIBFI-ја је развој свих облика и модалитета деловања у области исламског банкарства и финансијског пословања. Остаје, међутим, тек да се види да ли је исламско банкарство заиста један од „одговора“ исламског света на изазове глобализације, као што се то наводи у неким материјалима који помињу GCIBFI.

Нема довољно расположивих података о деловању *Комитета за шеријатско право*, али из неких материјала GCIBFI-ја може да буде закључено да постоји амбиција да овај Комитет доноси упутства и одлуке које би биле обавезујуће за све шеријатске надзорне комитете у исламским банкама и финансијским институцијама широм света. Тешко је оценити колико су ове амбиције реалне и остварљиве, јер су се сличне претензије у исламском свету, када је реч о шеријатском праву, обично неуспешно завршавале.

V

У последње две године, у свим активностима које се одnose на остваривање циљева GCIBFI–ја уочљиво је смањивање „ентузијазма“ исламских финансијских институција у односу на онај „полет“ који је постојао непосредно после 2000. године. У целини гледано, исламске банке су се последњих година, посебно после 2003. године, нашле под притиском западних сила на основу оптужби да су неке терористичке активности биле финансиране преко рачуна у исламским банкама или да су те банке служиле за „прање новца“. Није помогло ни то што су исламске банке упорно тврдиле да је новац за терористичке и „сумњиве“ организације много више пролазио преко рачуна „западних“ него исламских банака.

Значајно је да поменемо, у закључку, да су *исламске банке представљале стожер око кога се створила посебна међународна и регионална (исламска) финансијска инфраструктура*, у којој се налази више међународних недржавних и транснационалних институција и асоцијација. Поред, и ААОIFI–ја и ICED–а, створене су још и следеће институције: а) „Исламски одбор за финансијске услуге“ (IFCB) као асоцијација централних монетарних институција одговорних за доношење прописа о исламском банкарству и финансијама, која оперативно делује у Куала Лумпуру од марта 2003. године и има 20 чланова, 17 придружених чланова и 78 посматрача³¹; б) „Међународна исламска агенција за процену“ (IRA) формирана је 2002. године у Бахреину као аутономна корпорација коју су основале бројне финансијске институције и Исламска банка за развој; ц) „Међународно исламско финансијско тржиште“ (IFM), међународна институција која је такође формирана 2002. године у Бахреину, представља неку врсту прве исламске берзе, односно берзе која делује у складу са шеријатским правом; д) „Центар за испитивање ликвидности“ (LMC) формиран је крајем 2002. године у Бахреину; и е) „Међународни исламски центар за помирење и комерцијалну арбитражу“ (ICRCA), који су 2005. године у Дубаију формирале GCIBFI и IDB ради решавања банкарских и при-

31 Малезија је земља са највећим системом исламских банака и највећим исламским финансијским тржиштем у свету.

вредних спорова на основу шеријатског права, као и ради ван-судског решавања спорова.

Упркос томе што је у формирању скоро свих ових тела је учествовала и Исламска банка за развој, ова структура је ипак остала аутономна у односу на ОИК–а и није директно укључена у структуру или шири систем ОИК–а. У таквом контексту, прикључивањем GCIBFI–ја као придружене институције у своје „редове“ ОИК чини значајан напор да стави под своје окриље бројне исламске финансијске организације, асоцијације и институције које су аутономно постојале и деловале и много пре 2006. године. Да ли ће и колико ће у томе успети, остаје тек да се види јер је GCIBFI тек недавно прикључен структури ОИК–а.

Нагласимо, у закључку, да је у периоду од 1975. до јануара 2007. године Група ИДВ–а (без ИСЕС–е) финансирала 5.272 пројекта у вредности од око 50 милијарди долара (34 милијарде ИД)³². Чињеница је, даље, да се исламски свет данас налази у периоду до сада незабележеног привредног раста и развоја. Са друге стране, међу исламским земљама преовлађује уверење да такав привредни раст мора да буде усклађен са системом вредности који преовлађује у исламским земљама. У том контексту, значај исламског банкарства и деловања исламских финансијских институција, пре свега њихови међународни облици испољавања, порастао је до раније незамењивих размера.

Стога, упркос критикама студије пакистанског политиколога Саад С. Кана које смо изнели, мора да буде прихваћена као тачна његова оцена да „од самог њеног настанка, деловање Исламске банке за развој представља велики, могуће је највећи успех ОИК–а“³³. Саад С. Кан закључује да би Исламска банка за развој требало да послужи као пример, у сваком погледу, за све органе и институције Организације исламске конференције и за остале исламске социјалне, хуманитарне, образовне и друге асоцијације у свету.

32 *Islamic Development Bank Group in Brief*, op. cit., стр. 8.

33 Saad S. Khan, op. cit., стр. 216.

Oliver Potezica
STATUS OF ISLAMIC DEVELOPMENT BANK
IN THE STRUCTURE OF ORGANIZATION
OF THE ISLAMIC CONFERENCE

Summary

Organization of the Islamic Conference is an universal international organization consisting of 57 states from four continents. This organization, second in numerity of its members (after the United Nations organization) was established in 1969 on the base of belonging of its members to the same faith – Islam. During last four decades, structure of the Organization of the Islamic Conference has been developed significantly and today it consists of 74 separate units, bodies, institutions and international organizations.

Within the structure of the Organization of the Islamic Conference there are also four specialized institutions. They are international organizations of Islamic states. Certainly a most significant one among the above mentioned institutions is the Islamic Development Bank as “the most important body of the Organization of the Islamic Conference in the field of economics”. The Islamic Bank for Development is a “classic” international financial institution and it is very similar, for instance, to the World Bank (by which model it was probably established). Precondition for getting membership in the Islamic Development Bank is membership in the Organization of the Islamic Conference, meaning that its members can be only Islamic states, or the member-states of the Organization of the Islamic Conference.

Key Words: Organization of the Islamic Conference, Islamic Development Bank, Islamic banking, Shariah Law.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ПРИКАЗИ

Иван Зарић

НИКОЛАС СПАЈКМАН: - ТВОРАЦ
ТЕОРИЈСКИХ ГЕОПОЛИТИЧКИХ
ТЕМЕЉА АМЕРИЧКЕ СУПРЕМАЦИЈЕ 217-221

Милован Радаковић

ОЛИВЕР ПОТЕЖИЦА: ВЕХАБИЈЕ
ИЗМЕЂУ ИСТИНЕ И ПРЕДРАСУДЕ 222-224

ПРИКАЗИ

Иван Зарић*

НИКОЛАС СПАЈКМАН:
- ТВОРАЦ ТЕОРИЈСКИХ
ГЕОПОЛИТИЧКИХ
ТЕМЕЉА АМЕРИЧКЕ
СУПРЕМАЦИЈЕ

Небојша Вуковић, *Логика империје* – Николас Спајкман и савремена америчка геополитика, Конрас; Нација-прес, Београд, 2007.

* Иван Зарић, магистрант на Факултету политичких наука у Београду

Геополитика је као научна дисциплина дуго по завршетку Другог светског рата сматрана псеудонауком, како на Западу, тако и на Истоку. Један од главних разлога за креирање оваквих ставова било је њено повезивање са нацизмом. Значајне промене настале су по завршетку Хладног рата, када геополитика више није представљала непожељног члана у академским круговима. Ипак, овакав нагли заокрет довео је и до појаве многих текстова и књига, како у свету, тако и у Србији, који су на популистички начин прилазили геополитичким проблемима и питањима.

Дело “Логика империје – Николас Спајкман и савремена америчка геополитика” аутора Небојше Вуковића у потпуности одудара од популистичког прилаза геополитици. У њему је обрађен један од најзначајнијих теоретичара у овој научној дисциплини и његов утицај на геополитичку мисао једине преостале суперсиле на свету, Сједињених Америчких Држава – Николас Спајкман.

Пре објашњења Спајкманових геополитичких ставова

аутор нас је провео кроз историјски развој геополитике од античких времена и првих празора, попут Хипократа и Тукидида, преко Хегела, све до прелаза из 19. у 20. век када је дошло до рађања модерног схватања геополитике. Наведени период, назван још и геодетерминизам или географски материјализам, одликовао се схватањем значаја и утицаја географског простора на друштвени живот целокупне људске заједнице, иако није било систематског изучавања тог утицаја.

Модеран приступ геополитици настао је, као што је већ речено, на размеђу 19. и 20. века. Први пут је термин геополитика употребио шведски научник, уставно-правни писац и универзитетски професор Рудолф Кјелен 1899. године, међутим, правим оцем геополитике као научне дисциплине сматра се Фридрих Рацел. Наиме, Рацелово схватање државе као живог организма и простора као њеног неодвојивог дела, тзв. *Lebensraum*, утицало је на многе научнике тога доба. Вуковић нас у делу књиге посвећеном дефинисању геополитике води кроз најзначајнији њен период теоријског развоја између два светска рата, објашњавајући утицај Хаусхофера и његових Пан-региона, схватања Карла Шмита, али и приступ Пола Видала да ла Бла-

ша који је управо човека ставио у средиште својих разматрања, стварајући правац назван посибилизам.

Како се свака наука или научна дисциплина непрестано развијају, исти принципи могу се применити и на геополитику. Специфичност даљег развоја геополитике Вуковић је дао у следећим правцима: наставак постојања “класичне геополитике”; јачање геоекономије; наглашавање безбедносног аспекта или геостратегије; еволуције геополитике у геополитичку сценаристику; модификовања геополитике у тзв. алтернативну геополитику или даљу разраду примењене геополитике.

Посебан део књиге посвећен је двојници теоретичара који су имали највећи утицај на Спајкманов геополитички опус, америчког адмирала Алфреда Мехена и британског географа сер Хелфорда Мекиндера. Учења Мехена и Мекиндера представљају основну геополитичку дихотомију, сукоб копна и мора, који траје још од сукоба Атине и Спарте. Полазећи од истих основа, Мехен и Мекиндер су дошли до потпуно различитих закључака. Основни Мехенов став је да контрола поморских комуникација представља најважнију основу за остваривање глобалне доминације. За контролу поморских комуникација најважније

је стицање поморске моћи, која се по Мехену заснива на следећих шест елемената: географском положају; физичко-географској складности; величини територије; броју становника; националном карактеру и карактеру владе. Мехенова доктрина поморске моћи представљала је, условно речено, другу фазу ширења америчког утицаја. Наиме, како је то описао Александар Дугин у свом делу "Основи геополитике", Монроова доктрина представљала је ширење америчког утицаја по меридијану, а Мехенова доктрина поморске експанзије ширење америчког утицаја по паралели.

Насупрот Мехену, Мекиндер је сматрао да је за остваривање глобалне доминације најважније стављање под контролу тзв. "срца земље" (*Heartland*). Мекиндер је своје геополитичке ставове сублимирао у троделном слогану: *"Ко влада Источном Европом доминира Хартлендом, Ко влада Хартлендом доминира Светским Острвом, Ко влада Светским Острвом доминира светом"*. Поред тога, Мекиндер је био и утемељивач чувеног концепта стварања санитарног кордона, који је код њега имао више геополитички него идеолошки карактер. Мекиндер је, наиме, сматрао да би стварањем већег броја мањих држава између Немачке и Русије било онемогуће-

но њихово спајање у коалицију која би неминовно заузела "срце земље" и тиме стекла одлучујућу предност за остваривање глобалне доминације.

Централни део књиге посвећен је, наравно, Николасу Спајкману, који прави својеврсну комбинацију учења два претходно наведена теоретичара и тежиште значаја ставља, условно речено, "између" Макиндеровог "срца земље" и Мехеновог истицања морског пространства. Овај Американац холандског порекла, професор на чувеном Јејлу, своје геополитичко учење пренео је у два дела – "Америчка стратегија у светској политици: Сједињене Државе и равнотежа снага" (*America's Strategy in World Politics: The United States and Balance of Power*) из 1942. године и "Географија мира" (*The Geography of the Peace*) из 1944. године.

Један од најважнијих доприноса Николаса Спајкмана геополитици огледа се у истицању значаја нове области као пресудне за доминацију у глобалним оквирима. Нову област, коју назива "ободном земљом" (*Rimland*), дефинише као велику концентричну тампон зону која се налази између центара евроазијске копнене масе и маритимних праваца, која укључује *"западну и источну Европу, земље заравни Блиског истока, Турску,*

Иран, Авганистан, Тибет, Кину, Источни Сибир и три полуострва Арабије, Индије и Бурме–Сијам”. Као веома важно Спајкман је опазио да су се управо у зони Римланда развиле све велике цивилизације света изузимајући Египат, Картагину, као и цивилизације Суматре и Јаве. На основу ових запажања он изводи свој слоган базиран на чувеном Мекиндеровом, који гласи: *“Ко контролише Римленд влада Евроазијом; ко влада Евроазијом контролише судбине света”*.

Овим слоганом Спајкман најбоље осликава спој ставова Мехена и Мекиндера, односно поморског и копненог приступа у геополитичком и геостратегијском смислу, на извешан начин спајајући Шмитовог *Бехемота* и *Левитијана* као два најбитнија и незаобилазна фактора у борби за доминацију и премоћ на планети.

Још једна важна допуна Спајкмановог геополитичког учења је свакако и дефинисање Средишњег океана (*Midland Ocean*). Ова акваторија, по Спајкмановом схватању, обухвата Атлантски океан са околним морима и речним басенима, а његов значај током 20. века је сличан значају Средоземног мора у ранијој људској историји. У перспективи је тада Спајкман Средишњем океану дао улогу спајајућег чиниоца, односно, ка-

ко га је он назвао, унутрашњег мора. Ту концепцију касније Дугин назива “атлантским континентом” у чијем се средишту, заправо, налази Атлантски океан. Нарочито је Спајкман истицао улогу интелектуалног чиниоца у том “атлантском континенту”, где су Западна Европа и Источна обала Северне Америке (посебно Њујорк), постали мозак нове “атлантске заједнице”.

Спајкман је у својим теоретским ставовима САД наменио улогу тзв. глобалног балансера, неопходну за остваривање геополитичког императива – спречавање доминације над Евроазијом од стране једне силе или коалиције. Како би се овакав амерички геополитички императив остварио Спајкман је предлагао формирање регионалних безбедоносних аранжмана, у циљу одржања геополитичке равнотеже у Европи и на Далеком истоку. Још једна занимљивост у Спајкмановим делима је то што он током Другог светског рата препознаје Кину као будућег главног америчког такмаца у балансу снага на азијском континенту. Због тога је предлагао савез са Јапаном и то само неколико седмица после напада на Перл Харбур.

Наведене Спајкманове тезе готово да су пресликане у каснијим делима водећих америчких геополитичара и геостратега,

попут Џорџа Кенана, Збигњева Бжежинског, Хенрија Кисинџера, Колина Греја, Чарлса Купчана, Џона Миршајмера и других, иако су његова дела мало цитирана. Први пут Спајкманове идеје пуну афирмацију доживљавају у оквирима "стратегије обуздавања" Џорџа Кенана, где долази до великог преклапања Спајкмановог *Rimland*-а и Кенанових кључних безбедносних области. Током ере нуклеарног оружја, дошло је до нових преиспитивања традиционалних геополитичких концепата. Међутим, у овом периоду је публикован рад Колина Греја који представља најафирмативнији приступ Спајкмановом схватању у тзв. нуклеарној ери.

Присутност Спајкманових ставова очигледна је и у делима двојице можда и највиђенијих америчких савремених геополитичара и геостратега, Бжежинског и Кисинџера. Евроазијска шаховска табла Бжежинског представља несумњиву везу са Спајкмановим учењем, која се пре свега огледа у томе што су западни, јужни и источни простор Бжежинског готово истоветни са *Rimland*-ом, а средишњи простор са Спајкмановим схватањем *Heartland*-а. Спајкманово наглашавање америчке улоге глобалног балансира касније се огледа у доктринама тзв. обалског балансирања (*offshore*

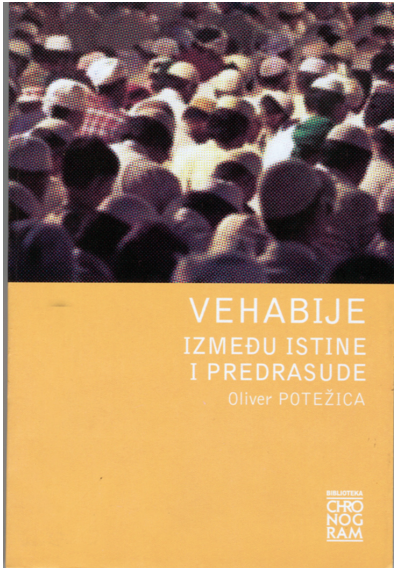
balancing) истицањем у делима Кристофера Лејна и Џона Миршајмера. Такође, његово учење имало је директног утицаја и на ставове савремених америчких мислилаца из ове области у сугерисању и образлагању стварања различитих видова регионалних безбедносних аранжмана који су на различите начине олакшали америчку геостратешку премоћ.

"Логика империје" Небојше Вуковића свакако представља незаобилазно штиво за све оне којима се геополитика налази у области интересовања, али и за оне који би желели да се упознају са стварним доктринарним основама америчке спољне политике. Вуковићево дело нам може помоћи да боље разумемо америчке досадашње спољнополитичке потеза, али може да буде и добар водич приликом предвиђања наредних. Спајкман је, као један од темељних теоретичара у геополитици и геостратегији, незаобилазан и за све оне који желе "дубински" да проникну у догађаје на глобалној међународној политичкој сцени.

Милован Радаковић*

Оливер Потезица:
ВЕХАБИЈЕ ИЗМЕЂУ
ИСТИНЕ И
ПРЕДРАСУДЕ

“Филип Вишњић” Београд,
2007.

Оливер Потезица, дипломата и публициста, објавио је крајем 2007. године књигу Вехабије-између истине и предрасуде (издање издавачке куће “Филип Вишњић”, Београд, библиотека Chronogram). Потезица је један од наших најугледнијих стручњака за Блиски исток и исламски свет. Он је један од оних који је успео да споји каријеру дипломате (од 1978) и публици-

сте (аутор је већег броја књига, студија и фељтона из области међународних односа, спољне политике, историје и историје дипломатије).

У овој књизи Потезица се прихватио задатка да нашој јавности објасни феномен вахабизма. Ово кажемо уважавајући чињенице да је вахабизам званична државна религија у Саудијској Арабији, о којој се као о земљи у Србији релативно мало зна, а са којом немамо дипломатске односе. Чињеница да је вахабизам све до његове недавне појаве у Новом Пазару био апсолутна непознаница за наше јавно мњење, књига Оливера Потезице представља важан корак ка објашњењу ове религијске појаве у исламском свету. Потезица је своју књигу (не рачунајући предговор и закључак) поделио на четири централна поглавља: Вахабизам као верски покрет; Историјски развој вахабизма; Савремени вахабизам и вахабизам на Балкану. Поговор под насловом Савез уместо сукоба цивилизација написао је Слободан Кљакић.

Верски учењак по коме је вехабитски покрет добио име Мухамед Абдел Вахаб (1703-1792), учинио је вахабизам конзервативним али и пуританским исламским покретом, који заговара враћање на темељна и изворна исламска учења. У основи

* Милован Радаковић, докторант на Факултету политичких наука у Београду.

његовог учења стоји схватање по којем вахабити сматрају да су врата иџтихада отворена за сваког верника.

У другом поглављу, пратећи историјски развој вахабизма, аутор се поред осталог, позабавио и исламским светом у касном средњем веку, настанку прве а затим и друге Саудијске државе, ривалитетом великих сила на Арабијском полуострву и стварањем Краљевине Саудијске Арабије као вахабитске државе.

Динамика ове књиге праћена је ауторовим настојањем да објасни феномен савременог вахабизма. У трећем поглављу читалац има прилику да се упозна са утицајем вахабизма на исламске фундаменталистичке идеје и покрете у 19. и почетком 20. века. Овде је дато и објашњење зашто је вахабизам први фундаменталистички покрет у исламској историји. Поред осталог у овом поглављу су дата и одређивања појмова фундаментализма, исламизма, панисламизма, интегризма, цихадизма и других појмова везаних за исламски свет. Исто тако и међусобног односа савременог вахабизма и салафизма. Поглавље нам такође доноси и поделу савремених исламских покрета и политичких партија, као и однос исламских организација са вахабитима и салафитима. Врло је интересантан део о

ставовима салафита и вахабита о насиљу у име вере. Коначно, ово интересантно поглавље даје приказ деловања Краљевине Саудијске Арабије на ширењу вахабитских идеја и учења.

За наше читаоце свакако је најинтересантнији део књиге који носи наслов Вахабизам на Балкану. Генерални ауторов став је да балкански муслимани деле судбину исламског света. Исламски фундаментализам јавља се на просторима Југославије пред Други светски рат, а у том правцу читаоци ће се упознати са садашњим исламским тенденцијама на просторима некадашње Југославије. Такође, читаоци ће бити у прилици да се упознају са узроцима и последицама продора вахабизма на Балкану, који је започео осамдесетих година 20. века. Аутор је ишао и даље, објашњавајући деловање вахабитског покрета на неким просторима некадашње југословенске државе. У том смислу објашњене су четири фазе деловања вахабитског покрета у Босни и Херцеговини, као и сукоби у Исламској верској заједници и револуционарни набој вахабизма у овој некадашњој југословенској републици. Поред овога, дата је анализа кретања вахабизма у Санџаку и на Косову и Метохији. Према процени аутора, Балкан је највеће упориште вахабизма и милитантног исла-

мизма у Европи. Овај свој став Потежица је поткрепио анализом развоја вахабизма у другим регионима Балкана.

Завршавајући читање ове књиге намеће се једна мисао. Колико мало познајемо ислам, а колико је он за нас важан с обзиром на позицију Србије према исламском свету. Један не тако мали број грађана Србије су муслиманске вероисповести. То су наши грађани, а тако мало знамо о њиховој религији. Ова књига има дух верске толеранције, па би њено читање помогло да боље схватимо не само ислам и вахабизам већ и утицај који је имао ислам на догађаје који су се дешавали током деведесетих година двадесетог века на простору Босне и Херцеговине, а који се данас дешавају на Косову и

Метохији, Санцаку. Да је више оваквих књига сигурно бисмо боље разумели позицију нашег суседа Албаније, али и позицију Турске и њен традиционални утицај на просторе хришћанског Балкана и утицај муслиманских држава на овај део Европе. Књига Оливера Потежице спада у радове у оквиру научне дисциплине коју означавамо као политикологија религије. Али она је много више од тога. То је прича о једном муслиманском феномену али и једној од најмоћнијих исламских држава – Саудијској Арабији. Зато је ова студија феномена вахабизма намењена свим људима који се баве проблемима религије, филозофије, историје, права, политикологије и људима који желе да знају више.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

323.1(=163.41)

НАЦИОНАЛНИ интерес: часопис за национална
и државна питања = National interest: Magazine for
National and State Issues/главни уредник Милош
Кнежевић: одговорни уредник Живојин Ђурић. - год.
4, бр. 4 (2005) Београд (Савски трг 7а); Институт за
политичке студије, 2005 - (Београд: eseloge d.o.o.). - 24 цм

Три пута годишње - Другачије повезане серијске
публикације: Национални интерес (CD-ROM)=ISSN
1452-2152 ISSN 18204996=Национални интерес
(Штампано изд.) COBISS.SR-ID 125448460

УПУТСТВО ЗА ПРЕДАЈУ РУКОПИСА

Рукописи се шаљу на адресу редакције у два штампана примерка, са дискетом, CD-ом, или на E-mail=sni@eunet.yu. На засебној одвојеној страни дати резиме од око 200 речи на једном светском језику, као и листу кључних термина за индекс. Рукописе, по могућности, треба послати и на диску (PC- формат). При писању рукописа, аутори треба да поштују редакцијска правила о писању и опреми радова за *Национални интерес* као и опште научно опредељење и тематски фокус часописа. Рукописи се бирају за публикацију тако што сви пролазе процес тзв. безимене рецензије – при читању и оцењивању радова рецензенти не знају имена аутора рукописа. Кад предају рукописе за публикацију у *Национални интерес*, аутори се обавезују да исте радове не шаљу на адресе других часописа. Редакција се труди да рукописе обрађује и шаље на рецензију одмах по приспећу и да у најкраћем могућем року ауторе обавести о коначној одлуци. Рукописи се не враћају. Објављени радови се хонораришу према могућности издавача.

ИЗВОДИ ИЗ РЕДАКЦИЈСКИХ ПРАВИЛА О ПИСАЊУ ЗА

Национални интерес

Рукопис се пише у двоструком прореду тако да на једној страници буде 26-30 редова (1800 словних знакова или 300 речи). Ширина свих маргина је 2,5 цм. Максимални обим текста је два ауторска табака.

Страна имена у тексту могу се писати у оригиналу или транскрибовати на српски језик, с тим што је при првом навођењу пожељно у загради ставити име у оригиналу.

Фусноте користити како за пропратне напомене и објашњења, тако и за обележавање цитата или позивања на нечије дело. Обликују се у складу са стандардом који је прописала САНУ.

Приликом позивања на књигу следећим редоследом се наводе: иницијал имена и презиме аутора, наслов дела, издавач, место и година издања, а ако се наводе одређене речи или позива на одређено место у књизи и број стране. При томе се делови фусноте одвајају зарезом. Наслов дела се подвлачи или штампа промењеним слогом, а ако се унутар њега налази текст под наводницима, они се мењају у полунаводнике. При поновном позивању на исто дело довољно је ставити име аутора, наслов и број стране, или пак напомену "нав. дело", "ibid", "op. cit." и број стране. Уколико се више пута узастопно позива на исто дело, довољно је ставити само напомену "исто", "ibid", "нав. дело" или слично и број стране. На пример:

а) Н. Макијавели, *Владаца*, Рад, Београд, 1968, стр. 54

б) Н. Макијавели, нав. дело, стр. 62

в) Исто, стр. 40

Приликом позивања на текст у књизи његов наслов се ставља под наводнике, а даљи библиографски подаци се наводе у складу са претходно наведеним стандардом. На пример:

* М. Стојковић, "Утврђивање елемената (не)постојања 'новог светског поретка'", зборник *Нови светски поредок и политика одбране СР Југославије*, Војни издавачки завод, Београд, 1993, стр. 112

Приликом навођења текстова објављених у новинама и часописима библиографски подаци о публикацијама се наводе по нешто измењеном стандарду. Уколико је текст објављен у новинама, после имена аутора, наслова текста и назива новина, наводи се њихов број (факултативно), датум и број странице. На пример:

* Д. Рибникар, "Бела кућа забранила трговину САД и Авганистана", *Политика*, 30785. 08. 06. 1999, стр. 9

Приликом навођења текстова објављених у часопису најпожељнији је следећи стандард: име аутора, наслов текста, назив часописа, место издавања (факултативно - само ако постоји више часописа са истим називом), годиште обележено римским бројем (факултативно), година излагања, број и број странице. При томе се наслов текста ставља под наводнике, назив часописа подвлачи или штампа промењеним слогом, а вишечлани називи часописа се могу скраћивати ако је назив опште познат или више пута навођен (*Српски књижевни гласник - СКГ*, *Српска политичка мисао - СПМ* и сл.) На пример:

* А. Кери, "Експанзија пропаганде седамдесетих година", *Српска политичка мисао*, 1997, 3-4, стр. 168.

NATIONAL INTEREST

JOURNAL FOR NATIONAL AND STATE ISSUES

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА ПИТАЊА

Национални интерес

ISSN 1820-4996

9 771820 499008